

i samarbete med
Sveriges Kommuner och Landsting

Omvärldskunskap, samhällsförändring, medborgardialog

Del I

En forskningsstudie av Hans Abrahamsson

En forskningsstudie av Hans Abrahamsson

Omvärldskunskap, samhällsförändring, medborgardialog

Del I

Det världsekonomiska systemets
framväxt i teori och praktik

i samarbete med Sveriges Kommuner och Landsting

Författarens tack för hjälpen

Denna forskningsstudie är skriven på uppdrag av Medborgardialogprojektet på Sveriges Kommuner och Landsting. Det utgör, tillsammans med inspelade föreläsningar, ett kunskapsunderlag för projektets fortbildning i "Omvärldskunskap, samhällsförändring och medborgardialog".

Forskningsstudien har ambitionen att producera transdisciplinär kunskap genom att kombinera teoretiskt och vetenskapligt förankrad kunskap med erfarenhetsbaserad förtrogenhetskunskap. Den bygger, förutom på omfattande litteraturstudier, på de diskussioner som pågått inom tre olika miljöer, som jag under senare år haft förmånen att delta i, när det gäller såväl den pågående samhällsordningens lokala uttryck och effekter som medborgardialogens roll för att demokratisera demokratin och hantera vår tids komplexa samhällsfrågor.

Den första miljön växte fram under min tid som gästprofessor i Globala Politiska Studier vid Malmö Högskola och formades av Malmökommissionen och dess arbete med ett socialt hållbart Malmö. Den andra miljön återfinns hos SKLs Medborgardialogprojekt och det kommunala nätverksarbete som projektet byggt upp med en rad kommuner och landsting runtom i landet. Den tredje miljön tog sin form inom ramarna för Mistra Urban Futures i Göteborg, där jag i egenskap av min roll som freds- och utvecklingsforskare från Göteborgs Universitet utgjorde en av projektledarna i ett transdisciplinärt forskningsprojekt med uppgift att producera kunskap om och arbetssätt i Rättvisa och Socialt Hållbara städer (KAIROS).

Dessa tre olika miljöer har genom sina samhällsengagerade forskarkollegor, politiker och tjänstepersoner varit helt nödvändiga för att jag skulle få hjälp med att fånga in och beskriva den pågående samhällsordningen liksom hjälp med att sakligt och kritiskt granska många av mina utsagor och slutsatser.

Jonas Abrahamsson och Susanne Hedman har gett mig ovärderligt stöd med fack- och språkgranskning. Eva Lannö, min fru, har varit en viktig samtalspartner under arbetets gång. Det gäller också Lena Langlet och Nils Munthe på Sveriges Kommuner och Landsting. Utan deras stöd och uppmuntran är det ytterst osäkert om forskningsstudien kunnat genomföras som tänkt.

Ett varmt tack riktas även till alla de politiker och tjänstepersoner som generöst delat med sig av sina erfarenheter under mina besök runtom i landet, eller under de olika kurser och seminarier där jag haft förmånen att medverka.

Slutligen ett stort tack till Erik Engren, min förläggare på BSIT, som övertygade mig om att ge ut forskningsstudien som E-bok. Han har därtill filmat mina föreläsningar, klippt och redigerat materialet för att forskningsarbetet

Lerum i mars 2018

Hans Abrahamsson

Innehållsförteckning

Prolog	7		
Inledande sammanfattning	11		
Vår tids stora samhällsomdaning	11		
Statens förändrade roll och de urbana regionernas ökade betydelse	12		
Städer i spänningsfält	12		
Ett postpolitiskt tillstånd	13		
Medskapande medborgardialog	14		
Forskningsstudiens syfte och upplägg	15		
Forskningsstudiens kunskapssyn	16		
Transdisciplinär kunskapsproduktion	17		
Metodologiska och pedagogiska överväganden	18		
Forskningsstudiens avgränsningar	20		
Del I			
Det världsekonomiska systemets framväxt i teorin och i praktiken	22		
1. Vår tids stora samhällsomdaning	23		
Globalisering, migration och urbanisering: Tre förändringsprocesser i samverkan	26		
Globalisering	26		
Migration	27		
Urbanisering	32		
Statens förändrade roll	35		
		Samhällsstyrningens nya former	36
		Globaliseringens politiska motstånd	38
		2. Den Globala Politiska Ekonomin	
		Teoretiska utgångspunkter och praktiska utfall	41
		Den ojämna inkomstfördelningen	41
		Världsordning och ledarskap	44
		Världsordning och ledarskap i förändring	46
		Världsordning och utvecklingsdiskurser i ett historiskt perspektiv	49
		Bretton Woods konferensen 1944	53
		Bretton Woods-systemets institutioner	55
		Inneboende motsättningar	56
		Efterkrigstidens utvecklingsårtionden	57
		1950-talet	57
		1960-talet	58
		1970-talet	58
		1980-talet	59
		1990-talet	61
		2000-talet	63
		Arvet från Bretton Woods	65
		Keynesplanens förnyade aktualitet	65
		Världshandeln – globaliseringens akilleshäll	67
		Växande inkomstklyftor	68
		Biståndets omvända riktning - från fattig till rik	70

3. Globala utblickar - på spaning efter ett alternativt utvecklingstänkande	72
Diskursiv förändring i teorin	74
Diskursiv förändring i praktiken	74
Vår tids " <i>glokala</i> " utmaningar	75
Klimatförändringarna - vår tids globala ödesfråga	76
Nationalism - vår tids lokala ödesfråga	76
Trilemmornas ömsesidiga beroende	77
Pax Urbana	78
Den Europeiska Unionen i den globala politiska ekonomin	80
Den Europeiska Unionens framväxt	80
Lissabonstrategin	81
Lissabonfördraget och EU 2020	81
Eurokrisen	82
Regionalismens politiska motstånd	83
Den Europeiska Unionens framtid	84
Appendix	
Teoribildning om den globala politiska ekonomin	87
Att läsa vidare	93

Förteckning över boxar samt videoklipp (klickabara länkar)

- Box I:1:1 Migration
- Box I:1:2 Invandring ur ett strikt ekonomiskt perspektiv
- Box I:1:3 Urbanisering
- Box I:1:4 Städers gränsöverskridande nätverkssamarbete
- Box I:2.1 Internationell Politisk Ekonomi
- Box I:2:2 Världsfattigdom och global inkomstfördelning
- Box I:2:3 Europas koloniala arv
- Box I:2:4 Ekonomiskt överskott och självgenererande tillväxt
- Box I:2:5 BRICS och Shanghai Cooperation Organisation
- Box I:2:6 En värld i tilltagande oordning
- Box I:2:7 Nationell suveränitet
- Box I:2:8 Förenta Nationerna
- Box I:2:9 Purchasing power parity
- Box I:2:10 Finansiell explosion och skuld kris
- Box I:2:11 Strukturanpassningsprogram
- Box I:2:12 Decentralisering
- Box I:2:13 Svensk biståndspolitik
- Box I:2:14 Nya konfliktmönster
- Box I:2:15 Derivathandel
- Box I:2:16 Från US Dollar till digitala kryptovalutor
- Box I:2:17 Den globala inkomstklyftan
- Box I:3:1 FN:s globala mål för en hållbar utveckling (Agenda 2030)
- Box I:3:2 Vad är Europa
- Box I:3:3 Nyregionalism

Spellista till alla videoklipp (extern länk till YouTube.com) <https://bit.ly/2zmOqrg>

Prolog

Här har jag valt att inledningsvis själv försöka besvara några frågor när det gäller forskningsstudiens bakgrund och syfte, hur jag upplever den samhällsförändring som pågår liksom hur jag ser på de krav som den ställer på samhället när det gäller förmågan att värna om demokrati och social hållbarhet.

Av vilken anledning skriver Du denna forskningsstudie? Hur är studien upplagd, vad är det för frågor som Du behandlar och vad vill Du uppnå?

Jag har genomfört denna forskningsstudie på uppdrag av Sveriges Kommuner och Landsting och dess Medborgardialogprojekt. Den ingår som en del i ett kurspaket som behandlar såväl drivkrafterna bakom vår tids samhällsomdaning, där det lokala flätas alltmer samman med det globala, som många av de utmaningar som följer med samhällsutvecklingen. Syftet är att ge läsaren ett sammanhang i det som sker, en större förståelse för hur utvecklingen i vår egen vardag hänger ihop med och påverkas av globala skeenden, liksom förslag på olika sätt på vilka utmaningarna kan hanteras. Detta syfte ställer krav på läsarens tålamod med tanke på behovet av att hela tiden tvinga röra sig fram och tillbaka mellan olika samhällsnivåer (globalt, regionalt, nationellt och lokalt) liksom mellan olika historiska tidsperioder. För att få grepp om hur utmaningarna bör hanteras måste vi på ett ungefär veta vart vi skall, var vi befinner oss och varför vi hamnat där vi gjort.

Kurspaketet ligger i tiden. Världen har som vi märkt bokstavligen talat kommit rusande in i Sverige. Det är inget övergående fenomen. Pågående globalisering med den förstärkta migration och urbanisering som följer i dess spår flätar samman det lokala med det globala. Vi ställs inför en rad komplexa samhällsfrågor som gör det angeläget att förstå sammanhangen och att värna om demokrati och social hållbarhet. Kurspaketet är tänkt att användas av såväl förtroendevalda kommun-, landstings- eller regionpolitiker som av tjänstepersoner på olika nivå-

er inom förvaltningarna. Det som förenar användarna är intresset att bättre förstå sammanhangen i den stora samhällsomdaning som pågår och som präglar såväl yrkesliv som privatliv.

Forskningsstudien är uppdelad i tre delar. Varje del inleds med instuderingsfrågor och avslutas med frågor som underlag till eftertankar och reflektioner liksom av lästips på vad som kan vara värt att läsa vidare för ytterligare fördjupning. Forskningsstudien inleds med en gemensam inledande sammanfattning som återfinns i del I. Läsaren rekommenderas att ta del av denna inledande sammanfattning, liksom att reflektera över förekommande instuderingsfrågor innan arbetet påbörjas med att läsa vidare i materialet eller titta på inspelade föreläsningar.

Det material som Du nu håller i din hand utgör forskningsstudiens första del. Den syftar till att redogöra för grunddragen i den globala politiska ekonomi som historiskt format och nu präglar innehållet i den pågående samhällsomdaningen. I denna första del redogör jag också för hur världsordningar skapas och upprätthålls för att vi lättare skall förstå manöverutrymmet för samhällsförändring.

I forskningsstudiens andra del skall jag ta upp och redogöra för på vilket sätt den pågående samhällsomdaningen kommer till uttryck på nationell och lokal nivå i ett svenskt sammanhang samt hur detta i sin tur påverkar förutsättningarna för att svara mot de krav som ställs när det gäller att värna om demokrati och social hållbarhet.

I den tredje och avslutande delen redogör forskningsstudien för några av de synvänder som diskuteras i forskningsstudien och som anses nödvändiga för en socialt hållbar utveckling och för att svara mot de krav som denna ställer på en demokratisering av demokratin. Denna tredje och avslutande del diskuterar mot denna bakgrund också kring det politiska landskapets förändring, det politiska manöverutrymmet och den medskapande medborgardialogens olika former och förutsättningar för att bidra till en socialt hållbar samhällsutveckling.

På samma sätt som den första delen inleds med en inledande sammanfattning där jag redogör för forskningsstudiens innehåll, upplägg och syfte, så kommer den tredje och sista delen att avslutas med en avslutande uppsummering. Där försöker jag knyta ihop några olika trådar som löpt genom texten och redogöra för hur jag själv, utifrån mina erfarenheter, uppfattar medskapandets och medborgardialogens betydelse, dess hinder och möjligheter.

Vad ser du som freds- och utvecklingsforskare för stora förändringar runtom i världen som kan påverka våra möjligheter att skapa en trygg och säker tillvaro lokalt?

Det är naturligtvis omöjligt att förutse effekterna av den tilltagande dynamik som präglar den globala politiska ekonomin. Men om vi bortser från akuta kriser som exempelvis finansiella härdsmltor och vansinniga terroråd utan avser mer långsiktiga och trögrörliga samhällsförändringar är nog det första jag kommer att tänka på förflyttningen av världens ekonomiska centra österut och söderöver. Kina och Indien kommer att få ett allt större politiskt och ekonomiskt inflytande. Tillammans med klimatförändringarna innebär detta en väldigt stor omställning för västvärlden. Det gäller både vår livsstil, vad vi arbetar med, vad vi konsumerar och hur vi bor.

Det andra jag tänker på är den snabba urbaniseringstakten. Folk söker det moderna och spännande livet i städerna. Det tog mänskligheten 3000 år att bygga städer för dagens tre miljarder människor. Det är en imponerande siffra - omkring hälften av alla människor är idag stadsbor. Men det är ingenting mot vad som väntar! Enligt FN beräknas 70 procent av mänskligheten att bo i städer år 2050. På bara 30 år måste vi alltså bygga städer för ytterligare tre miljarder människor. Här ställs vi inför gigantiska utmaningar när det gäller att få fram bostäder, jobb och infrastruktur.

Den tredje stora förändringen är den ojämna utvecklingen som följer i globaliseringens och urbaniseringens spår. Alla områden globaliseras inte lika intensivt och lika fort. Många människor inkluderas i utveck-

lingen och får ett bättre liv, andra lämnas utanför. I dag bor inte fattiga människor längre i lika hög grad på landsbygden. De flesta fattiga bor i allt större utsträckning i städer (och deras slumområden) och det blir allt vanligare att fattiga lever i medelinkomst- och höginkomstländer. Fattigdom växer parallellt med rikedom i städerna. Bostadsområden segregeras och samhällen glider isär och tudelas.

Hur tror du att ökad migration och minskat utrymme för välfärds- politik påverkar samhällets utveckling?

Samhället förändras snabbt nu. Jag uppfattar transnationell migration (människor som rör sig mellan olika länder) som ett naturligt flöde av människor mellan olika platser i en globaliserad tid. Man befinner sig där man gör, inte nödvändigtvis för att man vill flytta dit utan för att man befinner sig i rörelse. Med hjälp av internet kan man ha dagliga kontakter med sina nära och kära. Man kanske inte ser sig som tillhörande den nation man för ögonblicket vistas i och inte heller har för avsikt att bli. I städernas mångkulturella områden skapas nya grupp-tillhörigheter där den nationella identiteten spelar en allt mindre roll. Grupptillhörigheten blir viktigare, man kan se sig som världsmedborgare, som förortsbo eller som både och. Samtidigt ser vi som sagt hur samhällen blir alltmer heterogena. Människor lever med olika livsvillkor och ofta i helt skilda världar. Den sociala polariseringen ökar och så gör antalet värdegrundskonflikter.

Nationalstatens roll har förändrats. Staters förmåga att erbjuda människor ekonomiska och sociala rättigheter och ett välfärdssystem har varit en viktig del av det sociala kontraktet, den sociala tilliten och det medborgarskap som håller ihop samhället. När statens moderna institutioner inte når ut till alla människor ser vi idag runt omkring oss hur det istället utvecklas informella trygghets- och försörjningssystem. På flera håll runtom i landet håller delar av den offentliga sektorn på att gradvis omformas och kompletteras med en framväxande gemensam sektor utifrån lokal samhörighet och där såväl det civila samhället som samhällsengagerade medborgare och företrädare för näringslivet blir viktiga aktörer. Här blir det viktigt att de globala perspektiven upprätt-

hålls och förmågan att sätta in denna framväxande lokala gemensamma sektor i ett större sammanhang, för att undvika främlingsfientlighet och lokal chauvinism. Medan de flesta av dessa informella samhörighetssystem är inkluderande och spelar en viktig roll för den lokala sammanhållningen, kan några vara exkluderande och byggas upp utifrån släktskap, etnisk tillhörighet, eller gängbildningar. Många gånger rör sig denna senare kategori i gränslandet till det som vi uppfattar som illegalt. I dag, när staten får minskat politiskt inflytande och sämre ekonomisk förmåga, är det därtill heller inte helt självklart att nationalstaten i framtiden kommer att utgöra den enda grunden för medborgarskapet. Vi måste börja fundera på vilka förutsättningar som finns och vad det skulle betyda om medborgarskapet även bygger på andra politiska gemenskaper (och lojaliteter) än nationalstaten. Det går nämligen inte att utesluta att det nationella medborgarskapet i framtiden kommer att kompletteras med ett urbant medborgarskap som ett resultat av att platsens betydelse ökar.

Hur ser du då på städernas framtida roll? Kan städer fungera som nya viktiga knutpunkter och kanske till och med utgöra basen för ett framtida medborgarskap?

Globaliseringen har lett till att människors strävan efter säkerhet, utveckling och rättvisa hänger tydligare samman och har förstärkts. I många fall överlappar begreppen varandra. Vi talar idag alltmer om mänsklig säkerhet, mänsklig utveckling och mänskliga rättigheter.

Den här utvecklingen har ökat behovet av en global samhällsstyrning och av en mer samstämmig politik mellan olika områden. Till exempel får inte en åtgärd, som exempelvis görs för att öka människors behov av säkerhet, utformas så att den motverkar deras samtidiga behov av utveckling och rättvisa. Då blir den kontraproduktiv. Men i dag saknar vi de globala institutioner som krävs för en sådan samhällsstyrning. De nationella säkerhets- och särintressena, liksom kraven på nationell suveränitet, väger fortfarande mycket tungt. Städer har emellertid förmåga att bygga nätverk med andra städer för att utbyta erfarenheter och lösa gemensamma eller liknande problem. Detta har visat sig både när

det gäller åtgärder för att minska klimatpåverkan och i diskussionen om hur man bäst kan bekämpa internationell brottslighet. Det är på den lokala nivån som många av vår tids globala utmaningar skapas. Det är lokalt som globaliseringens effekter tar sig uttryck och det är där som det blir ett måste att agera. Därför blir städerna allt viktigare för att genom sitt gränsöverskridande nätverkssamarbete svara upp mot de krav som den hållbara utvecklingen ställer.

Nu diskuterar forskare om städerna kan återta sin medeltida roll som viktiga knutpunkter och nav i världsekonomin. Man diskuterar också om huruvida städer kan vara platser som medger de kontaktytor, stormöten, politiska debatter och den gemenskap på vilket samhällskontraktet vilar. Men en sådan utveckling är långt ifrån given. De flesta städer står i själva verket inför flera stora utmaningar. Om dessa inte hanteras på rätt sätt, minskar städernas förmåga att bidra till en hållbar samhällsutveckling. Det gäller inte minst den snabba urbaniseringstakten och den ojämna utveckling som jag nyss berörde. I urbana miljöer lever människor nära. De har skilda kulturer, olika grupptillhörigheter och varierande förutsättningar till anständiga liv. Här ställs frågan om samstämmighet på sin spets. Om fel prioriteringar görs riskerar många städer att bli slagfält för sociala konflikter.

Den stora utmaningen som vi står inför handlar dessvärre inte bara om de sociala spänningar och risker för sociala konflikter som den pågående omdaning och framväxten av nya produktionssystem medför för våra urbana miljöer. Risken är stor för att vi inte förmår värna om den viktiga relationen mellan staden och dess omland och att bristen på landsbygdsutveckling medför att hela landet glider isär och delas itu. Inte minst de ekologiska påfrestningar som vi står inför gör det nödvändigt att öka den lokala resursmobiliseringen. Sammantaget skapar detta behov av att tänka kring utveckling på ett mer hållbart sätt för att **hela landet skall leva** och kunna erbjuda människor rimliga levnadsvillkor oavsett i vilken del av landet de bor.

Hur yttrar sig dessa sociala konflikter och vad kan göras för att förstärka säkerheten och tryggheten?

De tar sig lite olika uttryck och kräver olika åtgärder beroende på var vi befinner oss. På landsbygden ser vi en ökad radikaliserings och många kommuner uppvisar tendenser till våldsbejakande extremism. Den nordiska motståndsrörelsen och vitmaktmiljön breder ut sig på samma sätt i Sverige som vi ser i andra delar av världen. Det är många gånger ett resultat av att människor ser sina livschanser gå förlorade utan att själva kunna göra någonting åt det eftersom de berövats möjligheter att påverka de beslut som berör deras vardagsliv. Det enda sätt på vilket detta kan hanteras är genom en landsbygdsutveckling som medger en mer inkluderande utveckling och som tydligare flätar samman stad med land.

Även i urbana miljöer är det viktigt att göra synvänder. Det paradoxala är nämligen att de åtgärder vi vidtar för att förbättra vår säkerhet lokalt, många gånger blir kontraproduktiva och istället tenderar till att förvärra osäkerheten. Det beror på att vi inte ser sambanden mellan säkerhet, utveckling och rättvisa. Vi tror vi kan öka vår säkerhet genom att stänga in oss bakom murar eller portlåsförsedda grindar. Men erfarenheten visar att ökad övervakning inte ökar den trygghet människor har behov av. Ser vi frågan om säkerhet som en fråga om trygghet ser vi också lättare sambanden till utveckling och rättvisa.

Trygghet handlar inte bara om att slippa rädslan för att utsättas för fysiskt våld eller annan skada. Trygghet betyder också förutsägbarhet, tillhörighet, respekt och erkännande. Trygghet handlar om möjligheter till jobb och utveckling, om att bli rättvist bemött och att inte bli diskriminerad. Delar av det våld och den skadegörelse vi möter i vår vardag beror på att människor många gånger saknar socialt sammanhang, känner sig utanför, diskriminerade och blir frustrerade. De erbjuds inte de möjligheter och villkor som de anser att ett anständigt liv kräver och som de upplever att andra runt omkring har tillgång till, och ibland rentav i överflöd.

Vad innebär detta synsätt då för oss som arbetar förebyggande? Hur kan vi i vår dagliga gärning bidra till att minska dessa frustrationsgap?

Det finns inga snabba lösningar. Problemet vi står inför är inte minst att stora delar av den sociala ingenjörskonstens tid är förbi. Den bidrog på sin tid till att bygga upp vårt välfärdssamhälle där beslutsfattare på olika nivåer ansträngde sig för att skapa ett gott liv för människor. Problemet vi stod inför fångade Tage Erlander väl då han på sin tid myntade det bevingade uttrycket "de stigande förväntningarnas missnöje". Problemet då var närmast att utvecklingen inte gick lika snabbt framåt som folk önskade. Idag är utvecklingsoptimismen borta. Allt färre tror på det stora framsteget. Föräldrar oroar sig för sina barns framtid. Vi börjar idag närma oss en situation då vi istället talar om "de sjunkande förhoppningarnas vanmakt".

Den utmaning som vi står inför idag handlar bland annat om hur vi skall klara av de komplexa samhällsproblem som följer i samhällsomdaningens spår. Dessa nya typer av problem skiljer sig från komplicerade problem genom att vi saknar beprövad erfarenhet av hur de bör hanteras. Många gånger kunde vi i vår vildaste fantasi inte ens föreställa oss att de kunde inträffa. De komplexa samhällsproblemen kännetecknas av att de är lokalt specifika och därtill i ständig förändring. Problemen kan därför bara formuleras av de som berörs och det är bara tillsammans med dem som åtgärder kan identifieras, genomföras och utvärderas. Detta kräver ett helt annat medskapande med medborgarna än tidigare.

Det går inte längre på samma sätt att skapa ett gott samhälle *för* människor. Det måste i allt högre utsträckning skapas *med* människor. Det är också genom att människor känner sig delaktiga som den trygghet och den sociala tillit kan växa fram på vilka såväl en fungerande demokrati och ett socialt hållbart samhälle ytterst vilar. Det är mot denna bakgrund som detta kurspaket lägger stor vikt vid frågan om medskapande och medborgardialog liksom hur förekommande hinder för ökad delaktighet kan övervinnas.

I:1 - Introduktion

Omvärldskunskap, samhällsförändring och medborgardialog

Videoklipp på YouTube: <https://youtu.be/hV8Q7PgTPto>

Inledande sammanfattning

Denna forskningsstudie diskuterar hur globalisering, migration och urbanisering genom sin samverkan påverkar demokratin och den sociala hållbarhetens villkor liksom den ledande politikens möjligheter att hantera de komplexa samhällsfrågor som präglar vår tid. En hållbar samhällsförändring kräver inte bara ett aktivt ledarskap av ekonomiska och politiska beslutsfattare. Den kräver också ett aktivt deltagande från det civila samhällets organisationer och sociala rörelser liksom från medborgarna och dess, många gånger relativt flyktiga, nätverk. Frågan som står i fokus för denna forskningsstudie är hur denna samverkan mellan politiska initiativ uppifrån och initiativ från medborgare underifrån skall komma till stånd. Vad krävs för ett sådant medskapande och vari består dess hinder?

Vår tids stora samhällsömdaning

Föreliggande forskningsstudie tar sin avstamp i den Globala Politiska Ekonomins drivkrafter och dynamik och diskuterar utifrån ett freds- och utvecklingsperspektiv hur vår tids globala samhällsömdaning tar sig uttryck på nationell och lokal nivå och påverkar demokratin liksom den sociala hållbarhetens förutsättningar i ett land som Sverige.

Den stora samhällsömdaning som präglar vår samtid utgör en av de mest omfattande ömdaningar i mänsklighetens moderna historia. Den drivs fram av tre processer i form av globalisering, migration och urbanisering som genom sin samverkan alltmer flätar samman det lokala med det globala. De globala kontaktytorna ökar och världen krymper. En händelse långt borta får återverkningar här hemma. Den ekonomiska utvecklingen i Kina påverkar såväl vardagslivet i gruvdistriktet Svappavaara som priset på spik på våra byggmarknader. Ny teknik för kommunikation och transport gör att människor får breda globala kontaktytor och blir allt rörligare. Migration har blivit till ett naturligt flöde i en globaliserad tillvaro. Många befinner sig i transit med sitt vardagsliv på två platser samtidigt. Nya migrationsmönster växer fram och folk söker sig främst till urbana miljöer (Castles et al., 2014, Eastmond, 2007, Righard, 2008). Det har medfört en allt snabbare urbaniseringstakt. Statens roll förändras, liksom det civila samhället och det politiska landskapet. Den sociala hållbarheten sätts på prov i en tid då samhällsutvecklingen präglas av ökad heterogenitet och social polarisering.

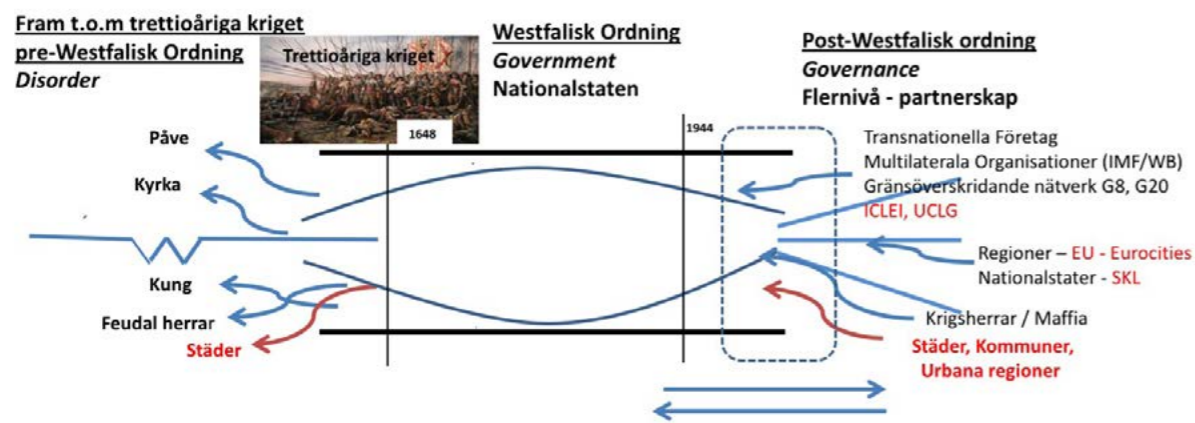
Det ekonomiska maktcentrat flyttar samtidigt österut och söderöver. Kina, men också Indien, Malaysia och Turkiet är exempel på länder som blir allt viktigare som motorer för världsekonomin. Förbättrad tillgång till information förändrar maktstrukturer. Människor bemäktigas och självbilden förändras. Västvärldens tolkningsföreträdare ifrågasätts och utmanas.

Statens förändrade roll och de urbana regionernas ökade betydelse

Internationaliseringen av ägandet har tillsammans med den teknologiska utvecklingen medfört att tidigare nationella produktionssystem brutits upp och dess livskraftiga delar förvandlats till länkar i globala förädlingskedjor. Den Nya Ekonomiska Geografin synliggör den betydelse som urbana regioner spelar för nationell ekonomisk tillväxt och sysselsättning (Johansson et al., 2010, Andersson et al., 2013). I en globaliserad värld skapas paradoxalt nog konkurrenskraften lokalt (Porter, 2008).

Globaliseringen har medfört att nya aktörer tagit plats i det politiska rummet och pressat tillbaka nationalstaten. Dess roll har förändrats. Från att tidigare utgjort en buffert mot omvärlden för att absorbera störningar anstränger sig nationalstater nu alltmer för att dra till sig omvärldens intresse och investeringsflöden (Cox 1996, Cerny 1997). Transnationella företag, internationella institutioner, regionala sammanslutningar har, tillsammans med städer och deras gränsöverskridande nätverkssamarbete, kunnat ta mer plats i det politiska rummet och samtidigt minskat statens ekonomiska makt och politiska manöverutrymme.

Globalisering, det politiska rummet och nationalstatens förändrade roll Den stora omdaning i ett historiskt perspektiv

När staten drar sig tillbaka från det politiska rummet tar urbana regioner över som tillväxtmotor. I den Nya Ekonomiska Geografin sker ekonomisk förnyelse och tillväxt i storstadsregioner på grund av stordriftsfördelar

© Hans Abrahamsson, utifrån Hettne, 2009

Staten har därmed förlorat stora delar av sin förmåga till såväl den omfördelnings- som sysselsättningspolitik som utgjorde grundpelarna för välfärdsstaten och den svenska modellen. Inkomstklyftor och social polarisering ökar. Den sociala sammanhållningen utsätts för påfrestningar (Lidskog, 2006). Förtroendet för partier och politiska institutioner minskar och så gör också den sociala tilliten på lokal nivå (Trädgårdh et al., 2013). Omvandlingen från en välfärdsstat till en konkurrensstat har medfört att den externa legitimiteten blivit viktigare än den interna (Hettne, 2009).

Utvecklingen har samtidigt medfört såväl en bristande förmåga till samhällsstyrning som ett demokratiskt underskott. Många viktiga beslut fattas genom privat och offentligt partnerskap och inom olika former av nätverkssamarbete. Människors delaktighet och medskapande för en stark demokrati och social hållbarhet ställs på sin spets. Både människors känsla av, och faktiska möjligheter till att vara med och påverka de beslut som berör deras vardagsliv har minskat. Många känner sig utestängda från samhällsutvecklingen. Landet håller på att glida isär när det gäller såväl stad och land som inom städer, mellan olika stadsdelar och bostadsområden. Frustrationen ökar och medför social oro. Frågorna om villkoren för samhällsmedborgarnas politiska delaktighet och om formerna för medborgardialog och medskapande blir aktuella. Det civila samhällets mångfald kräver samtidigt nya dialogmetoder.

Städer i spänningsfält

Den svenska industriella utvecklingen har varit avgörande för framväxten av det svenska välfärdssamhället. Den har samtidigt skapat ett stort beroende av omvärlden och en känslighet för internationella konjunktursvängningar. Denna utveckling har förstärkts efter andra världskriget. Med tiden har landet utvecklat en framgångsrik förmåga att anpassa sina industriella näringar efter omvärldens krav. Den stora samhällsömdaning som präglar vår tid har emellertid kommit att bli märkbar. Den globala konkurrensen ökar kraven på den svenska arbetsmarknadens förmåga att anpassa sig efter svårförutsägbara konjunktursvängningar. Därtill kommer arbetsmarknadens utveckling där

produktionssystemens övergång från massproduktion i långa serier till produktion efter en varierande efterfrågan har medfört stora krav på flexibilitet vilket också skapat osäkra anställningsförhållanden och försämrade arbetsvillkor. Tidsbegränsade anställningar blir allt vanligare. Den ekonomiska tryggheten minskar.

Den globala arbetsmarknadens utveckling gör tillsammans med nya migrationsmönster det svenska samhället alltmer heterogent. Den nya informationsteknologin knyter samman världen och ger samtidigt upphov till nya värdegrundskonflikter, inte minst mellan olika generationer. Den sociala polariseringen ökar, inte bara inom städer utan också mellan stad och land. Medan många inkluderas, finner sin plats i globaliseringen och kan förbättra sina livschanser upplever andra att de ställs utanför. Fattigdomens geografi förändras i takt med växande inkomst- och hälsoklyftor. Det globala nord och det globala syd växer fram sida vid sida i samma stad. Den sociala tilliten urholkas och det sociala kontraktet luckras upp. Det gäller också för det civila samhället där skillnaderna i delaktighet och inflytande ökar mellan dess resursstarka och resurssvaga delar.

STÄDER BEFINNER SIG I SPÄNNINGSFÄLT NÄR DET GLOBALA MÖTER DET LOKALA

STATENS FÖRÄNDRADE ROLL

När staten drar sig tillbaka från det politiska rummet ökar utrymmet för städer och deras nätverk

URBANISERINGENS UTMANINGAR

Urbanisering- och tillväxttakt, finansieringsgap, låg och högutbildad arbetskraft sida vid sida, inkomst- hälsoklyftor, globala nord/syd

Rörelseriktningen är politiskt påverkbar! Utmaningen ligger i samhällsproblemens **KOMPLEXITET**

"Frustrationen ökar hos de människor som känner sig utestängda från samhällsutvecklingen och berövade sina möjligheter att tillvarata och förbättra sina livschanser."

De söker olika sätt för att känna självrespekt, att de är behövda och har rätt att göra sin röst hörd. Gängbildningar, ofta med våldsam inbördes rivalitet, blir vanligare. Flera stora och medelstora svenska städer befinner sig i ett spänningsfält mellan att å ena sidan utgöra viktiga motorer för regional tillväxt och bli till noder för en globalt hållbar utveckling och å den andra sidan förvandlas till slagfält för sociala konflikter.

Människor formas i interaktion med det samhälle de växer upp i och alla har behov av att kunna leva anständiga och värdiga liv. Det är den sociala hållbarhetens främsta mål att skapa förutsättningar för att tillfredsställa sådana grundläggande behov. Många ekonomiska och politiska beslutsfattare runt om i landet ställer sig frågan varför det blir som det blir trots att den politiska viljan att komma tillrätta med missförhållanden finns. Delar av svaren står att finna i den sociala ingenjörskonst som tidigare så framgångsrikt byggt upp det svenska välfärdssamhället. Den grundar sig på en människosyn där människan främst betraktas som passivt objekt istället för som aktivt subjekt som vill och kan vara med och fatta beslut om de förhållanden som direkt påverkar hennes vardagsliv. Bristen på förståelse för att alla människor kan bidra till en positiv samhällsutveckling, om förutsättningarna finns, har medfört att samhället har byggts *upp* för dess invånare istället för *med* dess medborgare. Samtidigt visar forskningen att riktningen i det spänningsfält i vilket många städer och kommuner i Sverige för närvarande befinner sig är politiskt påverkbar, givet en samhällsengagerad och aktivt deltagande befolkning.

Ett postpolitiskt tillstånd

Övergången från nationalstatsprojektet med sina traditionella metoder för samhällsstyrning (government) till det postnationella nätverkssamhället med sina mer partnerskapsbaserade sätt för styrning (governance) riskerar emellertid att förstärka det demokratiska underskottet och

skapa politisk passivitet (Nilsson, 2002, Pierre, 2011). Deltagandet i nätverksstyrningen begränsas till få politiska och ekonomiska makthavare (Stigendal, 2011). Detta har skapat en bristande tilltro till och legitimitet för det representativa politiska systemet. Forskningslitteraturen menar att det tankemönster som dominerar inom partnerskapet minskar utrymmet för olika politiska alternativ och medför ett postpolitiskt tillstånd (Mouffe, 2009). De politiska och ekonomiska makthavarna ser det som självklart att anpassa sig till de krav som den nya ekonomiska geografin och de globala produktionsnätverken ställer. Detta blir inte minst tydligt för städer och urbana regioner vars tillväxt och strategiplaner undantagslöst byggs upp utifrån fyra gemensamma mantran (tillväxt, innovation, kreativitet och attraktivitet). Kommunens framtid bedöms utifrån dess förutsättningar att bli en attraktiv investeringsort. Detta kräver en så kraftig befolknings- och ekonomisk tillväxt som möjligt med stora krav på invånarnas förmåga till innovation och kreativitet (Florida, 2006). Det medför beslutsfattarnas behov av att tona ner målkonflikter och förstärka konsensus kring den önskvärda samhällsutvecklingens innehåll.

Den konkurrens med andra städer om kapital- och finansmarknadernas gunst, som många städer ser sig tvingade att ge sig in i, har samtidigt medfört en stadspolitik som forskningslitteraturen uppfattar som ett uttryck för den postpolitiska staden (Dannestam, 2009). Det finns inget utrymme för någon tredje väg. En hållbar samhällsutveckling kräver emellertid att invånarna är såväl faktiskt delaktiga som att de känner sig delaktiga (Stigendal, 2016). De komplexa samhällsproblem som de flesta kommuner, regioner och landsting står inför handlar i stor utsträckning om livsstilsfrågor som förutom sociala och politiska stödjande strukturer också fordrar ett individuellt ansvar. Detta gör det nödvändigt att bryta det postpolitiska tillståndet, återinföra det politiska och hantera de intresse- och målkonflikter som alltid råder.

”Delaktighet och medskapande handlar om att på lika villkor vara delaktig i hela processen, från formulering av problemen som skall åtgärdas till identifiering av åtgärder, genomförande av uppgjorda handlingsplaner, utvärdering och återkoppling av resultat.”

Härigenom blir samtliga aktörer som är med och medskapar också delaktiga i och ansvariga för de resultat som uppnås. Ytterst handlar det om kunskapssyn och om vikten av att kombinera faktakunskap med mer erfarenhetsbaserad kunskap. Naturligtvis handlar det också om frågan om makt. Samhällsfrågornas ökade komplexitet och de globala utmaningar som samhället står inför håller emellertid på att tvinga fram en förändrad syn på makt och dess utövning. Maktutövning börjar alltmer bli till en fråga om makt *till* någonting istället för makt *över* någonting. Beslutsfattarna behöver bemäktigas för att kunna gå från ord till handling. Detta ökar kraven på legitimitet och stöd från berörda medborgarna. En sådan legitimitet och ett sådant stöd kan bara uppåddas genom att dela med sig av makt och genom att medskapas med de som berörs. Begreppet medskapande medborgardialog beskriver sålunda ett arbetssätt som såväl strävar efter som möjliggör så jämlika maktförhållanden som möjligt (Abrahamsson et al. 2016).

Medskapande medborgardialog

Sedan några år tillbaka har dialog blivit ett modeord som finns på många läppar. Det har i folkmun närmast kommit att betyda att folk samtalar med varandra om saker och ting. Inom politiken har medvetenheten om medborgardialogens betydelse förstärkts. Det handlar ofta om att beslutsfattare på olika nivåer vill informera medborgarna om bakgrunden till något beslut som fattats. Det kan också handla om att beslutsfattare vill fråga medborgarna till råds inför ett beslut man står inför. Ibland finns det behov av att diskutera en fråga i ett försök att komma fram till vad som kan anses vara rätt och fel.

Vår tids komplexa samhällsproblem har tillsammans med den sociala hållbarhetens krav medfört behov av att utvidga medborgardialogen för att skapa bättre förutsättningar till att inkludera resurssvaga grupper i samhället, motverka politisk exkludering och aktivt verka för allas rätt till delaktighet och inflytande. Den ökade komplexiteten och den heterogenitet som präglar samhällsutvecklingen gör det viktigt att få med olika medborgargrupper erfarenheter och förhållningssätt vid utformning av olika åtgärdsförslag. Deras iakttagelser och tolkning av pågåen-

de samhällsförändring behövs för att rätt formulera problemet och för att förstå varför saker och ting behöver göras.

Eftersom komplexa samhällsproblem per definition är i ständig förändring krävs också stor flexibilitet vid genomförandet av beslutade insatser. När beslutade åtgärder är klara att genomföras kan ofta problemlösningsorsaker, karaktär och uttryck ha förändrats jämfört med från när den första problemidentifieringen gjordes. Detta förhållande ökar kraven på att berörda medborgare också deltar i själva görandet, vid genomförandet av åtgärdsprogrammen och att de tar ett delat ansvar för resultaten. Det är också ofta under själva görandet som olika hinder för åtgärdernas genomförande konfronteras, kan synliggöras och hanteras.

Medskapande medborgardialog

Samhällsbygge med människor
och inte för människor
Att kunna påverka vad som skall göras,
varför det skall göras och på vilket sätt det skall göras

Komplexa samhällsfrågor skiljer sig från komplicerade problem genom att de är **lokalt specifika** och ofta i **ständig förändring**.
Det ökar vikten av att berörda parter är **delaktiga** vid
Problemformulering, identifiering och genomförande av åtgärdsprogram!!

Anledningen till att det gemensamma görandet är så viktigt handlar också om den kunskap om och det förtroende för varandra som kan skapas när människor som tidigare inte känner varandra närmare börjar göra någonting tillsammans och därtill skall ta gemensamt ansvar för resultatet. Ett sådant förtroendeskapande arbete är av avgörande betydelse för dialogprocessens hållbarhet och resultat.

En sådan mer inkluderande form för medborgardialog medför, mot bakgrund av vår tids stora samhällsömdaning med sin ökade heterogenitet och sociala polarisering, krav på utvecklade former och metoder för dialog än vad många hittills varit vana att arbeta med. Det är när medborgardialogen syftar till att bli så inkluderande som möjligt, när den strävar efter jämlika maktförhållanden och att tillsammans med medborgarna definiera problemet, identifiera åtgärder och tillsammans ansvara för genomförandet av dessa som jag kan prata i termer av medskapande medborgardialog. Det är det gemensamma görandet som utgör den medskapande medborgardialogens väsentligaste skillnad i förhållande till andra former av medborgardialog.

Forskningsstudiens syfte och upplägg

Syftet med föreliggande forskningsstudie är att med hjälp av ett urval av aktuell forskningslitteratur kortfattat redogöra för några av de drivkrafter som ligger bakom vår tids stora samhällsömdaning och det sätt på vilket den tar sig uttryck på lokal nivå, i olika kommuner, landsting och regioner runtom i landet. Forskningsstudien utgör tillsammans med ett antal inspelade föreläsningar ett kurspaket i Omvärldskunskap, samhällsförändring och medborgardialog som utarbetats på uppdrag av Sveriges Kommuner och Landsting. Kurspaketet är tänkt att användas av förtroendevalda kommun-, landstings- eller regionpolitiker eller av tjänstepersoner som arbetar på olika nivåer inom kommunen. Förhoppningen är att kursdeltagarnas ökade kunskap om samspelet mellan den globala politiska ekonomin och utvecklingens nationella och lokala dynamik skall underlätta förståelsen av några av de olika, ibland helt obegripliga, fenomen som präglar de utmaningar som såväl förvaltning som politiskt förtroendevalda ställs inför och som på ett eller annat sätt måste hanteras.

Forskningsstudien är uppdelad i tre delar. Den första delen (Det världsekonomiska systemets framväxt i teorin och i praktiken) syftar till att redogöra för bakgrunden till och innehållet i pågående samhällsömdaning samt att sätta in ömdaningens i sitt globala sammanhang. Forskningsstudiens andra del (Sverige i en värld i förändring – samhällsutmaningar på

nationell och lokal nivå) redogör för på vilket sätt den pågående samhällsordningen kommer till uttryck på nationell och lokal nivå, samt hur detta i sin tur påverkar förutsättningarna för att svara mot de krav som ställs när det gäller arbetet med att värna demokrati och social hållbarhet. I den tredje och avslutande delen (Makt, medskapande och manöverutrymme – medborgardialogens förändrade förutsättningar) redogör forskningsstudien för några av de synvänder som diskuteras runtom i landet och som anses nödvändiga för en stark demokrati och en socialt hållbar utveckling. Denna del diskuterar också kring det politiska landskapets förändring, om politiskt manöverutrymme och den medskapande dialogens möjligheter och hinder för att bidra till en demokratisering av demokratin och en socialt hållbar samhällsutveckling.

Varje del i forskningsstudien inleds med några instuderingsfrågor som läsaren för sin egen mentala förberedelse omedels att reflektera kring innan botanisering sker bland inspelade föreläsningar och det skrivna kursmaterialet. Varje del innehåller också ett appendix som ger läsaren möjlighet att fördjupa sig i den teoribildning som använts för de olika ämnesområden som behandlats i den löpande texten. Varje del i forskningsstudien avslutas också med en kortfattad litteraturoversikt över de utgångspunkter på vilken framställningen och dess perspektiv bygger, liksom med tips om vad den intresserade läsaren kan läsa vidare för att fördjupa sig i olika aspekter. I forskningsstudiens avslutande del (Del III) återfinns också en komplett förteckning över den forskningslitteratur som använts i forskningsstudiens olika delar

Forskningsstudiens kunskapssyn

De ökade krav på att förstå helheten, som den tilltagande komplexiteten i samhällsproblemen medför, har inte bara gjort det allt viktigare att analysera problemen utifrån olika vetenskapliga perspektiv. Det har också blivit allt viktigare att få med den erfarenhetsbaserade kunskapen. Kunskapsproduktionen ställer större krav på medskapande och botten i en kunskapssyn präglad av vad Aristoteles kallade för Fronesis - den kunskap, klokhet och förtrogenhet som krävdes för att bygga det goda samhället. Denna kunskapsform är etisk och politisk genom dess syfte att göra mänskliga förhållanden bättre.

Kunskapssyn

Aristoteles tre kunskapsformer *Episteme, Techne och Fronesis !*

Episteme står för den vetenskapliga kunskapen,
med sina krav på generaliserbarhet och mätbarhet !
Det handlar om teoretiskt vetande

Techne står för den praktiska kunskapen,
ekonomi, teknik, hantverk !
Det handlar om praktiskt görande

Fronesis står för den praktiska klokheten
• Den består i förmågan att möta konkreta situationer
med lyhördhet, förnuft och etisk reflektion.
Det handlar om erfarenhetsbaserad visdom

τέχνη

Komplexa samhällsfrågor ökar vikten av medskapad kunskap
Det handlar om att kombinera den teoretiskt förankrade
kunskapen med den erfarenhetsbaserade

**Transdisciplinär
kunskapsproduktion**

Denna typ av kunskap är av demokratisk karaktär i den meningen att den inte förutsätter någon formell skolning. Praktiskt reflekterande och kloka människor kan man finna lite varstans och de utmärks främst genom att de bär på långvariga djupgående livserfarenheter. Denna kunskapsform (Fronesis) bygger på en syn på människan som utgår ifrån att hon är ett aktivt subjekt som är intresserad av och har en förmåga att delta i samhällsbygget samt tar ansvar för sina handlingar. Den skiljer sig åt från en mer mekanistisk syn på kunskap (Episteme och Técnica) som präglade upplysningstiden, då man började se på samhällsutveckling som någonting som kunde planeras och styras med hjälp av god social ingenjörskonst. Denna sistnämnda kunskapssyn, som utgjorde basen för uppbyggnaden av det svenska välfärdssamhället under 1900-talets första hälft, innebar att människor sågs som passiva objekt. Under senare år har en sådan människosyn alltmer börjat ifrågasättas. Erfarenheterna, inte minst från det internationella utvecklingsarbetet (biståndet), har tydligt visat på vikten av biståndsmottagarnas delaktighet ("ownership") för att uppnå avsedda resultat och rimlig effektivitet vid genomförandet. Till skillnad från ett samhällsbygge uppi-

från "för" medborgarna lyfter Fronesis fram vikten av medskapande, att skapa ett samhälle "med" medborgarna. Frågan om människosyn och kunskapssyn skulle komma att visa sig helt avgörande för den vikt som beslutsfattarna med tiden gav frågan om medborgardialog och medskapande med medborgarna, inte minst för att kunna hantera komplexa samhällsfrågor på ett sätt som var förenligt med den sociala hållbarhetens krav.

Transdisciplinär kunskapsproduktion

Under senare tid har en ny form för kunskapsproduktion börjat växa fram, den transdisciplinära kunskapsproduktionen. Den syftar till att utifrån en bredare kunskapssyn tillvarata tyst kunskap och praktisk klokhet för att utveckla förhållnings- och arbetssätt som lättare kan hantera komplexa samhällsproblem, inte minst när det gäller de krav som en hållbar utveckling ställer (Brown, Harris & Russell, 2010). Den kunskapssyn som ligger till grund för att problemen överhuvudtaget uppstått anses inte kunna användas för att lösa dem. Det handlar om att utveckla en fantasifull förmåga att tänka nytt – utanför boxen som det brukar heta i dagligt tal. Med transdisciplinär kunskapsproduktion menas att den vetenskapligt och teoretiskt förankrade kunskapen kombineras med den erfarenhetsbaserade kunskapen (Polk, 2015). Den transdisciplinära kunskapen skall inte förväxlas med flervetenskaplig eller tvärvetenskaplig forskning. Den flervetenskapliga forskningen använder sig av flera olika vetenskapliga inriktningar för att belysa ett fenomen utifrån olika aspekter. Tvärvetenskaplig forskning försöker bredda kunskapsproduktionen genom att samtidigt använda sig av olika vetenskapliga discipliner. Den transdisciplinära metoden har, som begreppet "trans" antyder, ett gränsöverskridande anspråk. Medan den tvärvetenskapliga ansatsen blandar olika discipliner vill den transdisciplinära gå längre än så genom ett stort inslag av medskapande mellan forskare i den akademiska världen och tjänstepersoner inom förvaltningen (Polk, 2015).

Den transdisciplinära kunskapsproduktionen bygger förutom på vetenskaplig och teoretisk stringens således också på praktisk klokhet (Fronesis). Den eftersträvade kombinationen av teoretiskt förankrad

kunskap och erfarenhetsbaserad kunskap förväntas underlätta förmågan att omsätta producerade kunskaper och vunna erfarenheter i en praktisk handling, att i konkreta situationer kunna avgöra hur man ska handla, i syfte att det som skall göras kan göras bättre. Medskapande är också en fråga om gemensamt lärande. Som den brasilianske pedagogen Paulo Freire påvisade så handlar detta lärande om människors bemäktigande genom att kunna sätta ord på det man ser och förstå att andra upplever samma sak (Freire, 1972). Tankarna knyter an till Franz Fanon som genom sin forskning kring det algeriska befrielsekriget visat på hur kollektiv handling efter gemensam reflektion ökar medvetenheten om det man gör och varför (Fanon, 1969). En ytterligare dimension i det transdisciplinära begreppet är således dess normativa strävan efter att bidra till hantering av de komplexa samhällsfrågor som studeras och därmed också bidra till social förändring (Polk, 2014). Den transdisciplinära metoden uppfattas därmed vanligen som mer aktionsorienterad än de andra kunskapsproducerande forskningsinriktningarna. Detta är också förklaringen till att medskapandet blir centralt för den transdisciplinära kunskapsproduktionen.

Grundläggande för den transdisciplinära kunskapsproduktionen är således dess normativa strävan efter att kunna bidra till eftersträvansvärd förändring. Den knyter därmed an till den kritiska realismen som skiljer på transitiv och intransitiv verklighet. Med det senare begreppet avses den värld som existerar alldeles oberoende av vår kunskap om den medan den transitiva världen omfattar den (socialt konstruerade) värld som vi kan uppfatta och som vi genom vårt sökande efter kunskap om också strävar efter att förändra (Alvesson & Sköldberg, 2011). Den kritiska realismen bryter härigenom med empirismen som med sin positivistiska tro på faktakunskap menar att verkligheten endast är vad vi människor kan uppfatta, vad vi ser runt omkring oss och kan beräkna och mäta. I förlängningen medför den kritiska realismens uppfattning att "det som är, inte alltid är vad som synes vara" att alla anspråk på forskningens neutralitet, objektivitet och värderingsfrihet måste upphöra (Stigendal, 2016). "Teori är alltid skapad av någon och med ett bestämt syfte" (Cox, 1995). De forskare som ansluter sig till detta perspektiv menar att den

vetenskapliga kunskapens sanning därför aldrig kan anses en gång för alla bevisad, utan att den alltid är öppen för framtida revideringar (Alvesson & Sköldberg, 2011, Widigson, 2010).

Det ligger i sakens natur att den transdisciplinära metoden är företrädesvis kvalitativ till sin inriktning. Till skillnad från den kvantitativa forskningen som är mätbar och bygger på siffror och statistik bygger den kvalitativa kunskapen på tolkningar av de empiriska observationer som görs (hermeneutik). Den kunskap som produceras utgör ofta en kombination av grundforskning (en helt ny forskning genomförs) och en så kallad syntetiserande kunskapsbildning (som bygger på att redan känd kunskap från en rad olika ämnes- och kunskapsområden sammanförs på ett nytt sätt). Detta medför också att det blir svårt att evidens- och faktabasera den kunskap som produceras, utan denna skall främst uppfattas som olika teoretiskt och vetenskapligt förankrade perspektiv. Värdet av sådana perspektiv (heuristiska deviser) ligger i den utsträckning som de kan förankras i ett historiskt perspektiv och därutöver ge mening åt det som människor uppfattar präglar omgivningen där de befinner sig just nu. En väl utförd kvalitativ analys möjliggör för läsaren att se någon aspekt av verkligheten på ett nytt sätt. En motsvarande perspektivorienterad syntetiserad kunskapsproduktion ställer emellertid stora krav på kontaktytor för regelbunden prövning av relevans och kvalitetssäkring. Utifrån en sådan kunskapssyn blir det förstaeligt att många av dess anhängare främst söker sig till praktiker och den erfarenhetsbaserade kunskapen, för att där söka kunskap om hur forskningen skall bedrivas och verkligheten uppfattas för att forskningen också skall bli relevant, praktiskt tillämpningsbar och därigenom kunna bidra till eftersträvansvärd samhällsförändring.

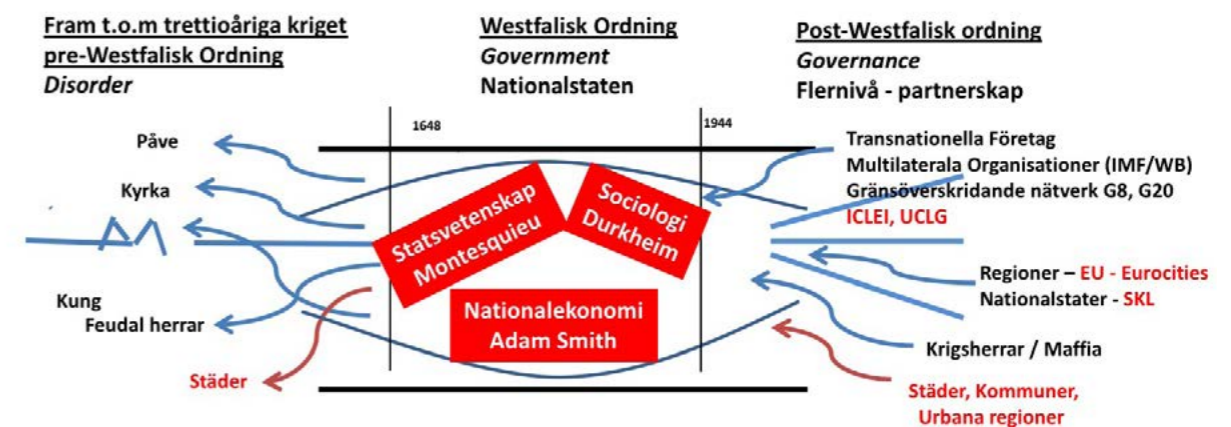
Metodologiska och pedagogiska överväganden

Akademins förmåga att tillhandahålla god teori begränsas av det faktum att övergången mellan det nationalstatliga projektet och det framväxande nätverkssamhället, där det lokala alltmer flätats samman med det globala, ställer oss inför en helt ny situation. Detta har medfört att

de instrument som samhällsvetenskapen använder sig av inte alltid är tillräckligt skarpa för att fånga in det som sker.

Samhällsvetenskapen har, något förenklat sammanfattat, sitt ursprung i upplysningstiden och sina rötter i tre specifika historiska händelser i Europa. Statskunskapen uppstod genom den engelska politiska revolutionen i slutet på 1600-talet och den politiska filosofen John Lockes inledande arbete med att skilja på den lagstiftande, den verkställande och den dömande makten, någonting som den franske filosofen Montesquieu några år senare skulle komma att ytterligare utveckla. Politisk ekonomi – eller det som vi numera kallar för nationalekonomi föddes knappt hundra år senare i samband med den engelska industriella revolutionen då den skotske moralfilosofen Adam Smith funderade på de mekanismer som svarade för allokering och fördelning av investeringar mellan olika ekonomiska sektorer. Hans slutsatser blev att de fria marknadskrafterna (den osynliga handen) hade ett avgörande inflytande över fördelningens effektivitet. Den tredje pelaren i samhällsvetenskapen intresserade sig inte bara för politiska och ekonomiska aktörer och faktorer utan kanske framför allt för de sociala. Den franska revolutionen (1789) blev här avgörande för framväxten av sociologin såsom den tolkades av tänkare som Henri de Saint Simon, Auguste Comte och Emile Durkheim.

Samhällsvetenskapens grundpelare och faran för Metodologisk Nationalism

Bortsett ifrån att dessa vetenskapliga monodiscipliner uteslutande baserades på europeiska erfarenheter, var de också helt nationalstatscenterade och präglades av vad som under senare tid kommit att kallas för metodologisk nationalism. Vår tids stora samhällsordning, där det lokala flätats samman med det globala, gör det därför helt nödvändigt att lämna den metodologiska nationalismen. Detta förhållande, tillsammans med den transdisciplinära kunskapsproduktionens grundläggande normativa strävan efter att kunna bidra till en eftersträvarvärd samhällsförändring, medför att arbetet med denna forskningsstudie under arbetets gång ställts inför flera metodologiska utmaningar varav speciellt tre är värda att uppmärksammas i detta sammanhang:

Den första utmaningen handlar om vikten av att göra en flernivåanalys för att i görligaste mån fånga in väsentliga aspekter på hur den globala politiska ekonomin slår igenom och påverkar utvecklingen på lokal nivå.

Det kan exempelvis handla om hur den ekonomiska utvecklingen i Kina påverkar utvecklingen i svenska gruvdistrikt eller priset på spik på lokala byggmarknader. Det handlar också om hur globala förädlingskedjor påverkar lönebildningen på den svenska arbetsmarknaden, om de krav som internationella finansiella institut ställer på svenska kommuners makroekonomiska balans liksom om hur dessa krav i sin tur påverkar förutsättningarna för att finansiera välfärden och skolans kompensatoriska ansvar. Därtill kommer inflytandet från den regionala nivån. EU's upphandlingsregler samt de villkor som ställs för att få tillgång till medel från EU's struktur- och socialfonder får oftast ett direkt genomslag på utrymmet för en självständig lokal ekonomisk politik.

Den andra utmaningen handlar om kunskapsproduktionens normativa och förändringsinriktade ambitioner och det behov av en problemorienterad ansats som detta medför.

Forskningsstudiens uppgift är alltså inte bara att redogöra för hur strukturer skapas utan också för dess lokala effekter för olika befolkningsgrupper. Den strävar därtill efter att också tillhandahålla kunskap som underlättar förståelsen för hur strukturer kan förändras. Det gör i sin

tur att vi inte bara kan sätta strukturer i fokus för vårt intresse utan också den roll som olika handlingar och aktörer, utifrån sina upplevelser av strukturernas effekter, kan spela för dess förändring. Forskningsarbetet med att fånga in människors och olika medborgargrupper upplevelser av samhällsutvecklingen och deras uppfattning om inriktningen på önskvärd ekonomisk politik ställer oss samtidigt inför ett metodologiskt dilemma. De statistiska metoder för urval och analys, som ligger till grund för de flesta survey- och opinionsundersökningar, vilar ofta i det "bekväma medeltalet" och tillåter ett bortfall på omkring 50 %. Denna metod fungerade relativt väl under den svenska modellen och dess uppbyggnad av det svenska välfärdssamhället. Sveriges befolkning var homogen och delade tillräckligt gemensamma och relativt trögrörliga värdegrunder. Medborgarna tog till sig samma typ av information som förmedlades av ett relativt begränsat utbud av dominerande dagstidningar och nyhetsmedier. Idag har vi ett mycket mer heterogent och dynamiskt samhälle där en ökad individualisering har medfört större skillnader i upplevelser och värdegrunder mellan olika medborgargrupper, framför allt mellan olika generationer. Människors världsbild formas numera av ett ständigt ökande flöde av information från olika medier, med olika källor, kvalitet och tillförlitlighet. De låga svarsfrekvenser som förekommer gör tolkningar av survey- och opinionsundersökningarnas resultat mer vanskliga och otillförlitliga. Ofta är det uppfattningarna hos de medborgargrupper som **inte** svarar på de enkäter som skickas ut som är speciellt viktiga att fånga in för att få ett grepp om den del av befolkningen som inte alltid hörs lika tydligt (den tysta majoriteten). Detta förhållande har gjort det aktuellt att gå tillbaka till levnadsundersökningar med hjälp av individuella samtal. Svårigheten med att nå stora medborgargrupper över mobiltelefon för telefonintervjuer gör emellertid liknande levnadsundersökningar opraktiska och kostsamma att genomföra. De ökande behoven av att "ta temperaturen" på samhällsklimatet och den allmänna opinionen har ökat betydelsen av en mer regelbunden användning av olika former av medborgardialog, liksom vikten av att kanalisera resultaten från sådana dialoger in i det partipolitiska representativa demokratiska systemet.

Den tredje utmaningen handlar om de konsekvenser som den transdisciplinära ambitionen medför när det gäller metodologiskt angreppssätt.

Samhällsvetenskapen präglas antingen av en *induktiv* eller av en *deduktiv* ansats. Den induktiva ansatsen innebär att forskaren utgår från den verklighet som skall observeras (empiri) för att söka efter teoretiska förklaringar. Den deduktiva ansatsen utgår tvärtom ifrån befintlig teoribildning och försöker pröva dess relevans genom att jämföra med hur verkligheten ser ut. Risken med de bägge förhållningssätten är att forskaren omedvetet låser in sig i sin förförståelse och utifrån tidigare erfarenheter letar efter just den teoribildning, eller den verklighet, som förklarar det som forskaren tror sig se i verkligheten (eller i sina teorier). Den transdisciplinära kunskapsproduktionen strävar efter att producera ny kunskap som sträcker sig förbi och bortom förförståelsen genom att istället arbeta *abduktivt*, det vill säga att röra sig fram och tillbaka mellan det induktiva och det deduktiva det vill säga mellan teori och verklighet. Ett sådant förhållningssätt kräver breda kontaktytor såväl inom praktiken som inom akademien för nödvändig tillgång till såväl empiri som god teori.

Sammantaget ställer dessa tre metodologiska utmaningar forskningsstudien inför stora pedagogiska utmaningar.

Dessa kan bara hanteras med hjälp av läsarens nyfikenhet och tålamod. De intrikata sambanden mellan det globala och det lokala och det tillhörande behovet av en flernivåanalys medför med automatik att läsaren tvingas att hela tiden röra sig mellan olika abstraktionsnivåer. En del beskrivningar kommer omgående att kännas igen utifrån de förhållanden som präglar den verklighet i vilken läsaren befinner sig medan vissa resonemang för ögonblicket kan kännas mer svårfångade. Det krävs såväl nyfikenhet som tålamod för att helhetens mönster skall tillåtas ta form och sätta in den situation i vilken läsaren befinner sig till vardags i sitt större sammanhang. Forskningsstudiens ambition att bidra till den förändring som den sociala hållbarheten kräver gör det viktigt att komplettera redogörelsen för sakernas tillstånd och hur det ser ut där vi befinner oss med ett historiskt perspektiv som hjälper oss

att förstå varför och hur vi hamnar där vi gjort och varför det blev som det blev. Läsaren kommer därför att regelbundet behöva förflytta sig mellan olika tidsperioder. Förutom att hela tiden behöva förflytta sig mellan olika abstraktionsnivåer och tidsperioder kräver forskningsstudiens kunskapssyn och transdisciplinära ansats att läsaren också hela tiden rör sig mellan teori och praktik.

Forskningsstudiens avgränsningar

Teoribildningen inom den globala politiska ekonomin utgör en av flera viktiga utgångspunkter för forskningsstudien. Teoribildningen erbjuder begrepp och analytiska verktyg för att förstå dynamiken i vår tids stora samhällsomdaning. Forskningsstudien begränsas emellertid till att främst studera tre viktiga processer som formar den globala politiska ekonomin och som sätter stor prägel på stadens samhällsomdaning. Det handlar om globalisering, migration och urbanisering.

Forskningsstudien avstår av olika skäl från att ge sig i kast med två andra processer och trender som i samverkan förstärker kraften i och riktningen av denna samhällsomdaning. Det handlar om klimatförändringarnas effekter liksom om digitaliseringens inflytande över sysselsättningsgraden och inkomstfördelning. De har bägge ett stort inflytande över det sätt på vilket globaliseringen, migrationen och urbaniseringen formar samhällsomdaningen, speciellt när det gäller arbetsmarknadens utveckling, försörjningskvot, skattekraft och därmed välfärdens och den sociala hållbarhetens förutsättningar. Klimatförändringarna med stigande havsvattennivåer förväntas ge upphov till miljoner klimatflyktingar som inte har en plats att återvända till. Många tvingas också fly för att undvika de konflikter som uppstår som en följd av begränsade tillgångar. Klimatförändringar sätter också gränser för resursförbrukning och konsumtionsmönster som inte minst försvårar spridning av västvärldens livsstil och konsumtionsmönster vilka, sedan FN-systemets tillblivelse, präglat avkoloniseringen och det internationella utvecklingssamarbetets moderniseringsparadox.

Digitaliseringen i sin tur möjliggör automatisering och robotisering och påverkar därmed sysselsättningsnivåer, välfärdens finansiering och därmed också generositeten i migrationspolitiken.

Det är främst två, delvis motsatta, skäl som förklarar den avgränsning som ligger till grund för arbetet med denna forskningsstudie. I det första fallet vet vi för lite och i det andra fallet vet vi för mycket. När det gäller digitaliseringens effekter är forskningsresultaten ännu alltför osäkra för att tillåta några mer stabila slutsatser. Samtidigt som det står utom allt tvivel att ett antal av dagens arbetsuppgifter och yrken kommer att försvinna, är vi ännu alltför okunniga om hur många nya arbetstillfällen som kommer att skapas istället.

Medan digitaliseringens effekter är alltför okända för att det skall vara motiverat att inkludera dessa i föreliggande forskningsstudie, är klimatförändringens drivkrafter och effekter alltför väl kända och också väldokumenterade för att behöva ta plats och inkluderas i denna forskningsstudie. Med tanke på de läsare som emellertid är intresserade av att i detta sammanhang skaffa sig en bild av forskningsläget och de diskussioner som förs kring såväl digitaliseringens som klimatförändringens effekter, inkluderas ett antal relevanta lästips i den första delen av forskningsstudie och dess förslag till vidare läsning liksom i den avslutande litteratur- och referenslista.

Del I

Det världsekonomiska systemets framväxt i teorin och i praktiken

Detta är den första delen i en forskningsstudie som tillsammans med inspelade föreläsningar utgör ett kurspaket i omvärldskunskap, samhällsförändring och medborgardialog som utarbetats på uppdrag av Sveriges Kommuner och Landsting.

Forskningsstudien är uppdelad i tre delar. Medan denna första del redogör för det världsekonomiska systemets framväxt, diskuterar del två den pågående samhällsomdaningen och de utmaningar som den sociala hållbarheten står inför i en svensk kontext. Den tredje delen diskuterar mot bakgrund av analysen i de två tidigare delarna frågan om makt, medskapande och det politiska manöverutrymmet.

Varje del inleds med instuderingsfrågor och avslutas med frågor som underlag till eftertankar och reflektion liksom av lästips på vad som kan vara värt att läsa vidare för ytterligare fördjupning. Forskningsstudien inleds med en gemensam inledande sammanfattning som återfinns i del I. Läsaren rekommenderas att ta del av denna inledande sammanfattning, liksom att reflektera över förekommande instuderingsfrågor innan arbetet påbörjas med att läsa vidare i materialet eller titta på inspelade föreläsningar.

Förutom den heltäckande litteraturlista som återfinns längst bak i del III, och som omfattar den forskningslitteratur som använts i forskningsstudiens olika delar i sin helhet, avslutas varje del med en förteckning över relevanta litteraturlästips för de läsare som vill fördjupa sig inom ett särskilt område.

Denna första del i kurspaketet "Omvärldskunskap, samhällsförändring och medborgardialog", har ett trefaldigt syfte. Den syftar dels till att kort redogöra för några av huvuddragen i vår tids stora samhällsomdaning som alltmer kommit att fläta ihop det lokala med det globala (kapitel I). Den syftar också till att kort redogöra för den globala politiska ekonomins drivkrafter och dynamik, som i stor utsträckning, tillsammans med den teknologiska utvecklingen, format den samhällsomdaning som pågår (kapitel 2). Den första delen syftar för det tredje till att också introducera den spaning som pågår globalt när det gäller det alternativa utvecklingstänkande som krävs för en hållbar utveckling på global och lokal nivå (kapitel 3). Detta trefaldiga syfte anses nödvändigt för att förstå sammanhang och det sätt på vilket den globala politiska ekonomin slår igenom och påverkar det politiska utrymmet på nationell och lokal nivå och som senare kommer att bli föremål för den diskussion som förs i forskningsstudiens del II och del III.

INSTUDERINGSFRÅGOR

Ta gärna en stund innan Du sätter igång och läser igenom materialet till denna del och tittar på de inspelade föreläsningarna till att fundera igenom din egen förförståelse av detta ämnesområde.

Kursen diskuterar kring vår tids samhällsomdaning och hur det lokala flätas ihop med det globala och där också statens roll förändras:

1. Hur skulle Du själv vilja beskriva den samhällsomdaning som pågår runtom i världen och också här i Sverige? Vilka faktorer anser Du själv ligga bakom samhällsomdaningen och hur tar sig dessa uttryck i din egen arbetssituation?
2. Vad tänker Du på när Du hör begrepp som globala ekonomiska regelverk och världsordning?
3. Hur upplever Du att sådana globala regelverk liksom statens förändrade roll slår igenom, påverkar den lokala nivån och får inflytande på din roll som kommunpolitiker eller tjänsteperson?
4. Vilka framtida utmaningar tycker Du själv följer med den stora samhällsomdaningen och som det blir angeläget att hantera?

1:2 -Föreläsning 1

Det världsekonomiska systemets framväxt - i teorin och i praktiken

Videoklipp på YouTube: https://youtu.be/wmwV_U39zec

1. Vår tids stora samhällsömdaning

Vår tids samhälleliga utmaningar formas av hur en allt intensivare globalisering, migration och urbanisering genom sin samverkan flätar samman det lokala med det globala. Nationalstatsprojektet med sina nationella produktionssystem håller gradvis på att utvecklas mot postnationella nätverkssamhällen där globala produktions- och förädlingskedjor spelar en alltmer framträdande roll. Statens roll förändras genom den nya ekonomiska geografin där städer och deras gränsöverskridande nätverk får stor betydelse för ekonomisk utveckling. Den ökade mångfald och sociala polarisering som hör samhällsutvecklingen till utsätter samtidigt den sociala hållbarheten för svåra påfrestningar.

Många städer befinner sig i ett spänningsfält mellan att å ena sidan kunna utgöra en viktig nod och motor för en hållbar utveckling och å den andra sidan riskera att förvandlas till ett slagfält för sociala konflikter. Denna utveckling blir inte minst tydlig i Sverige som med sin exportinriktade varu- och tjänsteproduktion är starkt beroende av omvärlden och sårbar för globala förändringar.

Den välrenommerade historikern och socialantropologen Karl Polanyi beskrev i sitt klassiska verk "Den Stora Omdaning" industrisamhällets framväxt i Europa från mitten av 1700-talet till andra världskrigets utbrott 1939 (Polanyi, 1944). Han analyserade marknadssystemets utbredning i termer av en dubbel rörelse. Under den första rörelsen bröt den expanderande marknadsekonomin gradvis ner jordbrukssamhällets sociala utbytesrelationer. Industrialiseringens framväxt och beslutsfattarnas överdrivna tro på den självreglerande marknaden medförde samtidigt en andra rörelse som bestod i en spontan social motkraft underifrån som krävde "politikens återkomst", det vill säga återinförandet av det politiska beslutsfattandet. Polanyi varnade för att denna andra rörelse inte bara byggde på framåtsträvande krafter som ville förverkliga det goda, rättvisa och öppna samhälle som alla borde kunna få del av. Historien visade tvärtom att rörelsen också, och ofta framför allt, drevs fram av främlingsfientliga och inåtvända befolkningsgrupper som, utifrån sin rädsla för upplevda hot, främst värnande om sina egna intressen och ville utestänga andra. Det andra världskrigets utbrott blev en övertydlig illustration av Polanyis utsaga.

Flera forskare, däribland freds- och utvecklingsforskaren Björn Hettne, menar att vi nu rör oss in i en andra stor ömdaning (Hettne, 2009). Nationalstaternas roll förändras och samhällsutvecklingen formas alltmer av det marknadsdrivna och företagsstyrda framväxande nätverkssamhället som med sin globala expansion utgör vår tids första rörelse. Samtidigt ökar människors oro för att deras vardagsliv ska påverkas av omständigheter som de inte längre kan råda över. Den politiska utvecklingen i USA är ett av många uttryck för detta. EU-kommissionen

varnade för några år sedan för att de välfärdsminskningar som följt i den finansiella krisens spår riskerar att i våra dagar skapa en motsvarande motrörelse i form av främlingsfientliga krafter också i Europa. Storbritanniens något överraskande beslut att lämna EU (Brexit) visar på att farhågorna var berättigade. Det svenska valet till såväl EU-parlamentet som till riksdag, landsting och kommuner år 2014 visade på att deras farhågor var berättigade också för svenskt vidkommande. Utvecklingen på globalnivå, inte minst med tanke på hindunationalismens framväxt i Indien, länge ansedd som världens största demokrati, utgör också skrämmande illustrationer på att Polanyis analys och beskrivning av hans tids dubbla rörelse är aktuell också för att förstå den omdaning som präglar vår egen tid.

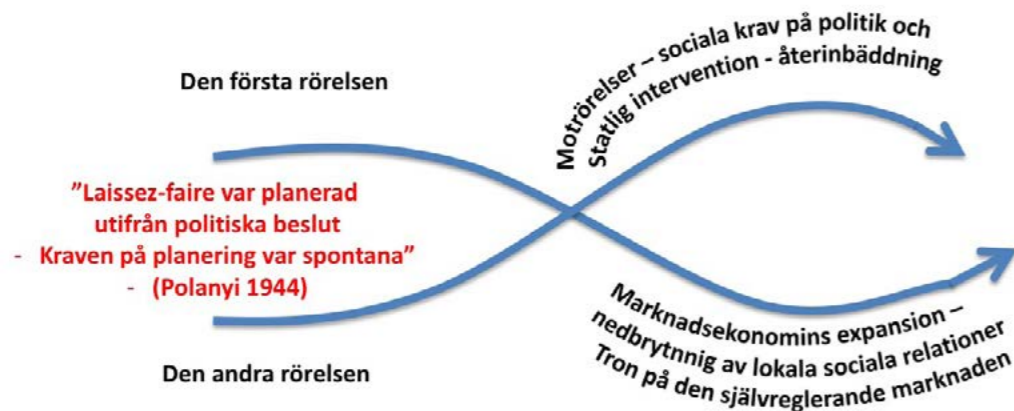
Den Stora Omdaning och dess dubbla rörelser

Framväxten av marknadsekonomi
och den moderna staten
Jordbrukssamhällets övergång
till industrisamhället

(Karl Polanyi, 1944)

Dialektiken mellan stat och marknad Mellan politik och ekonomi

Samhällsutvecklingen påverkas naturligtvis av en rad olika förändringsprocesser. Som en logisk följd av sitt fokus på de krav som den pågående samhällsömdaning ställer på det politiska ledarskapet och den kommunala förvaltningen, har denna forskningsstudie emellertid valt att särskilt uppmärksamma tre processer och hur de genom sin

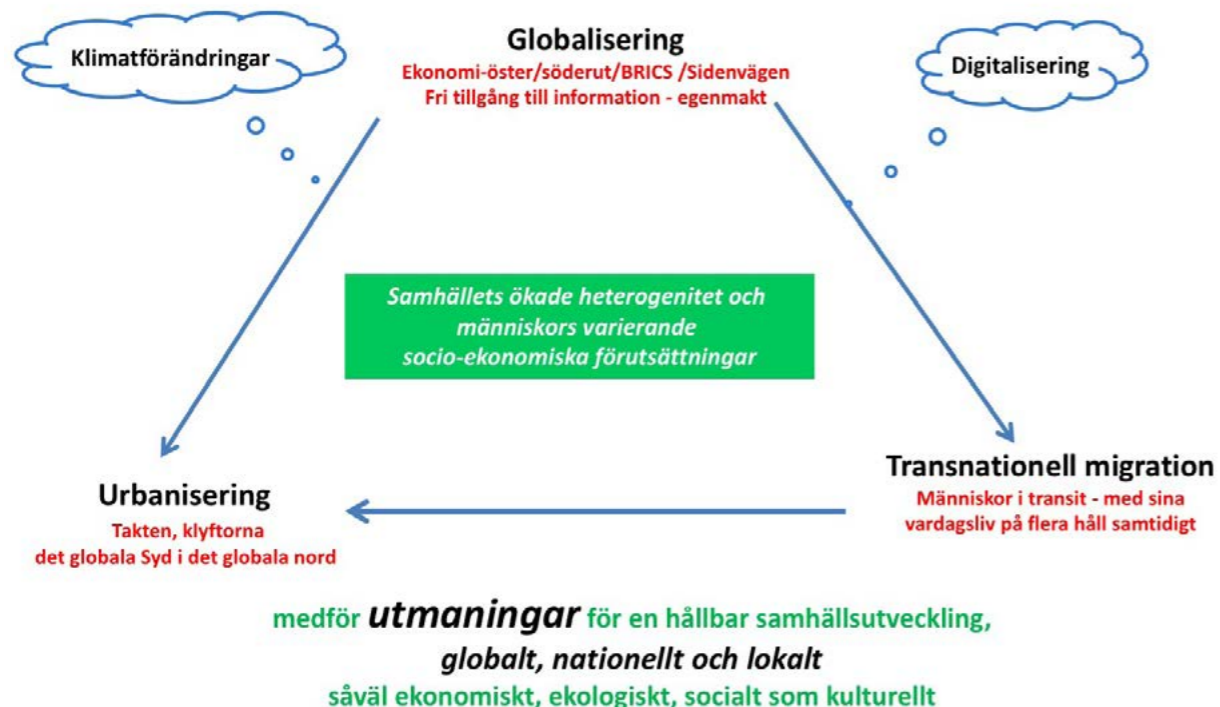
samverkan inverkar på den sociala hållbarhetens förutsättningar. Det handlar om globalisering, migration och urbanisering som tillsammans genom denna samverkan formar produktionssystemens utveckling och därmed människans försörjningsmöjligheter och levnadsförhållanden. De avgör vad som skall produceras, av vem och var och dessa tre processer får därmed ett avgörande inflytande på människors sociala relationer och samhällets sammanhållning (Kennedy 2010).

Digitalisering är en fjärde process som härvidlag förväntas få en mycket stor inverkan på samhällsutvecklingen, inte minst genom att forma hur produktionen av människors livsförnödenheter kommer att ske (Brynjolfsson & McAfee, 2015). Effekterna av digitaliseringen är ännu okända. De forskningsresultat som föreligger är fortfarande alltför osäkra för att slutsatsen om framtida effekter skall bli mer än gissningar och spekulationer. Vad forskningen pekar på är att hälften av de arbetsuppgifter som idag präglar arbetsmarknaden sannolikt kommer att rationaliseras bort inom en tjuugoårs period genom robotisering och automatisering. Samtidigt är det, å den andra sidan, omöjligt att såväl bedöma vilka vinster inom välfärden som en digitalisering kan tänkas medföra när det gäller möjligheter att ställa diagnoser och minska behandlings- och vårdtider som att bedöma vilka nya typer av arbete och hur många sysselsättningstillfällen som kommer att kunna komma att bli aktuella istället (Fölster, 2015).

Därtill kommer att det är än svårare att bedöma de politiska förutsättningarna för att jämnt fördela det välstånd som den nya tekniken förväntas generera. Alltfler författare varnar för hur digitaliseringen och den andra maskinåldern kommer att medföra en tudelning av arbetskraften med en allt skevare inkomstfördelning och ojämlik utveckling som följd. Några väletablerade forskare varnar för framväxten av en ny samhällsklass (Prekariatet) som drabbats av produktionssystemens krav på ökad flexibilitet och visar på vikten av att införa någon form av medborgarlön (Basic Income) för att göra det möjligt för befolkningen att leva anständiga liv när deras arbete rationaliserats bort genom robotisering (Standing, 2014).

Vår tids stora Omdaning

Tre processer i samverkan som flätar ihop det lokala med det globala

Forskningsstudiens betoning på demokratiutveckling och den sociala hållbarheten förutsättningar gör också att en femte, och kanske den mest avgörande förändringsprocessen av alla, nämligen frågan om klimatförändringarna, inte behandlas särskilt utförligt i detta kunskapsunderlag. Det handlar i detta fall inte om att föreliggande forskningsresultat är för osäkra för att säkra slutsatser skall kunna dras. Tvärtom, forskningen visar entydigt på nödvändigheten av att ställa om till ett fossilfritt samhälle inom en period av maximalt 30 år för att oöverskådliga klimat- och samhällsproblem skall kunna undvikas. De läsare som är intresserade av att fördjupa sin kunskap om de pågående klimatförändringarna, dess effekter och vilka åtgärder som krävs för att hantera dem, rekommenderas att ta del av de publikationer som Stockholm Resilience Center fortlöpande publicerar på sid hemsida (<http://www.stockholmresilience.org/>). Som läsaren kommer att märka utgör klimatförändringarna och dess effekter en viktig klangbotten för den diskussion som förs i anslutning till FN:s globala mål för en hållbar utveckling (Agenda 2030) och som löper som en röd tråd genom forskningsstudiens olika delar.

Globalisering, migration och urbanisering: Tre förändringsprocesser i samverkan

1:3 -Föreläsning 2

Dominans Hegemoni, Globala ordningen, Kinesiska utmaningen.

Videoklipp på YouTube: <https://youtu.be/7eUUN46RdHY>

De tre förändringsprocesserna, globalisering, migration och urbanisering som utgör forskningsstudiens utgångspunkter och ramverk, är sammanvävda och kan inte rätt uppfattas genom att studeras var för sig. Globaliseringen, med sina globala produktionsnätverk, sina globala arbetsmarknader och sin teknologi för informationsspridning och kommunikation, har ett mycket stort inflytande över migrationsmönster och omfattningen av människors rörlighet (Borja & Castells, 1996). På samma sätt utgörs migration av flöden av människor som skapar nya mötesplatser, oftast i städer. Migration utgör därför en mycket viktig kraft bakom pågående urbanisering i Europa. Det märks inte minst i svenska storstadsregioner där utlandsfödda medborgare svarar för den största delen av befolkningsökningen.

Globalisering

Globalisering är en process som i och för sig har ett långt historiskt förflutet (Holton, 1998). Den fick en kvalitativt förändrad genomslagskraft efter det andra världskriget till följd av de spelregler som då utformades för den internationella politiska ekonomin (Bhagwati, 2004, Norberg, 2016). Det kalla krigets slut kom därtill, tillsammans med den nya kommunikations- och informationsteknologin, att alltmer fläta samman länders ekonomier och öka människors kontaktytor med andra platser och människor (Scholte, 2000).

Den företagsstyrda globaliseringen och den informationsteknologi på vilken den bygger har inte bara ersatt ett storskaligt så kallat Fordistiskt produktions sätt, med massproduktion enligt löpandebandprincipen, med ett mer småskaligt, flexibelt och nätverksbaserat produktions sätt (Castells, 1998). Globaliseringen har också flyttat världsekonomin ekonomiska epicentrum österut och söderöver (Mahbubani, 2008, Acharya, 2014, Heydarion, 2015, Nye, 2015). Kina har sedan år 2000 kommit att spela en allt viktigare roll i världsekonomin. Uppbyggnaden av en framgångsrik exportindustri har inte bara medfört att Kina blivit världens verkstad. Landets industriella uppbyggnad har gjort landet till en av världens stora importörer av råvaror (exempelvis cement, stål och koppar) och därigenom till en viktig motor för att upprätthålla efterfrågan och tillväxten i världsekonomin. Genom att använda sina överskott i handelsbalansen till att köpa amerikanska statspapper har Kina i praktiken därtill kommit att bli huvudfinansiär av USA:s bytesbalansunderskott. Tillsammans med Indien tar Kina således över alltmer av världsekonomin ledarskap. De får draghjälp av länder som Malaysia, Turkiet, Brasilien och Sydafrika. De så kallade BRICS-länderna (Brasilien, Ryssland, Indien, Kina och Sydafrika) svarar tillsammans för en ekonomi vars omfattning överstiger den Europeiska Unionens. Den beräknas snart passera USA:s och om fem år förväntas omfattningen av BRICS-ländernas sammanlagda ekonomi passera alla OECD-länder sammantaget. Många av BRICS-ländernas invånare får en allt starkare självkänsla. Hoppet om en bättre framtid finner näring. Andra länder har svårare

för att finna sin plats i globaliseringen och några av dess invånare söker sig till fundamentalistiska rörelser utifrån mer traditionella värderingar. För de flesta flagnar västvärldens roll som förebild och delar av dess tolkningsföreträde och inflytande går förlorat, inte minst när det gäller utformningen av världsordningens regelverk och ledarskap (Buruma & Margalit, 2004, Berger & Weber, 2014, Varoufakis, 2015, Caouette & Kapoor, 2016). Den kinesiska valutan Renminbi lanseras som ett alternativ till US dollarn som internationell reservvaluta och planerna på ett eget alternativ till Internationella Valutafonden och Världsbanken har redan realiserats (New Development Bank - NDB). Kinas egen utvecklingsbank (China Development Bank - CDB) lånar redan idag ut mer pengar i det internationella utvecklingssamarbetet än vad Världsbanken gör. Kinas närvaro blir allt tydligare i såväl Afrika som Latinamerika där det för flera länder ersatt västvärlden som mest betydande samarbetspartner (Hoffmann, 2008, Weiwei, 2014, Ljunggren, 2015). Framväxten av de nya ekonomierna (emerging economies) förväntas medföra en fördubbling av den globala arbetsmarknaden på tio år, från 1,6 miljarder till 3,2 miljarder, med förändrad köpkraft och konsumtionsvanor som följd. Dessa förändrade konsumtionsmönster, med sina ökande resursbehov, medför risker för nya konflikter om energikällor och om mark för livsmedelsförsörjning. Den tillhörande och förvärrade miljö- och klimatkrisen ställer stora krav på omställning, inte minst för västvärlden, när det gäller såväl livsstil, typ av sysselsättning, konsumtionsmönster som boende. Globaliseringsprocessen har också medfört att staten har pressats tillbaka från det politiska rummet och delvis ersatts av nya och mer diffusa maktstrukturer (Pierre & Peters, 2000, Hettne, 2009). För att vi skall förstå omfattningen av denna förändring redogörs kort för de andra två samverkande förändringsprocesserna.

1:4 -Föreläsning EXTRA

Det ekonomiska maktcentrat flyttar österut - Kinas Roll i världsekonomin

Videoklipp på YouTube: https://youtu.be/1v1FZGqiV_g

Migration

Den andra förändringsprocessen handlar om internationell migration och människors ökade och alltmer gränsöverskridande rörlighet. Alla människor har under historien i och för sig rört på sig när de varit tvungade till det för att kunna tillfredsställa sina grundläggande behov. De allra flesta har dock varit relativt bofasta - det är därför som det brukar sägas att platsen där människan befinner sig främst beror på var hon har sina rötter. Migrationen till Europa tog fart under den europeiska kolonialismen. Av olika skäl sökte sig många människor, som hade tillräckliga resurser för att bekosta den dyra resan, från kolonierna för att förbättra sina livschanser i metropolerna. Därtill kommer den tillhörande slavhandeln då miljontals människor med tvång förflyttades från Afrika till huvudsakligen Nord- och Sydamerika. Statistik över folkflyttningar började produceras under 1800-talets första hälft. Det skedde i samband med den i historiska mått stora utvandringen från Europa

till Nord- och Sydamerika. Totalt utvandrade cirka 50 miljoner européer under perioden 1840 fram till första världskrigets utbrott 1914, varav strax över en miljon från Sverige.

Integrationsprocesser har traditionellt sedan dess handlat om att underlätta människors rotning i sina nya miljöer dit de emigrerat. Sedan dess har migrationsströmmarna emellertid radikalt förändrats. De har både ökat i omfattning och ändrat karaktär. Ungefär 1 miljard människor (15 % av världens befolkning) befinner sig i rörelse. Den absolut övervägande delen utgörs av så kallade internflyktingar, det vill säga människor som tvingats på flykt från sina födelseorter men som befinner sig kvar i sitt ursprungland. Därutöver finns det 244 miljoner internationella migranter (huvudsakligen arbetskraftsmigration) och 22,5 miljoner människor som tvingats fly till andra länder. Den gränsöverskridande migrationen (266,5 miljoner människor) motsvarar således totalt 3,3 % av världens nuvarande befolkning (IOM 2018).

Antalet utlandsfödda invånare (eller med utlandsfödda föräldrar) uppgår till mellan 15-25 % inom OECD länderna. Andelen utlandsfödda kan dock uppgå till 40-50 % i många större städer och till hela 80-90 % i vissa bostadsområden (Castles et al., 2014). Till skillnad från vid migrationsströmmarna från Europa till USA, under 1800-talets andra hälft fram till första världskriget, då många utvandrare kände sig besvikna på fosterlandets oförmåga att säkerställa en rimlig försörjning och bestämde sig för att aldrig mer återvända, bär människor idag som av olika skäl tvingas emigrera på en förhoppning om att en dag kunna återvända till fäderneslandet.

Under 1980-talet började också socialantropologisk forskning visa på hur platsen där människor befinner sig för tillfället, i större utsträckning än tidigare observerats, påverkats av att hon har fötter. Forskningen upptäckte att människor var betydligt mer rörliga än vad som tidigare observerats och att de i själva verket cirkulerade mellan sina ursprungsländer och sina nya hemorter "cirkulär migration". De arbetade ett tag utomlands och återvände för en kort tid hem till sina familjer i ursprungslandet för att hjälpa till med allehanda sysslor eller för att vila

upp sig. Förändringen står således inte främst att finna i huruvida migrationen avser arbetskrafts-, flykting- eller anhöriginvandring. Förändringen handlar om att migration blivit transnationell och skall uppfattas som en nätverksanknuten rörlighet och som ett flöde av människor mellan olika platser i en globaliserad tid (Kennedy, 2010).

Tidigare påverkades migrationsmönstren främst av ekonomiska "pull and push" faktorer. Idag är det även sociala relationer och människors alltmer omfattande sociala och gränsöverskridande nätverk som påverkar omfattningen och riktningen av människors rörlighet (Glick Schiller, 2011).

1:5 -Föreläsning EXTRA

Migration i vår tid - utmaningar och möjligheter

Videoklipp på YouTube: <https://youtu.be/-bQg1RB13jl>

Box I:1:1 Migration

Förutom den ojämna utvecklingen är migrationen en annan megatrend som skall uppfattas som ett naturligt flöde av människor i ett alltmer globaliserat tillstånd. Den moderna informationsteknologin har bidragit till människors kraftigt ökade rörlighet, också över större geografiska områden. Människor är uppkopplade med olika globala sociala nätverk som talar om var någonstans det finns störst förutsättningar för människor att tillvarata sina livschanser. Migration mellan låg- och höginkomstländer är ungefär lika stor som mellan olika låg- och medelinkomstländer. Under senare år har ett stigande antal pensionärer från höginkomstländer sökt möjligheter att förbättra sina levnadsvillkor på ålderns höst genom att flytta till låginkomstländer. Migration och människors rörlighet mellan höginkomstländer är också tilltagande. För Sveriges del syns invandringens ökande roll tydligt i statistiken. På hundra år har vi gått från att vara ett utvandrarland till att bli ett invandrarland. Historiska erfarenheter visar också på att inga staket eller murar i världen kan förhindra människan från att röra på sig för att tillfredsställa sina grundläggande basbehov och klara överlevnaden. Idag ser vi stora flyktingströmmar från Mellanöstern och Afrikas Horn som försöker undkomma olika typer av konflikter. Imorgon kommer det att handla om miljöflyktingar som rör på sig för att undkomma stigande vattennivåer. De riskerar också att sakna beboeliga platser som skulle kunna göra det möjligt att en dag återvända till sina ursprungsländer. Därtill kommer den demografiska utvecklingen. Befolkningstillväxten är som störst i Afrika - där är också arbetslösheten stor (speciellt för ungdomar). Samtidigt stagnerar befolkningstillväxten i Europa. Befolkningen, i denna delen av världen, blir dessutom allt äldre vilket inom en snar framtid förväntas skapa stora behov av arbetskraftsinvandring.

OECD varnar för att Europa skall få svårt att hävda sig i en allt starkare global konkurrens om migranter. Frågan är inte minst aktuell för Sverige med tanke på ett klimat som inte alltid upplevs speciellt gästvänligt. Därtill kommer våra svårigheter med att skapa en känsla av samhällelig tillhörighet som gör att folk när de väl kommit hit också vill stanna kvar (Strömbäck 2016).

Det finns olika faktorer som förklarar att människor är beredda att bryta upp från sitt fädernesland och söka förverkliga sina livschanser någon annanstans. Migrationsforskningen pratar härvidlag om olika push och pull effekter. Negativa omständigheter såsom arbetslöshet, naturkatastrofer eller konflikter kan tvinga iväg människor. Men det kan också finnas positiva omständigheter någon annanstans som ter sig lockande. Återigen slår koloniala relationer igenom. Oftast handlar det om tillgång till arbete och som dessutom kanske är bättre avlönat. En byggnadsarbetare från Kenya tjänar nio gånger mer i London än i Nairobi. Cirkulär migration där människor hela tiden rör sig mellan sitt ursprungsland och sitt nya och tillfälliga hemland kan därför uppfattas som en långsiktig investeringsstrategi för att förbättra familjens levnadsförhållande. Det är idag ungefär lika många kvinnor som män som migrerar. Migrantremisser, det vill säga de intjänade pengar som migranterna skickar hem, spelar en allt större roll för människors försörjning i ursprungsländerna. De beräknas idag trefaldigt överstiga det internationella biståndet (som för närvarande uppgår till cirka 132 miljarder US dollar). Mängden pengar som skickas hem från arbetskraftsinvandrare i låginkomstländer är ungefär lika stor som de summor som skickas hem från motsvarande arbete i höginkomstländer. Forskning som utförts när det gäller remissernas utvecklingseffekter visar på stor effektivitet när det gäller förbättrade levnadsförhållanden, skolgång och hälsa. Det gäller också överlag för de överföringar som sker från gatuarbetande EU-migranter runtom i Europa (Eriksson 2015).

Trots att nationella gränser fortfarande är av en helt avgörande betydelse och att mänsklig rörlighet långt ifrån är jämlik när det gäller att ge alla samma möjligheter till gränsöverskridande förflyttning, lever alltför fler människor sina liv orienterade mot platser i två eller flera länder samtidigt (Righard, 2008, Faist et al., 2014). Med hjälp av global kommunikationsteknologi har man dagliga kontakter med släkt och familjemedlemmar på olika platser på jorden, alldeles oavsett var på jorden som de för stunden råkar befinna sig. Härigenom upprätthåller också migranter banden till sina ursprungsländer på ett helt annat sätt än tidigare (Eastmond & Åkesson, 2007). Samtidigt som behoven av att flytta "hem" igen eventuellt minskar, blir integration i det nya samhället mindre intressant. Man kanske inte ser sig som tillhörande den nation där man för ögonblicket befinner sig och kanske inte heller har för avsikt att bli. I en interkulturell värld skapas nya grupptillhörigheter där den nationalstatliga identiteten spelar en mindre roll. Grupptillhörigheten blir viktigare, man kan se sig som världsmedborgare, som förortsbo i en storstad eller som både och. Tidigare var det mest män som migrerade för att förbättra sin försörjningsförmåga. Numera består migrationen till 50 % också av kvinnor som i sin strävan efter utkomst ser sig tvungna att lämna sina barn hos släktingar för att själva söka arbete bortom haven som hembiträde, sjuk- eller barnskötare (Kennedy, 2010, IOM 2018).

Under senare år har den så kallade cirkulära migrationen blivit vanligare. Folk emigrerar några år för att hälsa på vänner, försöka tjäna lite pengar eller på annat sätt försöka förbättra sina livschanser. De återvänder sedan för en tid till ursprungslandet för att sedan återigen emigrera. Omfattningen av den cirkulära migrationen är okänd. Det handlar framför allt om personer med permanenta uppehållstillstånd som inte riskerar problem med att röra sig fram och tillbaka. Flera europeiska länders regeringar försöker underlätta sådan cirkulär migration för de med permanent uppehållstillstånd, då man anser att den kan medföra en vinst för alla (triple Win). Mottagarlandet får tillgång till arbetskraft, migranten yrkeserfarenhet och ursprungslandet får genom remitteringarna del av inkomsten. Speciellt stor blir vinsterna från cirkulär

migration för mottagarländerna. De får hjälp med att tillfredsställa sina behov av arbetskraft utan att behöva stå för dess utbildningskostnader. Samtidigt lever gästarbetarens familj ofta kvar i ursprungslandet utan att behöva belasta mottagarländernas välfärdssystem. Detta hindrar emellertid inte de europeiska länderna från att bygga allt fler och allt högre murar för att begränsa rörligheten för människor utan uppehållstillstånd (Legrain, 2013).

1:6 -Föreläsning 3

Migration i förändring

Videoklipp på YouTube: <https://youtu.be/z-4kn1EUTsE>

En minskande och allt äldre befolkning i västvärlden tillsammans med en snabbt växande befolkning i Syd, fortsatt hög arbetslöshet (speciellt för unga vuxna) och förstärkta transnationella nätverk, utgör faktorer som gör att den internationella migrationen förväntas fortsätta att öka i en något snabbare takt. Detta medför ökad risk för migranternas exponering och utsatthet för ökad ojämlikhet, arbetsmarknadens exploatering och förvärrade sociala risker. Utvecklingen ställer nationell lagstiftning och medborgarskapets grunder inför omprövning. Flera forskare

ställer frågan om nationer och dess gränser utgör en rimlig enhet för medborgarskapet i en globaliserad tid (Appiah, 2006, Benhabib, 2005). Det gäller exempelvis så kallade "papperslösa" invandrare som oavsett legal status och medborgarskap är bärare av mänskliga rättigheter bl.a. med rätt till tillgång till sjukvård och skolgång (Ingram, 2008). Sedan efterkrigstiden har nationalstaten haft som huvuduppgift att skydda de mest skyddslösa. Den ökade transnationella mobiliteten har fått till följd att nationalstater inte på samma sätt som tidigare kan ställas till svars för att inte fylla denna uppgift eftersom de mest utsatta vanligtvis inte heller är medborgare i det land där de vistas (Lundberg, 2010). I flera europeiska städer ser man sig lokalt tvingad att gå före den nationella lagstiftningen för att också i praktiken tillhandahålla dessa rättigheter. Jag skall få anledning att återkomma till frågan om medborgarskapets grunder i en allt mer globaliserande värld i samband med att jag, i forskningsstudiens tredje del, knyter an till urbanforskningens diskussion om ett växande behov och intresse för det urbana medborgarskapet (Smith & Guarnizo, 2009).

Box I:1:2

Invandring ur ett strikt ekonomiskt perspektiv

Genom den ökade arbetskraftsinvandringen - med början i slutet av 1940-talet - förvandlades Sverige efter andra världskriget från ett utvandringsland till ett invandringsland. Under 1970-talet minskade arbetskraftsinvandringen till följd av den ekonomiska krisen medan flyktinginvandring från Latinamerika, Balkan och Mellanöstern ökade kraftigt. Sammantaget har utvecklingen medfört att den svenska befolkningen idag uppgår till 10 miljoner varav 2,1 miljoner har utländsk bakgrund (21,5 %). Även om det finns stora variationer inom grupperna är antalet högutbildade större bland flyktinginvandrare än arbetskraftsinvandrare. Antalet högutbildade flyktingar motsvarar procentuellt sett andelen högutbildade svensk födda medborgare (cirka 40 %). Antalet flyktingar som saknar gymnasiebehörighet är samtidigt stort.

Sedan efterkrigstiden och Genevekonventionens tillblivelse 1951, styrs svensk invandringspolitik ytterst av humanitära åtaganden. Om detta råder det parlamentarisk enighet. I tider av knappa ekonomiska resurser ökar emellertid oron hos allmänheten för att kostnaderna för migrationspolitiken blir för höga och att andra länder inte tar sin del av ansvaret. Det ekonomiska perspektivet hamnar plötsligt i förgrunden.

Det invandringskritiska förhållningssätt som olika befolkningsgrupper från och till kan ge uttryck för visar sig ofta bygga på olika ekonomiska effekter som slagit rot i människors föreställningsvärldar men som inte håller för granskning (Rojas, 2017). Några exempel på särskilt vanliga myter är att (1) invandringens kostnader tvingar fram nedskärningar i vår egen välfärd - äldreboende läggs ner för att göras om till flyktingmottagning eller att (2) invandrare kommer hit, tar jobben och förvärrar arbetslösheten.

Låt oss börja med att (1) granska invandringens kostnader. Forskning har länge visat på att den svenska ekonomin och statens finanser över tid tvärtom stärks genom invandring. Även analyser av OECD visar på att den ekonomiska tillväxten snarare ökar än minskar. Rapporterna varnar därför för risken att invandringen till Europa avtar då fler migranter istället söker sig till USA, vilket kommer att påverka Europas framtida konkurrenskraft och tillväxtpotentialer (OECD International Migration Outlook, 2014). Forskningsresultaten för svenskt vidkommande underbyggdes ytterligare genom en studie som presenterades för något år sedan (Andersson & Scocco, 2015). Utan invandringen som ägt rum sedan andra världskriget skulle Sveriges ekonomi ha varit 20 % mindre än vad den är idag (Strömbäck, 2016).

Sammantaget pekar utredningarna på stora behov av en synvända. De samhällsliga utgifter som gör det möjligt för människor som av olika anledningar sökt sig till Sverige att kunna leva anständiga liv och delta i svensk samhällsutveckling skall snarare uppfattas som en viktig investering och inte som en kostnad. Anledningen till detta är helt enkelt att människor kommer i arbete och betalar skatt. Utsagan kan tyckas

tvivelaktig med tanke på den höga arbetslöshet och de behov av bidrag som kännetecknar dagens utrikesfödda som befinner sig i Sverige.

Undersökningar visar dock på att invandringens ålderssammansättning är sådan att även om arbetslösheten är hög så är tillräckligt många i arbetsför ålder för att de procentuellt som grupp kan ha en betydligt lägre sysselsättningsgrad än inrikes födda för att statens inkomster och utgifter för den specifika gruppen likväl skall kunna balanseras. Ekonomer brukar här tala i termer av att den demografiska försörjningskvoten för gruppen utrikesfödda är relativt låg jämfört med den svenska befolkningen. Socialbidragen skall således uppfattas som en del av livscykeln. Det innebär att utslaget över tid så blir de fördelningspolitiska effekterna av olika former av ekonomiskt stöd i praktiken att invandrare (liksom svenskfödda medborgare) betalar till sig själva utifrån den livssituation man befinner sig i för stunden. Människor i arbetsför ålder betalar genom sin skatt tillbaka de pengar de fick del av som barn genom omsorg och skolgång och avsätter medel för de utgifter de kan förväntas få bidrag för på sin ålders höst för vård och omsorg. Bidragssystemet är således utformat för att jämna ut individers inkomster och utgifter över tid. Invandringens ålderssammansättning gör att statens skatteinkomster blir större än deras utgifter. Därtill kommer flyktinginvandringens höga utbildningsnivå vars anskaffningskostnader, till skillnad från för svenskfödda medborgare, inte belastat det svenska skattesystemet. Investeringskostnaden blir i dessa fall därmed anmärkningsvärt låg och ger god avkastning från den stund människor kommer i arbete. Det är motsvarande förhållanden som gör att undersökningarna visar på att den svenska ekonomin på lång sikt tjänar på de resurser som invandringen tillför (Strömbäck, 2016).

Det påstående som då kan följa på detta är att invandring ökar (2) arbetslösheten. Detta är inte heller sant. Forskningen visar att invandringen har en mycket liten effekt på arbetslösheten. Tvärtom, den hjälper oss undvika den arbetskraftsbrist som annars varit fallet. Den rekryteringsanalys som gjorts av SKL (2014) visar att den demografiska utveck-

lingen med sina pensionsavgångar medför ett nyanställningsbehov bara inom vård och omsorg på 225 000 medarbetare de närmaste åren – någonting som inte är möjligt att tillgodose utan fortsatt invandring.

Eftersom merparten av de invandrande är i arbetsför ålder består den faktiska utmaningen istället i att vi skall kunna öka sysselsättningsgraden för utrikesfödda och bättre tillvarata den resurs som de representerar. Det handlar dock inte bara om att därigenom kunna minska försörjningsbördan för de som är i arbete. Forskningen inom ekonomisk geografi visar också på vikten av en ökad förvärvsfrekvens bland utrikes födda främst på grund av mångfaldens betydelse för innovation och ekonomisk tillväxt. Det handlar om vikten av att vidta åtgärder på flera olika plan, allt från att förbättra bostadsförsörjningen och bryta den sociala segregationen, till att förändra system för att validera förkunskaper samt att förändra människors mentala strukturer och misstänksamhet mot allt som inte upplevs som traditionellt svenskt.

Urbanisering

Den tredje förändringsprocessen formas av att den internationella migrationen och folks ökade rörlighet förstärkt urbaniseringen såväl till sin omfattning som till den takt med vilken den sker (Short, 2004, Glaeser, 2011). Folk söker i allt ökad utsträckning det moderna och spännande livet i städerna. Det gäller inte minst migranter. Där finns deras sociala skyddsnet och där hoppas man kunna finna arbetstillfällen. Politiska beslutsfattare på lokal nivå ser på en växande urban befolkning som viktig för att staden skall få det ekonomiska underlag som krävs för att kunna komma till sin rätt i det globala nätverket och bli ett attraktivt investeringsort. Samtidigt medför urbaniseringstakten stora utmaningar. Det framstår inte minst om vi betänker att det tagit mänskligheten 3000 år att bygga städer för de tre miljarder människor av världens befolkning som idag bor i urbana miljöer. Enligt FN beräknas 70 procent av mänskligheten att bo i städer år 2050. Det innebär en fördubbling

av stadsbefolkningen på 30 år och kommer nödvändigtvis att medföra oöverblickbara påfrestningar på bostadsbyggande, infrastruktur och sysselsättning.

Problemen förvärras till följd av den ojämna utvecklingen som följer i globaliseringens och urbaniseringens spår (Pieterse, 2008). Alla områden globaliseras inte lika intensivt och lika fort. Många människor inkluderas i utvecklingen och får ett bättre liv, medan andra drabbas av globaliseringens baksidor eller lämnas helt utanför. Klyftan mellan välbeställda och sämre lottade ökar. Som ett resultat bor idag inte fattiga människor längre huvudsakligen på landsbygden. De flesta fattiga bor faktiskt i städer och det blir allt vanligare att fattiga lever i medelinkomst- och höginkomstländer (Davis, 2006, Kanbur & Sumner, 2011). Fattigdom växer parallellt med rikedom i städerna. Bostadsområden segregeras och samhällen glider isär och tudelas (Sassen, 2006). Som jag skall återkomma till i senare avsnitt håller ett Globalt Syd, där många människor känner sig exkluderade och marginaliserade, på att växa fram sida vid sida med ett Globalt Nord i samma stad, och utan territoriella gränser dem emellan, där människor i större utsträckning inkluderats i samhällsutvecklingen. Misärens geografi har därmed kommit att radikalt förändrats. Begreppen det Globala Nord och det Globala Syd används i forskningsstudien för att visa på ökade klyftor och på att det fysiska avståndet minskar mellan människor med helt skilda livsvillkor. Begreppen syftar således inte på den geografiska tillhörigheten i sig, utan mer på förekomsten av ekonomisk och politisk åsidosättning respektive ekonomisk och politisk inkludering på samma breddgrader.

Den snabba tillväxten i urbana miljöer kännetecknar även ett så urbaniserat land som Sverige. Omkring 85 % av befolkningen bor i urbana miljöer vilket utgör en av de högsta urbaniseringsgraderna i världen. Trots det uppvisar för närvarande Sverige den näst högsta urbana tillväxten i världen efter Brasilien. Liksom för de flesta låginkomstländer beror tillväxten av Brasilianska städer på en urbanisering i mer traditionell bemärkelse nämligen att folk flyttar in från landsbygden till städerna. Den snabba svenska urbana tillväxten präglas dock inte främst av en

lika stor inflyttning från landsbygden, utan mer av en befolkningstillväxt i städerna själva som dels består av nyfödda samhällsmedborgare vars föräldrar redan är stadsbor och dels av ett ökande antal invandrare och nya svenskar som av skäl som jag redogjort för söker sig till urbana miljöer. Nedanstående figur visar på att det nästan flyttar ut lika många människor från tätorter till landsbygden som det flyttar in till tätorter. De flesta människor som flyttar in från landsbygden flyttar inte in till regionens större städer utan till tätorter med pendlingsavstånd till städerna större arbetsmarknader. Samtidigt som de tvingas flytta för att kunna försörja sig vill många ha kvar närheten till naturen och landsbygden. Det gäller främst äldre och barnfamiljer. Unga vuxna uppvisar ett annat flyttmönster och söker sig i större utsträckning in till staden och dess större utbud.

Källa: Den urbana utvecklingens drivkrafter och konsekvenser
Kungliga Ingenjörsvetenskapsakademien: www.iva.se/projekt

Box I:1:3 Urbanisering

Världens urbana befolkning växer snabbt. År 2009 passerades en milstolpe. Då bodde mer än halva världens befolkning i städer (3,2 miljarder). Global statistik visar att omkring 200 000 människor runtom i världen flyttar in till städer varje dag. Stadsbefolkningen förväntas bli fördubblad under en period av 30 år. År 2050 beräknas ytterligare 3,2 miljarder människor bo i städer, vilket totalt motsvarar 70 % av världens befolkning. Även om megastäder med över 10 miljoner invånare under perioden förväntas öka något till antalet (från nuvarande 30-tal till omkring ett 40-tal) kommer den största delen av urbaniseringen att kännetecknas av en stor ökning i antal städer med en befolkning runt 500 000 invånare. Nord- och Syd Amerika utgör världens mest urbaniserade regioner med omkring 80 % av sin befolkning boende i urbana miljöer. Den främsta ökningen av den urbana befolkningen förväntas ske i Asien och Afrika där omkring 60 % av befolkningen fortfarande bor på landsbygden.

Urbanisering är inget nytt fenomen. Människan har länge sökt efter att förbättra sina livschanser genom det "moderna" livet i städer (Jacobs, 1961). Skillnaden idag mot tidigare är dels den enorma hastighet med vilken detta sker och dels de inkomst- och hälsoskillnader som detta kan innebära för olika människogrupper som befinner sig i samma stad beroende på deras utbildningsnivå och ställning på arbetsmarknaden. Drivkraften i dagens utveckling står att finna i många faktorer, men en av de viktigaste är teknologins utveckling och produktionssystemens förändring. Nationella produktionssystem bryts ner och dess bärkraftiga delar förvandlas till kunskapsintensiva länkar i globala förädlingskedjor. Gamla bruksorter överges till förmån för arbetsmarknader som erbjuder högre yrkesmässig variation och utbildningsnivå, och dessa finns i städer eller urbana regioner med rimliga pendlingsavstånd.

Idag bor ungefär 55 % av världens samlade befolkning på 7,4 miljarder människor i urbana miljöer (UN 2014). Samtidigt svarar städer för mer än 80 % av värdet på världens samlade produktion av varor och tjänster. Stadsbefolkningen svarar också för 75 % av all förbrukning av energi och råvaror liksom för 75 % av utsläppen av växthusgaser (UN Habitat, 2016). Det finns därför fog för att säga att förutsättningarna för världens framtida hållbarhet avgörs i städer. Den snabba tillväxten av urbana miljöer kan spela en stor roll för den hållbara samhällsutvecklingen om möjligheterna till effektivare resursförbrukning tas tillvara. Speciellt när det gäller energianvändning. Men vägen till framgång kantas av många stora utmaningar (Palmås, 2016). Det faktum att världens urbana befolkning förväntas dubblas på trettio år ställer krav på helt andra transportsystem för att livet skall bli uthärdligt för stadens invånare och för att miljöpåverkan inte skall överstiga vad som är långsiktigt ekologiskt hållbart. Något som också kräver helt andra uppvärmningssystem av byggnader. Framför allt står den urbana utvecklingen inför gigantiska problem med att värna om den sociala hållbarheten (Bianchetti et al., 2015, Joss, 2015, Pearsson, 2014). Mer än 800 miljoner människor i låg- och medelinkomstländer lever i slum och det är också i dessa områden som en stor del av städernas befolkning förväntas komma att äga rum de närmaste åren. Det är dessa utmaningar som motiverar att städernas situation speciellt har uppmärksammats i arbetet med de globala hållbarhetsmålen (Agenda 2030) och att städer också har fått ett eget mål att eftersträva när det gäller förutsättningarna för en mer jämlik och rättvis stadsutveckling (mål nr 11).

Arbetet med måluppfyllelsen har påbörjats och hittills resulterat i en New Urban Agenda inom ramarna för UN Habitat med uppgift att producera kunskap om innehållet i en hållbar stadsutveckling och vad som krävs för att en sådan skall komma till stånd.

Uppdelningen i ett globalt nord och ett globalt syd sida vid sida i samma stad är ingenting som är typiskt för låginkomstländer i Asien eller Latin-

amerika, där slummen också växer fram kring mer välmående bostadsområden. De senaste 20 åren har det också skett en snabb ghettoisering i amerikanska städer där den vita befolkningen lämnat innerstaden som alltmer tagits över av en svart befolkning och gett segregationen en dimension av etnisk grupptillhörighet (Sugrue, 2005). Städernas försök att skapa tillväxt och välfärd genom att locka till sig en attraktiv högutbildad klass och underlätta offentliga privata partnerskap, har över tid visat sig förvärra segregationen. En av de forskare och opinionsbildare som pläderat för en sådan strategi i sin bästsäljande bok "the Rise of the Creative Class", tillhör nu de som hissar varningsflaggor och visar på negativa effekter (Florida, 2017)

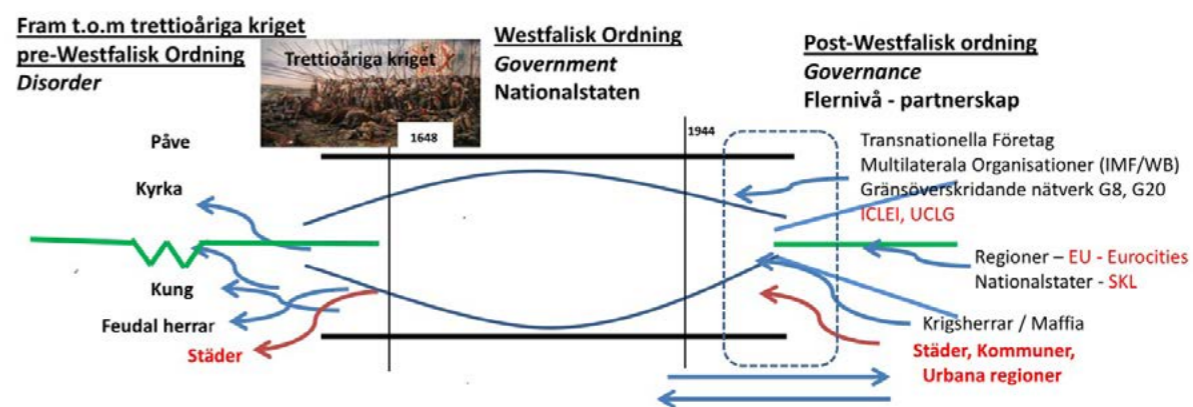
Urbanforskarna i hans team följer intresserat de försök som görs för att motverka brist på social sammanhållning bland annat genom en ny ekonomisk modell som mer bygger på någon slags social ekonomi utifrån medborgarnas kollektiva förmåga att gemensamt tillfredsställa varandras behov av välfärdstjänster ("community wealth building"). Strävan är att skapa förutsättningar för en mer inkluderande stadsutveckling genom framväxten av kooperativ samt att genom olika former av mikrokrediter främja en lokal resursmobilisering (bl.a. med vad som kommit att kallas för en delningsekonomi där tillgång blir viktigare än ägandet och där människor i så stor utsträckning som möjligt föredrar att låna saker från varandra (ägodela jämför engelskans "sharing economy"), och därmed skapa förutsättningar för en mer inkluderande stadsutveckling (Palmås, 2008, 2016). Medborgarbudget blir här ett viktigt styrmedel för att ge medborgarna ett större inflytande över stadens utveckling. Jag skall i forskningsstudien tredje och avslutande del återkomma till detta i samband med att jag tar upp frågan om det urbana medborgarskapet och förutsättningarna för ett nytt socialt kontrakt.

Statens förändrade roll

Statens roll förändras också genom den nya ekonomiska geografin där städer och deras gränsöverskridande nätverk spelar en allt viktigare roll för ekonomisk utveckling (Krugman, 2010). I övergången till det urbana nätverkssamhället pressas staten tillbaka och såväl nya aktörer som former för samhällsstyrning växer fram som mer bygger på nätverkssamarbete och partnerskap (Nilsson, 2002).

Med hjälp av nedanstående figur försöker jag placera in såväl globalisering som nationalstatens roll i ett historiskt perspektiv.

Globalisering, det politiska rummet och nationalstatens förändrade roll Den stora omdaning i ett historiskt perspektiv

© Hans Abrahamsson, utifrån Hettne, 2009

Som figuren försöker illustrera med hjälp av sin grönfärgade tidsaxel skall globalisering uppfattas som en lång historisk process. Den tog sin början med att människor började sprida sina olika idéer och trosuppfattningar för flera tusen år sedan. Den västerländska missionen och kolonialismen, som bortsett från korsfararstaternas tillblivelse i Mellanöstern på 1100-talet, tog fart på 1400-1500-talen gav processen en

förstärkt kraft. Den europeiskt drivna globaliseringen skulle temporärt komma att avstannas under sextonhundratalets trettioåriga religionskrig. Det fredsavtal som följde på den westfaliska freden 1648 skapade förutsättningar för nationalstatens tillblivelse (Falk, 1975). Avtalet skulle över tid, åtminstone temporärt, komma att stänga in "globaliseringsanden" i "den westfaliska flaskan" eller vad den tyske sociologen Ulrich Beck valt att kalla för den "nationella containern" (Beck, 1998). Kungen fick rätten att suveränt kontrollera sitt territorium och bestämma vilken religion som skulle utövas. Därmed skapades de institutionella förutsättningar som krävdes för att nationalstaten skulle tillåtas växa fram (Hettne et al., 1998). De mer diffusa maktstrukturer som fyllt det politiska rummet tidigare i historien i form av påven, kyrkan och feodalherrar trängdes tillbaka. Nationalstatens framväxt skall uppfattas som ett resultat av vad som krävdes för att handelskapitalismen skulle kunna övergå till en industrikapitalism och bana väg för den industriella utvecklingen. Nationalstatsbygget skulle inte desto mindre snart visa sig bli en mörk tid i Europas historia (Hettne, et al., 1998). Nationell rivalitet, ofta om territorier och råvaror, medförde att omkring 200 miljoner människor under en period av 300 år fick sätta livet till, inte minst genom de två världskrigen.

I slutet av andra världskriget skapades ett nytt regelverk för den internationella politiska ekonomin. Det byggde på ökad ekonomisk integration som alltmer kom att fläta samman och göra länders ekonomier beroende av varandra. Förhoppningen var att ett ömsesidigt ekonomiskt beroende skulle göra världen mer fredlig. Gradvis kom detta regelverk att innebära att "globaliseringsanden" släpptes ut ur den "westfaliska flaskan". Med förnyad kraft satte den ny fart på ekonomisk och kulturell interaktion världen över. Därmed kom också de enskilda nationalstaternas suveränitet, liksom politiska handlingsutrymme, att begränsas. Det ekonomiska beslutsfattandet globaliserades mycket fortare än det politiska. Detta medförde att staten gradvis pressades tillbaka i det nationella politiska rummet och ersattes av mer svårgripbara maktstrukturer (Hettne 2009). Det kunde handla om internationella regelverk, transnationella företag, regionala sammanslutningar på en mer

övergripande nivå eller om hur kommuner och landsting, ofta i samverkan och partnerskap med ekonomiska aktörer på lokal nivå, ökade sitt inflytande på statens bekostnad. Utvecklingen är också ett resultat av ny teoribildning för samhällsstyrning: New Public Management (Hall, 2012).

Samhällsstyrningens nya former

Teoribildningen kring New Public Management skall förstås som en utveckling och komplettering av de krav på ekonomiska reformer som finansmarknaderna ställde i samband med 1980-talets skuldskris (Pierre & Peters, 2000). Syftet med dessa ekonomiska krav var att bättre anpassa skuldsatta länders produktionsstruktur till att bättre överensstämma med omvärldens efterfrågan för att därigenom förbättra konkurrenskraft och lönsamhet. New Public Management handlade om att effektivisera den offentliga sektorns administration med hjälp av de metoder för företagsstyrning som präglat näringslivet. Det handlade också om att genom privatiseringar och konkurrensutsättning minska den offentliga sektorns verksamhet överlag (Hall, 2012, 2015). Statsvetenskapen talar härvidlag om att samhällsstyrningen utvecklats från Government, med sina mer traditionella och hierarkiska beslutsordningar, till Governance präglad av flernivåstyrning och mer platta nätverk och partnerskap mellan flera mer likvärda aktörer (Pierre, 2011). För att underlätta finansiering och undvika en kostsam och riskfylld skuldsättning kom länders lagstiftning, ofta utifrån olika EU-direktiv, snart att kräva samverkan mellan offentlig sektor och privata kommersiella aktörer (public - private partnership), speciellt vid större och kostsamma infrastrukturrella projekt. Detta kom att medföra betydande demokratiska underskott. Beslutsfattarna koncentrerades till de politiska och ekonomiska aktörer som ingick i nätverkssamarbetet på bekostnad av inflytandet för de flesta samhällsmedborgare, vilka ställdes utanför (Stigendal, 2016). Flera forskare kom att beskriva denna förändrade roll i termer av en övergång från den keynesianska välfärdsstaten till en schumpeteriansk konkurrensstat präglad av arbetslinjen (Jessop, 2002). Från att betrakta medborgarnas tillgång till välfärdssystemen som en rättighet började tillgången alltmer kopplas till frågan om medborgarnas skyldigheter att

först göra rätt för sig (Jessop, 2002). Den socialdemokratiska devisen "kräv din rätt – gör din plikt" kom nu att lyda "gör din plikt – kräv din rätt". Jag skall få anledning att fördjupa mig i denna diskussion i forskningsstudiens del II i samband med att jag där redogör för de nationella uttryck som den globala politiska ekonomin tar sig i en svensk kontext.

Statens förändrade roll togs upp till förnyad diskussion av forskningslitteraturen i mitten av 1990-talet. Den förknippades med andra aktörers ökade inflytande som en allt intensivare globalisering medförde. För att bli tillräckligt konkurrenskraftiga (Cerny, 1997) omvandlades många stater från att tidigare utgjort filter för att fånga upp omvärldens önskan om störingar till att bli till kraftöverföringsband för att dra till sig utländska investeringar (Cox, 1996). Ländernas kreditvärdighet på de internationella finansmarknaderna blev alltmer avgörande för den inhemska sysselsättningen och den externa legitimiteten prioriterades på bekostnad av den interna. Sociala åtaganden uppfattades som onödiga kostnader, välfärden började monteras ned och det sociala kontraktet luckrades upp.

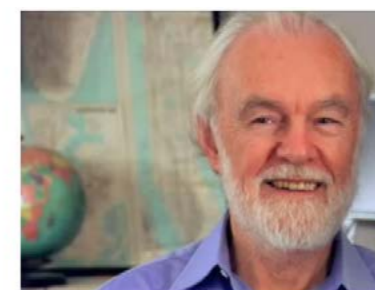
Den Europeiska kommissionen delar uppfattningen att den offentliga sektorn blivit alltför kostsam och därtill skett på bekostnad av den privata sektorns och marknadsekonomin expansionsmöjligheter. Flera nationalekonomer talar här i termer av att den offentliga sektorn lagt beslag på en för stor del av kapitalmarknadens tillgängliga kapital och stängt ute privata aktörer ("crowding out"). Den Europeiska kommissionen tog speciellt fasta på det faktum att den offentliga tjänsteproducerade sektorn sammantaget svarade för 75 % av EU-medlemsländernas sammanlagda bruttonationalprodukt. Kommissionen såg denna som ett exempel på en hittills "untapped resource" som genom privatisering och konkurrensutsättning skulle kunna göra det möjligt för marknadsekonomin att fortsätta breda ut sig. På samma sätt som när marknadsekonomin genom sin expansion gradvis bäddade ut ekonomin från sina sociala sammanhang under den stora samhällsömdaning som stod i huvudfokus för Polanyi's banbrytande forskning, beräknas detta i våra dagar kunna ske genom att införliva, prissätta och saluföra

den offentliga sektorns tillhandahållande av livsnödvändigheter (Global Europe, 2006, 2008). Delar av forskningslitteraturen pekar i detta sammanhang på att den tjänsteproduktion för marknadsföring och försäljning som en sådan privatisering möjliggör i allt större utsträckning därmed också kommit att komplettera varuproduktionen som huvudsaklig bas för fortsatt kapitalbildningen. Forskningslitteraturen pratar härvidlag i termer av att "kapitalbildning genom framtågande" (accumulation by dispossession) och "framtågande av det allmänna" (dispossession of the commons) har kommit att svara för vår tids sätt att möjliggöra den första rörelsens fortsatta expansion (Harvey, 2003, 2006, 2010).

Vår tids samhällsömdaning

"Kapitalbildning genom framtågande
Framtågande av det allmänna"

Accumulation by dispossession
Dispossession of the commons

(David Harvey, 2003)

Den första rörelsens
fortsatta utbredning

Marknadsekonomin expansion –
nedbrytning av lokala sociala relationer
Tron på den självreglerande marknaden

Två sammanlänkande förhållningssätt möjliggör
den självreglerande marknads expansion

* Produktionssfären

Strukturanpassningsprogram –
avreglering, privatisering

* Förvaltning och styrning offentlig sektor
New Public Management

Statens tillbakadragande från det politiska rummet är emellertid inte entydig. Samtidigt som vi ser tecken på minskad statlig aktivitet inom välfärden (några beskriver minskningen som ett resultat av en övergång från välfärdsstat till välfärdssamhälle medan andra talar om övergången i termer av att samhällen rör sig från welfare till workfare) ökar nämligen dess detaljstyrning inom andra områden – speciellt när det gäller övervakning och kontroll (Brown, 2011). Men även om perspektiven kring statens minskande roll är föremål för en intensiv debatt

(Weiss, 2012) upplevs dess effekter alltmer påtagligt av den lokala offentliga förvaltningen i Sverige. Flera kommuner, landsting och regioner får i ökad utsträckning inte tillräcklig ekonomisk kompensation för olika uppgifter som de åläggs genom olika riksdagsbeslut. Regeringens strävan efter fortsatt decentralisering står allt mindre på de tre ben som krävs (ansvar, befogenheter och resurser) utan har alltmer blivit en fråga om en "dekoncentration" där staten helt enkelt övervältrar ansvaret för utförandet av diverse uppgifter på den lokala nivån utan att samtidigt tillhandahålla tillräckliga ekonomiska resurser.

Globaliseringens politiska motstånd

Som framgick av den tidigare figuren och som beskrev nationalstatens förändrade roll ur ett historiskt perspektiv befinner sig framför allt västvärlden, genom sina globala produktionsnätverk, i ett övergångsstadium mellan nationalstaten, med sina hierarkiska system för samhällsstyrning, och det postnationella nätverkssamhället, med sina beslutssystem mer baserade på flernivåstyrning. Den fortsatta utvecklingen är emellertid långt ifrån ödesbestämd och given. Globaliseringsprocessen och den fördjupade ekonomiska integrationen drivs fram främst utifrån västvärldens säkerhetsintressen och näringslivets ekonomiska behov. Till följd av den ojämna inkomstfördelning som följt i globaliseringens spår börjar olika delar av världen alltmer präglas av politiska strömningar, såväl från vänster som från höger, med krav på olika protektionistiska åtgärder. Västvärldens fortsatta ledarskap har därtill utmanats världen över till följd av sin oförmåga att hantera vår tids stora globala utmaningar. Detta inte minst när det gäller frågor som klimatförändringar, flyktingströmmar, finansiell stabilitet och tilltagande internationell terrorism. Olika politiska krafter runtom i världen, som är tveksamma till en fortsatt ekonomisk integration på västvärldens villkor, växer sig således också allt starkare (Buruma & Margalit, 2004, Varoufakis, 2015, Caouette & Kapoor, 2016).

Flera forskare uttrycker sig relativt dramatiskt och menar att det inte går att utesluta att historien kommer att visa hur världen efter det att

Bushadministrationen i september 2001 förklarade globalt krig mot terrorism (global war on terrorism – GWOT) gradvis kom att glida in i ett tredje världskrig. Några av forskarna beskriver situationen i form av ett globalt inbördeskrig med rötter i upplevda historiska oförrätter och fortsatta globala orättvisor (Duffield, 2007, Jeong, 2008, Hettne 2009). Denna nya form av våldsamma globala sociala konflikter kännetecknas av en asymmetrisk krigföring där det inte är soldater i uniform som anfäller militära mål utan terrorister och självmordsbombare som angriper en värnlös befolkning (Wackenhut, 2017). Liknande tolkningar har dessvärre fått empiriska stöd genom den islamiska statens illdåd i Syrien och visar på att globaliseringen inte är någon oåterkallelig process, åtminstone inte i den tappning som ligger i västvärldens intressen (Moubayed, 2016).

Men också västvärlden i sig präglas av förstärkta sociala och politiska spänningar när det gäller synen på fortsatt ekonomisk integration. Här upplever allt större delar av befolkningen utvecklingen som ett hot i takt med att arbetsmarknaden känns osäkrare (Munck, 2005). Allt fler röster börjar höras som ifrågasätter den "öppna dörrens politik" och den fria handelns välsignelse. I USA visar olika opinionsundersökningar att en klar majoritet av befolkningen anser att utländska investeringar och företagens utlokalisering av verksamhet, exempelvis till Kina, inverkar menligt på landets ekonomi såväl när det gäller sysselsättning som löneutveckling. Omfattningen av och styrkan i denna opinion blev inte minst tydlig i samband med Donald Trumps övertagande av det amerikanska presidentämbetet. Den amerikanska hemmaopinionen finner här en gemensam nämnare med olika sociala rörelser inte bara på olika håll i Europa utan också runtom i världen. Det gäller speciellt med tanke på den relativt omfattande förekomsten av sociala rörelser och politiska strömningar som länge hävdade att handelssystemet till sin uppbyggnad medför en ojämn utveckling som främst kommit politiska eliter och de starka kapitalintressen till del på vilka deras maktutövning vilar.

Forskningen är emellertid inte överens om styrkan i de motkrafter som förekommer till den västerländska och företagsstyrda globaliseringen. Flera bedömare menar att den kapitalistiska marknadsekonomins fortsatta globalisering är oundviklig (Fukuyama 1992, Bhagwati, 2004, Norberg, 2016) medan andra ställer sig mer skeptiska till den företagsstyrda globaliseringens förmåga att av egen kraft komma tillrätta med de stora utmaningar som mänskligheten står inför – inte minst när det gäller att möta de krav som en mer rättvis fördelning av jordens resurser och en socialt hållbar samhällsutveckling ställer (Krugman, 2012, Stiglitz, 2012).

Forskningen är inte heller överens om styrkan i övergången mellan det nationella och det postnationella samhällsbygget och i vilken omfattning som nationalstaten kommer att dra sig tillbaka från det politiska rummet (Weiss 2012). Som redogjorts för präglas utvecklingen härvidlag av en rad olika tendenser. Vad som för tillfället blir alltmer uppenbart är emellertid att statens roll håller på att förändras från dess mer samhällsstyrande ambitioner till att mer skapa ett klimat med förutsättningar för en rad andra aktörer att verka och ta plats i det politiska rummet, ofta genom olika former av partnerskap.

Parallellt med att den politiska kampen hårdnat om den riktning som övergången mellan det nationella och postnationella kommer att ta, har den administrativa bördan för många svenska kommunala förvaltningar dramatiskt ökat. Staten försöker å ena sidan att kompensera sig för försvagat maktinnehav genom ökad strävan efter kontroll med tillhörande krav på rapportering och uppföljning. Samtidigt medför behoven av en gradvis anpassning till postnationell nätverksstyrning och partnerskap å andra sidan krav på nya beslutsrutiner som påverkar den traditionella arbetsfördelningen mellan förtroendevalda och kommunal förvaltning. Utvecklingen medför stora behov av samverkan med tillhörande arbetsmöten som medför en mycket tung arbetsbelastning inte minst för vad som krävs för att, i en tid präglad av komplexa samhällsproblem och stor osäkerhet, göra saker på rätt sätt så att detta inte sker på bekostnad av förvaltningens förmåga att göra rätt saker. Fler-nivåstyrningen, där såväl globala som regionala och lokala aktörer tagit

plats på den politiska arenan skapar därtill osäkerhet om på vilken nivå som nycklarna finns och var de politiska besluten fattas.

Box I:1:4

Städers gränsöverskridande nätverkssamarbete

Forskningen (exempelvis inom förvaltningskunskap, statsvetenskap och organisationsteori) har länge intresserat sig för frågan om nätverkssamarbete och hur dess tankemönster kan omvandlas och anpassas till lokala förhållanden för att stödja lokalt politiskt beslutsfattande (Meyer & Rowan, 1977, Carlsson, 2000, Martinez-Dias & Woods, 2009, Giuffre, 2013). Litteraturen definierar nätverk som löst sammansatta och självorganiserande kontaktytor mellan olika typer av aktörer utifrån deras behov för stunden (McNeill, 2006). Nätverken präglas enligt teoribildningen av en jämn maktfördelning där ingen aktör dominerar över de andra (Castell, 1998). Intresse- och målkonflikter hanteras genom förhandling och dialog. I takt med nätverkens ökande betydelse har emellertid en allt större uppmärksamhet ägnats nätverkens demokratiska inverkan i praktiken. Det har då visat sig att nätverk har en tendens att fatta beslut i konsensus och stärka redan starka politiska och ekonomiska intressen och gå förbi etablerade demokratiska normer och regler (Elander, 2002, Sorensen & Torfing, 2005). Samtidigt ökar kraven på lokal anpassning av de åtgärder som nätverken diskuterar sig fram till, vilket stärker behoven av ökat politiskt deltagande och dialog med medborgarna (Olsson, 2005).

Städers gränsöverskridande nätverkssamarbete anses därför spela en viktig roll för en hållbar utveckling (Castells, 1998, Robinson, 2002, Smith, 2003, Taylor 2004). De utmaningar som samhället står inför bedöms alltför komplexa och mångfacetterade för att kunna hanteras av traditionellt beslutsfattande och hierarkisk regeringsutövning (Koppenjon & Kilijn, 2004). Det gäller inte minst förmågan att motverka klimatförändringarna som kräver stora omställningar, speciellt när det gäller vatten-, energianvändning och avfallshantering.

Det urbana nätverkssamarbetets betydelse inom ramarna för olika FN-organ som UN Habitat, United Cities and Local Governments eller inom det regionala utvecklingssamarbetet som Eurocities, ICLEI och URBACT har speciellt uppmärksammats (Betsill & Bulkeley, 2006). De olika bilaterala vänorts- och partnerskapsavtal som vuxit fram under senare decennier genom sådant nätverkssamarbete mellan städer runtom i världen förväntas komma att bli av avgörande betydelse. I USA har över 1000 städer, under samlingsnamnet Greening Cities (Sassen, 2011), på frivillig basis skrivit under Kyotoprotokollet som blockerats i den amerikanska kongressen. I praktiken har detta medfört samma utsläppsminskningar som skulle blivit fallet om Bushadministrationen undertecknat protokollet. Betydelsen av liknande lokala initiativ har återigen uppmärksammats till följd av de åtgärder som vidtagits av en rad olika delstater och städer runt om i USA sedan Trump Administrationen i Washington dragit sig ur klimatavtalet som ingicks i Paris, december 2015. Genom det så kallade borgmästaravtalet har också ett antal europeiska städer inom ramarna för Eurocities gått samman och kommit överens om åtaganden som innebär att de går längre än EU:s egna mål för koldioxidutsläpp.

Sammantaget har detta medfört en faktisk och empiriskt belagd utveckling som stödjer den mer teoretiska iakttagelsen att flera städer genom sitt globala nätverkssamarbete också gradvis kan komma att återta de-

lar av sin historiska roll som poler i det världsekonomiska systemet. En sådan utveckling skulle på sikt också kunna medföra att städer börjar utgöra viktiga komplement till internationell diplomati mellan stater och successivt utgöra nya "noder för global samhällsstyrning" (SOU 1990:44, Ljungkvist, 2014, Tavares, 2016). Inte minst skulle de till följd av sin utsatthet och genom den styrka som deras nätverkstillhörighet skapar tillsammans med sina nätverkspartners, kunna bli drivande för att få de globala institutioner och regelverk till stånd som krävs för att de globala problem de står inför skulle kunna hanteras på ett tillfredsställande sätt. Städer skall därför inte bara uppfattas som formade av den pågående globaliseringen. De sätt på vilka de också strävar efter att bli till noder i det globala produktionsnätverket gör dem till viktiga aktörer som bidrar till att forma globaliseringsprocessen i sig (Barber, 2013). För att denna potential fullt ut skall kunna utnyttjas får inte det gränsöverskridande nätverkssamarbetet med städer som står inför liknande utmaningar enbart vara av "ad hoc" karaktär betonat och bygga på slumpmässighet utifrån de spontana kontakter som kan knytas under olika internationella konferenser. Vikten av att målmedvetet utforma en övergripande och långsiktig strategi för syftet med det gränsöverskridande nätverkssamarbetet kan inte nog betonas. Det gäller exempelvis vilka frågor som skall prioriteras, med vilka partners och i vilka sammanhang som man är intresserade av att samarbeta (Amen et al., 2011).

2. Den Globala Politiska Ekonomin

Teoretiska utgångspunkter och praktiska utfall

En av de faktorer som kanske mer än andra präglar dynamiken i vår tids stora samhällsomdaning och i den globala politiska ekonomin är den ojämna utvecklingen som följer i omdaningens spår, mellan såväl olika befolkningsgrupper som mellan olika geografiska områden. Bärkraften i den globala politiska ekonomin beror på dess möjligheter att finna former för ett demokratiskt och legitimt ledarskap på olika samhällsnivåer, såväl globalt som lokalt med förmåga att hantera vår tids komplexa samhällsfrågor. Inte minst medför de krav som ställs på såväl den ekonomiska, sociala som ekologiska hållbarheten stora utmaningar härvidlag. Den ojämna utvecklingen har därmed kommit att utgöra en av vår tids största utmaningar för fred och säkerhet.

Som ett led i sin strävan att få till stånd övergripande och globalt stödjande strukturer, som kan komma tillrätta med den skeva inkomstfördelningen och därigenom underlätta det lokala hållbarhetsarbetet runtom i världen, godtog FN:s generalförsamling i slutet av september 2015 enhälligt Agenda 2030 med sina 17 globala mål för hållbar utveckling. Den utgör en fortsättning på FN:s ansträngningar att komma tillrätta med de fattigdoms- och miljöproblem som har upptagit världssamfundet alltsedan FN:s första miljö- och utvecklingskonferens i Stockholm 1972. Nu lite drygt 40 år senare förband sig de 193 medlemsländerna för att de, inom de politikområden de hade inflytande över, ska vidta en rad olika åtgärder för att nå upp till målen. Resultaten skall mätas med hjälp av en mängd indikatorer som ska utformas för att kunna inrapporteras och jämföras med övriga medlemsländers. De 17 målen handlar i sammanfattad form om att skapa förutsättningar för en mer inkluderande och jämlik utveckling (United Nations, 2015, UNDP, 2016).

Även Sverige har förbundet sig bidra till att dessa målsättningar uppfylls. Den svenska regeringen har tillsatt en speciell delegation som skall följa

arbetet – inte minst när det gäller de olika åtgärder som måste till på lokal nivå. Sveriges kommuner och Landsting har en viktig samordnande roll i arbetet för att nå målen. FN:s globala mål för hållbar utveckling knyter för övrigt också an till och överensstämmer väl med det arbete som redan påbörjats inom de flesta av landets kommuner och landsting när det gäller att förbättra folkhälsan och den sociala hållbarheten genom att komma tillrätta med växande inkomst- och hälsoklyftor som under senare årtionden vuxit fram också i Sverige.

Box I:2.1

Internationell Politisk Ekonomi

Det världsekonomiska systemet med sitt ledarskap och sina regler för ekonomiskt utbyte har traditionellt utgjort ett viktigt ämnesområde för studier i Internationell Politisk Ekonomi. Under den westfaliska perioden och den nationalstatliga epoken utgjorde nationalstaterna viktiga aktörer – relationer mellan stater stod i fokus. Internationella Relationer utgjorde ett viktigt forskningsområde.

Genom en tilltagande globalisering, där nya icke statliga aktörer blir framträdande inom det politiska rummet (såsom företag och det civila samhällets organisationer) och där deras relationer och nätverk skär tvärs igenom nationsgränser och flätar samman det lokala med det globala, har ämnesområdet utvecklats till att benämnas Global Politisk Ekonomi. På samma sätt börjar ämnesområdet Globala Studier växa fram som ett övergripande ramverk för studier av ämnen som Mänskliga Rättigheter, Socialantropologi, Utvecklingsekonomi och Internationella Relationer.

Den ojämna inkomstfördelningen

Den rapport från Oxfam, som presenterades som underlag till World Economic Forum 2018, visade på omfattningen av ojämlikheten i den globala inkomstfördelningen. Omkring 82 % av världens samlade vär-

deökning tillföll den rikaste procenten av världens invånare (Oxfam, 2018). Forskningsresultaten får stöd av de data som producerats inom ramarna för forskningsinstitutets Credit Suisse arbete med att kartlägga globala inkomstskillnader. Deras senaste rapport (2017) visar på att de 42 rikaste personerna i världen sammantaget disponerar lika stora tillgångar som 3,7 miljarder människor runtom på jorden, det vill säga halva världens befolkning (Credit Suisse, 2017). Det är en förändring från 61 personer år 2016 (Credit Suisse, 2016). Forskningsnätverket World Inequality Lab, som arbetar under ledning av Thomas Piketty, ger i sin rapport från 2018 (<https://wir2018.wid.world>) ett historiskt perspektiv på inkomstskillnadernas ökning. De menar att 27 % av den globala tillväxten sedan 1980-talet har tilldelats den rikaste procenten, bara 12 % har tillfallit de 50 % av världens befolkning som har lägst inkomster.

Hur skall vi då förstå bakgrunden till och effekterna av den ojämna inkomstutveckling som präglar världen (Bauman, 2012, Stiglitz, 2012, Reinert 2016)? Vad är det som gör att ekonomiska klyftor under flera hundra år vuxit fram mellan länder (och som gradvis kommit att dela upp dem i hög-, medel- och låginkomstländer) och som nu under de senaste 30 åren därtill och kanske framför allt skapat stora inkomst- och hälsoklyftor också inom länder (Mallaby, 2004, Wilkenson & Pickett, 2012)?

Medan några forskare söker förklaring till den ojämna utvecklingen på nationell nivå, antingen i olika kulturella förhållanden och individuella egenskaper (Landes, 1999) eller i rådande maktordningar och det faktum att underordnade grupper tenderar att anpassa sig till rådande förhållanden (Tilly, 1998), har den dominerande forsknings- och kurslitteraturen i Internationell Politisk Ekonomi i många år hävdat att förklaringen till stor del står att finna i de regelverk som vuxit fram för internationell handel och finansiering, och som i stor utsträckning visat sig speciellt gynna västvärlden och dess höginkomstländer (Emmanuel, 1972, Amin 1974, Hobson, 2004). Dessa olika tolkningar präglar än idag den utvecklingsteoretiska debatten om huruvida det är interna eller externa faktorer som förklarar den ojämna utveckling som kännetecknar

den globala politiska ekonomin. De som menar att det främst är externa förhållanden finner också däri sin förklaring till den stora misstro som alltfler befolkningsgrupper i låg- och medelinkomstländer har när det gäller såväl västvärldens ledarskap, dess maktutövning som innehållet i och värdet av den aktuella ekonomiska världsordningen.

Box 1:2:2

Världsfattigdom och global inkomstfördelning

Det föreligger stora metodologiska svårigheter med att kartlägga den globala fattigdomens faktiska tillstånd och utveckling. Trots detta går det att urskilja vissa tydliga trender. De flesta är överens om att den absoluta fattigdomen minskat sedan millennieskiftet och att det nu är en minskande andel (från 36 % 1990 till 16 % år 2011) av världens totala befolkning på 7,3 miljarder människor som lever i absolut fattigdom (det vill säga på mindre än 1,9 dollar om dagen). Trots att så ofattbart många som 1100 miljoner människor fortfarande lever i absolut fattigdom, varav 800 miljoner i städernas slumområden, visar denna historiskt oöverträffade minskning att fattigdom går att bekämpa. Styrkt av denna erfarenhet har världens ledande beslutsfattare skruvat upp sina ambitioner och kommit överens om att vidta åtgärder för att helt utrota fattigdomen fram till år 2030. Senare års forskning visar också att de globala inkomstklyftorna har slutat att öka. Den största anledningen till detta är den enastående inkomstutvecklingen och fattigdomsminskningen under senare år i Kina och Indien i kombination med stagnerande inkomster för det stora folkflertalet i höginkomstländerna (UNDP, 2018).

Bortser vi från utvecklingen i delar av Asien är de flesta emellertid överens om att de globala klyftorna fortsätter att öka om dock i en något långsammare takt. Oxfams underlagsrapport inför förra årets World Economic Forum (2016) (<https://www.oxfam.org/en/research/economy-1>) är en dyster läsning som visar på situationens allvar. Hela 46 % av den totala ökningen av världens samlade produktion av varor och tjänster

som ägde rum mellan 1988 och 2011 kom den rikaste tiondelen av världens befolkning till del, medan den fattigaste tiondelen bara kunde tillgodogöra sig 0,6 av den totala välståndsökningen. Och även om inkomstökningen i absoluta tal växer snabbare för de extremt fattiga än för de bättre beställda, befinner sig fattiga inkomstgrupper på så låg nivå i utgångsläget att klyftorna mellan fattig och rik fortsätter att växa. Som rapporten illustrerar utgör inkomstutvecklingen i Brasilien ett tydligt exempel på detta. Den ojämna inkomstutvecklingen mellan olika samhällsgrupper är speciellt problematisk ur ett jämställdhetsperspektiv. Forskningen visar entydigt att det är kvinnor som hamnar längst efter i inkomstutveckling.

En viktig orsak bakom den globalt ojämna inkomstutvecklingen när det gäller medelklassens stagnerande inkomster i västvärlden, är att inkomster från kapital (värdepapper i form av aktier etcetera) växer mycket snabbare än inkomster från arbete. Det forskningsarbete som utförts av forskarlaget kring den franske ekonomen Thomas Piketty har genom sina långa historiska perspektiv härvidlag blivit banbrytande och förnyat forskningsfältet (Roine, 2014, Piketty, 2015a). Detta är också en utveckling som blivit märkbar för den svenska ekonomin. Sverige är nu det land inom OECD-området där inkomstklyftorna på grund av de stigande kapitalinkomsterna växer snabbast. Eftersom kapitalinkomster beskattas betydligt lägre än löner, innebär detta att vinsterna från ökad produktivitet i en allt mindre utsträckning kommer den skattefinansierade välfärden till del. Därtill kommer företagens ansträngningar för att med hjälp av inhyrd expertis (inte sällan tidigare anställda vid länders skattemyndigheter) få hjälp med att utnyttja olika håligheter i skattelagstiftningen för en avancerad och aggressiv skatteplanering. Sammantaget påverkar detta ytterligare länders ekonomiska förmåga att upprätthålla den skattefinansierade välfärden.

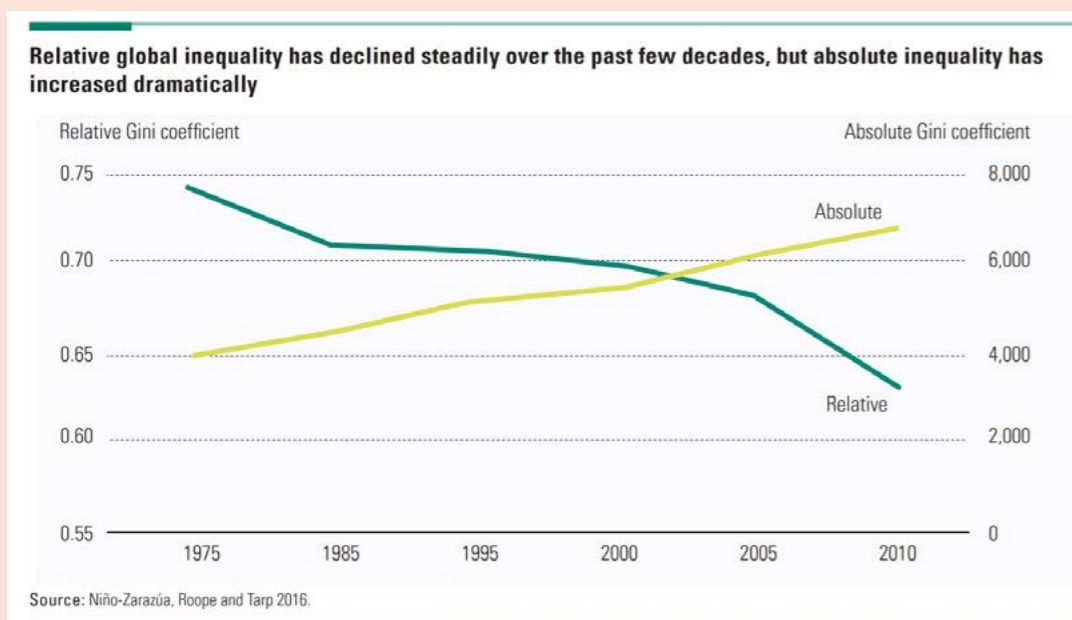
De metodologiska svårigheter som vi ställts inför och som förklarar de olika tolkningar som olika forskare gör när det gäller världsfattigdomens utveckling har olika bottenar. Den globala inkomstklyftan beräknas

vanligen som summan av alla länders inkomstskillnader mellan befolkningsgrupper plus summan av skillnaderna i medelinkomster mellan länder. Ett av mätproblemen härvidlag består i att den mest tillgängliga och tillförlitliga statistiken "vilar i medeltalets bekvämlighet". Genom att jämföra medelinkomster mellan länder fångar statistiken, även om resultaten viktas med hänsyn till ländernas befolkningsmängd, inte fullt ut effekterna av inkomstskillnaderna inom länder. Under senare år har därtill den omfattande skatteflykten till olika skatteparadis uppmärksammas - en aktivitet som uppskattas till ett värde motsvarande 10 % av världens samlade produktion av varor och tjänster och som alltså inte ingår i inkomststatistiken.

Ytterligare metodologiska svårigheter har sin förklaring i bristerna i det mått som används. Den så kallade ginikoefficienten används för att mäta inkomstspridningen inom ett land och presenteras vanligtvis som disponibel inkomst efter skatter och transfereringar. Måttet går mellan 0 och 1. I ett land med värde 0 har alla exakt samma inkomst medan 1 innebär att en person i ett land har all inkomst. I västvärlden varierar ginikoefficienten från en högsta nivå på strax över 0,4 (USA, England) till en nivå strax under 0,3 (för länder som Belgien, Tyskland, Irland och Sverige). Ginikoefficienten används också för att jämföra inkomstfördelningen i olika länder med varandra. Försök som gjorts att uppskatta den globala gini-koefficienten visar på att den ligger på omkring 0,7 och utgör den största skillnaden som präglat människans historia (Scholte et al., 2016, UNDP, 2016).

Även om ginikoefficienten utgör det mest använda och också bästa sättet för att mäta inkomstskillnader är metoden behäftad med flera viktiga problem. Ett problem som blivit allt viktigare vid internationell jämförelse när det gäller olika länders inkomstklyftor, är att ginikoefficienten inte tar hänsyn till förmögenhet. Det innebär att länder med låg lönespridning men med stora inkomster i kapitalinkomster och där ett fåtal har all förmögenhet, har en låg ginikoefficient. Ett annat problem är att ginikoefficienten inte tar hänsyn till värdet av skattefinansierad

välfärd. En offentligt finansierad välfärd har en omfördelande effekt eftersom gratis skola och subventionerad sjukvård över tid minskar inkomstskillnaderna inom ett land. Ett ytterligare problem med ginikoefficienten är att den vanligtvis fokuserar på relativa inkomster och inte på inkomstnivån i landet. Det är inte ovanligt att den relativa ginikoefficienten sjunker när alla blir fattigare och stiger när alla blir rikare. Exempelvis hade Nederländerna och Bangladesh samma ginikoefficient år 2010. Detta skenbart märkliga förhållande har sin logiska matematiska förklaring. Även om den ekonomiska tillväxten fördelas mer jämlikt mellan olika befolkningsgrupper kan skillnaderna i utgångsläget vara så stora att en 10 % ökning för medel- och höginkomsttagare i absoluta tal ger en mycket större effekt i dessa befolkningsgrupper än vad en motsvarande ökning på 10 % skulle ge i låginkomstgrupper. Klyftorna fortsätter därför att öka. På motsvarande sätt, allt annat lika, skulle en 10 % minskning av inkomster ge en mindre effekt för låginkomsttagare än för medel- och höginkomsttagare. För att ge en mer rättvis bild av den globala inkomstutvecklingen, och inte enbart vila i det föräldiska medeltalets bekvämlighet, började UNDP från och med år 2016 att i sina årliga rapporter redovisa ginikoefficienten också i absoluta termer och inte som hittills endast i relativa termer (HDR 2016, UNDP 2018).

Källa: Human Development Report 2016

Världsordning och ledarskap

För att bättre förstå drivkrafterna bakom den ojämna utvecklingen, den utsträckning som interna och externa faktorer samverkar med varandra, varför den ojämna utvecklingen börjar bli till ett allt större problem också för mer välbeställda samhällsgrupper runtom i världen, liksom vad som görs och vad som skulle behöva göras för att komma tillrätta med problemen, måste vi anlägga ett historiskt perspektiv och gå flera hundra år tillbaka i tiden. En lämplig startpunkt för en sådan återblick är den europeiska koloniala epoken från 1500-talets början till mitten av 1900-talet.

I strikt bemärkelse går det inte att prata om någon världsordning eller världssystem under tidigare epoker. Även om det fanns högtstående kulturer i såväl Kina som Indien innan de europeiska erövringskrigen påbörjades var handeln mer lokal och främst baserad på jordbruk. Det var under den koloniala epoken, sprungen ur handels- och industrikapitalismens framväxt med sitt behov av råvaror och tillgång till externa avsättningsmarknader, som grunden skapades för den internationella arbetsfördelning som kännetecknar den Globala Politiska Ekonomin och den ojämna utvecklingen fram till våra dagar.

Box I:2:3 Europas koloniala arv

De tidigaste europeiska kolonierna utgjordes av korsfararstaterna i Mellanöstern (Främre orienten – dagens Israel, Syrien, Jordanien, Palestina, Libanon och sydöstra Turkiet) från 1000-talet till 1300-talen. Även om vissa effekter av dessa tidiga europeiska koloniala erövringar har sin bäring på delar av konflikterna i Mellanöstern än i dag, brukar den moderna europeiska kolonialismen dateras till slutet av 1400-talet och tidigt 1500-tal i samband med upptäcktsresorna väster- och österut. Det var i samband med dessa som portugisiska och spanska expeditio-

ner intog såväl delar av Afrika som Sydamerika, en erövring som sedan fortsatte genom Hollands kolonisering av Ostasien under 1600-talet. Dessa expeditioner finansierades främst av handelsmän som ville tillförsäkra sig tillgång till olika typer av råvaror som alltmer efterfrågades av en framväxande industri. Den tusenåriga handel som förekommit mellan olika delar av världen började i samband med industrialismen och den koloniala erövringen att finna fastare former som gradvis medförde framväxten av ett världsekonomiskt system med olika spelregler, vars upprätthållande säkerställdes av ett ledarskap med tillräcklig ekonomisk och militär makt. Över tid tog kolonialmakternas stater själva över allt mer av kontrollen över koloniernas köpmän och handelsbolag för att säkerställa Europas fortsatta inflytande.

Den europeiska kolonialismen bestod i flera hundra år och medförde en betydande värdeöverföring till kolonialmakterna. Det handlade inte bara om råvaruexploatering i sig. Slavhandeln över Atlanten på 1600- och 1700-talen utgör historiens största människorov och medförde betydande inkomster. Minst 10 miljoner afrikaner skeppades som slavar från Afrika till Amerika. När handeln var som mest intensiv på 1700-talet skeppades årligen över 50 000 slavar över Atlanten. Handeln med slavar bedrevs främst av engelsmännen i form av en triangelhandel. Från Västeuropa skeppades tyger, prydnadssaker och sprit till Västafrika, där de byttes mot slavar som lokala makthavare fångat in under krig med andra folkgrupper. Därefter skeppades slaverna till Karibien eller till Syd- och Nordamerika där behovet av arbetskraft på bomulls-, tobaks- och sockerplantager var stort. Triangelhandeln fullbordades genom att producerade jordbruksvaror från denna del av världen skickades över till Europa för förädling. Även Sverige deltog i denna handel, om dock i mindre omfattning. Sverige skaffade sig handelsstationer i Afrika (Cabo Corso) år 1650 samt i Karibien (Svenska S:t Barthélemy) år 1784. Den svenskbedrivna transatlantiska slavhandeln började förbjudas från år 1813 och upphörde helt 1847.

De ekonomiska strukturer som kolonialmakterna gradvis byggde upp i kolonierna för att tillgodose sina egna behov av arbetskraft, billiga råvaror och också avsättning för sin egen industriella produktion, kom att medföra stora hinder för koloniernas framtida ekonomiska utveckling även efter den koloniala befrielsen och självständigheten.

Dessa ekonomiska strukturer handlade inte bara om att råvaruexporten i sig, på grund av det utbytes- och prissystem som utvecklades, medfört betydande värdeöverföringar till kolonialmakterna. Effekterna av att det lokala hantverket förbjöds och därmed kom att gradvis brytas ner skulle visa sig förödande. Tillsammans med det faktum att jordbruket förlitade sig på billig slavarbetskraft och inte mekaniserades förblev den inhemska köpkraften och efterfrågan låg. Produktionssystemen kom därigenom under den koloniala epoken att uteslutande bestå av enklaver inriktade på export. Vid sidan av denna "moderna sektor" levde befolkningen kvar i rudimentärt självhushåll och var därtill med tvång tvingade att tillgodose den moderna sektorn med arbetskraft. Denna form av "dual ekonomi" förhindrade den dynamik som krävdes för ekonomisk tillväxt. Fattigdomen förvärrades och alltfler röster hördes som krävde kolonial självständighet och rätten till en från Europa ekonomiskt och politiskt oberoende utveckling.

Box 1:2:4

Ekonomiskt överskott och självgenererande tillväxt

En snabb (och därmed något förenklad) återblick på den ekonomiska tillväxtens betingelser i Europa hjälper oss att förstå effekterna av de snedvridna koloniala produktionsstrukturerna.

Avgörande för samhällsekonomisk utveckling har historiskt varit dess förmåga att producera ett överskott liksom det sätt på vilket detta används. Överskottets storlek och användning avgjorde samhällets förmåga att inte bara reproducera sig själv utan skapade också utrymme för teknisk förnyelse, arbetsdelning och ekonomisk tillväxt. Genom jord-

brukets organisatoriska och tekniska utveckling behövde allt mindre mänsklig arbetskraft sysselsättas för att försörja samhällsmedborgarna med livsmedel, utan kunde också användas för att tillverka verktyg och maskiner eller till att förbättra samhällets utbildnings- och hälsonivå.

Förbättrad tillgång till olika typer av jordbruksredskap genom först hantverket (hackan, plogen), och sedan fabriken (traktorn, gödnings- och bekämpningsmedel, pumpar och plaströr för bevattning) medförde ökad produktivitet, lönerna steg och så gjorde också efterfrågan på konsumtionsvaror. En så kallad självgenererande tillväxtprocess tog fart genom att den framväxande konsumtionsvaruindustri i sin tur skapade efterfrågan på maskiner och byggnadsmaterial och därmed grogrund för en framväxande produktionsmedelstillverkande industri. Sysselsättningen ökade och så gjorde också efterfrågan på livsmedel som stimulerade fram ytterligare mekanisering av jordbruket, något som i sin tur medförde ökad efterfrågan på såväl konsumtionsvaror som industrivaror. Några liknande länkar mellan olika ekonomiska sektorer tilläts inte växa fram i kolonierna, som helt inriktades på export för att tillfredsställa kolonialmaktens behov.

De försök till aktivt motstånd som växte fram på olika håll slogs under lång tid brutalt ner av kolonialmakterna. I utbyte mot lojalitet och aktivt deltagande i att bekämpa nazismens framväxt under andra världskriget, utlovades emellertid många kolonier politisk självständighet om och när fienden besegrats. Inte desto mindre skulle det krävas en lång och många gånger blodig befrielsekamp innan de flesta kolonier, med stöd av USA, Sovjetunionen och de skandinaviska länderna, kunde utropa sin politiska självständighet under 1950- och 1960-talen. Det koloniala arvet, i form av en ojämn utveckling där kolonierna tvingats in i en arbetsdelning med främsta uppgift att tillgodose kolonialmakternas behov, kom emellertid att snarare förstärkas efter den koloniala självständigheten till följd av den världsordning och det internationella regelverk som då växte fram i väsentlig utsträckning främst utformades för att tillgodose västvärldens nationella säkerhetsintressen.

Världsordning och ledarskap i förändring

Under sin erövring av världen, som inletts i början av 1500-talet, hade de europeiska kolonisateurerna mötts av hårt motstånd och militärt tvingats bekämpa en rad mycket högtstående jordbrukande kulturer i Öst, inte minst i Indien och Kina. Denna del av världen hade under 1300-talet kommit att ta över Mellanösterns plats som ledande och mest högtstående civilisation.

Det ledarskap över världens kulturella utveckling som fanns österut i Kina och Indien kom med Nederländernas stormaktstid och världsherravälde under 1600-talet att flyttas västerut och över till Europa där stabilitet och ordning upprätthölls på holländarnas villkor. Frankrike kom att komplettera ledarskapet genom sin militära dominans innan Storbritannien, till följd av Napoleons förlust vid slaget vid Waterloo 1815, övertog och under 100 år ansvarade för ledarskapet, innan det i mitten av 1900-talet blev dags för ett nytt skifte.

Det ledarskap som USA, med stor tvekan skall tilläggas, tog på sig efter andra världskriget för att upprätthålla stabiliteten i den internationella politiska ekonomins finansiella flöden och internationella handelsutbyte, kom att medföra att världsekonomins ekonomiska dynamik och tillväxtens epicentrum flyttades över Atlanten och ytterligare ett steg västerut.

Ledarskapet för att upprätthålla världsordningen innebär oftast stora ekonomiska fördelar för de inhemska kapitalstarka grupper som på olika sätt är beroende av utrikeshandeln och internationellt utbyte. Det gällde inte minst möjligheten att påverka utformningen av världsordningens spelregler så att de skulle bli så gynnsamma för den egna verksamheten som möjligt. Samtidigt vilar ledarskapet på förmågan till maktutövning, något som över tid visar sig medföra betydande kostnader. Som regel kan nytillträdande ledare för världsordningen till en början bygga sitt ledarskap på den legitimitet som förde dem till makten. Övriga länder ser helt enkelt egna fördelar med att acceptera det nya ledarskapet vilket gör det möjligt att upprätthålla den med hjälp av

vad litteraturen kallar för mjuk makt- "soft power" eller "power of attraction" (Nye, 2004).

Över tid ökar i regel andra länders förmåga till och behov av att ifrågasätta och utmana ledarskapet, vilket gradvis ökar behoven av att upprätthålla ledarskapet med hjälp av militär makt ("hard power"), med ökande kostnader som följd. Detta är anledningen till att USA, genom sina olika internationella åtaganden, från och till riskerar att närma sig en situation med "militär överansträngning" ("military overstretch") och därför ibland uppvisar en avtagande såväl förmåga till som vilja att upprätthålla sitt ledarskap (Kennedy, 1987). Reaganadministrationen försökte under första halvan av 1980-talet därför hantera finansieringen av vad president Reagan kallade för det andra kalla kriget genom att komplettera sin militära maktövning (och utökad förmåga till ett stjärnornas krig) med så mycket strukturell makt som möjligt ("strukturell power"). Med detta maktbegrepp avses själva utformningen av de regelsystem som ligger till grund för den internationella ekonomin liksom kontroll och användning av de institutioner som skall kontrollera regelsystemens efterlevnad.

Genom globaliseringen har också världen blivit mer komplex och framför allt multipolär i det att flera olika maktcentra kunnat växa fram, vilket avsevärt ökat kraven på ledarskapets styrka. Under Barack Obama utvecklades tankarna på vad som kom att kallas för "smart power". Idén handlar om att i så liten utsträckning som möjligt använda sig av hård, militär makt utan istället allt mer av strukturell makt och framför allt mjuk makt "soft power". Därtill kom förnyade ansträngningar att sprida kostnaderna och förstärka möjligheten att fördela den ekonomiska bördan mellan olika länder utan att ge upp sitt direkta maktinnehav genom olika alliansbyggen.

Delar av forskningen ägnar sig därför åt att studera det regionala samarbetets förutsättningar att forma och utöva ett alternativt globalt ledarskap i form av multiregionalism (Hettne et al., 2008). Andra studerar nätverkssamarbetets betydelse, antingen i form av de tjugo mest ledande ekonomierna (G20) eller samarbete inom enskilda ländergrup-

per, såsom exempelvis BRICS (Brasilien, Ryssland, Indien, Kina och Sydafrika) (Martinez-Dias & Woods, 2009). Ytterligare några har tagit fasta på den tilltagande urbaniseringen och de möjligheter till ett nytt världsomspännande ledarskap som städer, genom deras gränsöverskridande nätverkssamarbete, kan erbjuda i vad som skulle kunna kallas för ett "Pax Urbana" (Barber, 2013, Tavares, 2016).

Box 1:2:5

BRICS och Shanghai Cooperation Organisation

De så kallade BRICS-länderna består av ett samarbete mellan fem av världens största och snabbast växande ekonomier: Brasilien, Ryssland, Indien, Kina och Sydafrika. Tillsammans svarar de för 45 % av världens befolkning och 25 % av den globala ekonomin. Kina och Indien uppvisar världens högsta ekonomiska tillväxttakter. BRICS-ländernas samlingsorganisation bildades 2010 och länderna har tillsammans en ekonomisk omsättning som idag är större än EU och som snart beräknas gå förbi USA. Därmed har världens ekonomiska epicentrum fortsatt flytta på sig västerut och söder över, denna gång över Stilla Havet till Asien. BRICS-ländernas beslut i New Dehli 2012 att bygga upp en gemensam utvecklingsbank (New Development Bank - NDB) med säte i Shanghai och regionkontor i Johannesburg, för att minska inflytandet från de av västvärlden kontrollerade Bretton Woods-institutionerna, förstärkte BRICS-ländernas ställning inom Världsekonomin ytterligare, inte minst när det gäller det internationella utvecklingssamarbetet (biståndet). Planerna på en gemensam bank fick ytterligare fart under 2015 då BRICS-länderna och medlemsländerna i den alltmer ekonomiskt framträdande samlingsorganisationen Shanghai Cooperation Organisation (SCO) slog ihop sina respektive årliga konferenser till ett gemensamt möte där formerna för ett förstärkt ekonomiskt samarbete, inte minst inom den finansiella sektorn, stod högt upp på dagordningen. SCO etablerades i början av 2000-talet på initiativ av Kina och Ryssland för att stärka den ekonomiska integrationen mellan de länder i Euroasien som inte ingår i västalliansen. Flera politiska bedöma-

re menar att samarbetet mellan BRICS och SCO ytterligare förstärker medlemsländernas strävan efter en mer multipolär värld och att bryta med USA unilaterala strävanden. SCO stärkte sin roll ytterligare 2017 genom att välja in Indien och Pakistan som fullvärdiga medlemmar.

Vad som speciellt dragit till sig intresset för Shanghai Cooperation Organisation är det kinesiska initiativet till att upprusta den historiska sildevägen som sträcker sig igenom hela Euroasien och som förbinder Kina med Europa. Det gigantiska projektet som går under beteckningen BRI (China's Belt and Road Initiativ) omfattar investeringar på omkring 1 000 miljarder dollar och är ett konkret exempel på att världsekonomins karta håller på att ritas om och det med en ofattbar hastighet. De omfattande investeringsplanerna motiveras av Kinas ambitioner på att spela en betydligt större roll för världsordningens ledarskap genom att aktivt forma vad som krävs för "globaliseringens nya tidevarv".

På global nivå återspeglar sig vår tids samhällsomdaning i bristande ledarskap (governance gap) och i en tilltagande grad av oordning. Bristen på ledarskap blir speciellt tydligt när det gäller flera av de allvarliga utmaningar som världen står inför. Den globalt ojämna utvecklingen med växande inkomstklyftor, pågående klimatförändringar, spridning av olika pandemier, brist på finansiell stabilitet, kriget i Mellanöstern, framväxten av den Islamiska Staten och båtflyktingar som tvingas riskera sina liv på Medelhavet utgör tillsammans med våra egna tiggande EU-migranter på gator och torg exempel som illustrerar hur bristen på ledarskap kan ta sig konkreta uttryck.

Speciellt problematiskt visar sig det demokratiska underskottet vara som successivt kommit att känneteckna efterkrigstidens världsordning. Allt fler länder och befolkningsgrupper känner sig förhindrade från att kunna påverka de faktorer som kommit att få ett avgörande inflytande på människors vardagsliv. Detta upplevda demokratiska underskott sätter stark prägel på vår tids globala politiska ekonomi. Det har inte minst blivit tydligt genom folkomröstningen i Storbritannien, som med-

förde beslut att lämna EU (Brexit), liksom genom det amerikanska presidentvalet, då Donald Trump kunde ta över presidentämbetet genom löften om att införa en ny världsordning och att vid globala förhandlingar se till att sätta USA:s intresse främst och därmed återge landet sin storhetstid. Det är mot bakgrund av denna utveckling som det blir angeläget att göra en kort teoretisk utflykt och lite närmare redogöra för vad begrepp som världsordning och internationellt ledarskap försöker fånga.

Box 1:2:6 **En värld i tilltagande oordning**

I väntan på ett nytt ledarskap med förmåga att hantera vår tids globala samhällsutmaningar tvingas människor på lokal nivå, där globala effekter blir till konkreta vardagsproblem, att själva försöka ta ansvar för sin situation och hitta lösningar som för tillfället tycks kunna underlätta tillvaron. Listan kan naturligtvis göras hur lång som helst, men nedan följer några illustrerande exempel på detta.

Mer välbärgade kineser som vill lämna Kina för ett bättre liv i Hong Kong erbjuds uppehållstillstånd om de kan visa att de har permanent uppehållstillstånd i något annat land än i Kina och därtill är villiga att förplikta sig att investera minst 10 miljoner Hong Kong Dollar i någon av de näringsgrenar som erbjuds. De kan med hjälp av kinesiska resebyråer köpa sig ett sådant permanent uppehållstillstånd i Gambia till en kostnad av 100 000 Hong Kong dollar per person utan att ens behöva ta vägen över Afrika.

På andra sidan jordklotet söker många Haitier som tröttnat på regelbundet återkommande katastrofer nya livschanser i Brasilien. De flyger till Ecuador dit de är välkomna utan visering, tar sig med buss till gränsen i Peru, passerar landet illegalt till fots som papperslösa och når så småningom fram till den brasilianska gränsen som de illegalt passerar under natten på jakt efter de arbetstillfällen som de läst på nätet skall

finnas i överflöd i vissa branscher. Väl framme i Brasilien får de möjlighet att stanna som välbehövlig arbetskraft utan några tillstånd så länge de klarar sig själva.

På andra platser i världen har många det betydligt svårare för att byta bostadsort och försöker på andra sätt att förbättra sina livschanser. Här i Sverige söker den renskötande samebefolkningen i Sameland, genom sina internationella kontaktytor och nätverkssamarbete, råd och rön från den Lamadjursskötande ursprungsbefolkningen i Bolivia när det gäller hur de, utifrån deras erfarenheter, bäst skulle kunna föra sin kamp mot etablering av utländska gruvbolag i Jokkmokk som inte tar någon hänsyn till deras behov av betesmarker.

Forskningen har härvidlag uppmärksammat hur identiteter och lojaliteter formas tvärs över nationella gränser. Med begreppet "translocality" försöker forskningen fånga den process som möjliggör identitetsformation som sträcker sig förbi och bortom den nationella identiteten. Det kan exempelvis gälla för lokalsamhällen och dess sociala rörelser som upplever brott mot mänskliga rättigheter respektive medborgerliga rättigheter, och som söker stöd för sin sak hos lokalsamhällen och grupperingar runt om i världen som upplever ett motsvarande förtryck (Appadurai, 1996). Ursprungsbefolkningarnas gränsöverskridande samarbete (exempelvis mellan Sameland (Sápmi) i Sverige och Anderna i Bolivia) för att tillvarata sina mänskliga rättigheter utgör ett tydligt exempel på sådan translokal samverkan. De politiska ledarna för Sameland söker också stöd för att få den svenska regeringen att ändra sin nuvarande inställning att ge riksintresset för mineralutvinning företräde framför riksintresset för rennäringen. För samebefolkningen handlar det inte minst om att FN:s allmänna förklaring om de Mänskliga Rättigheterna, som Sverige förpliktigt sig att följa, också ska kunna komma ursprungsbefolkningen till del.

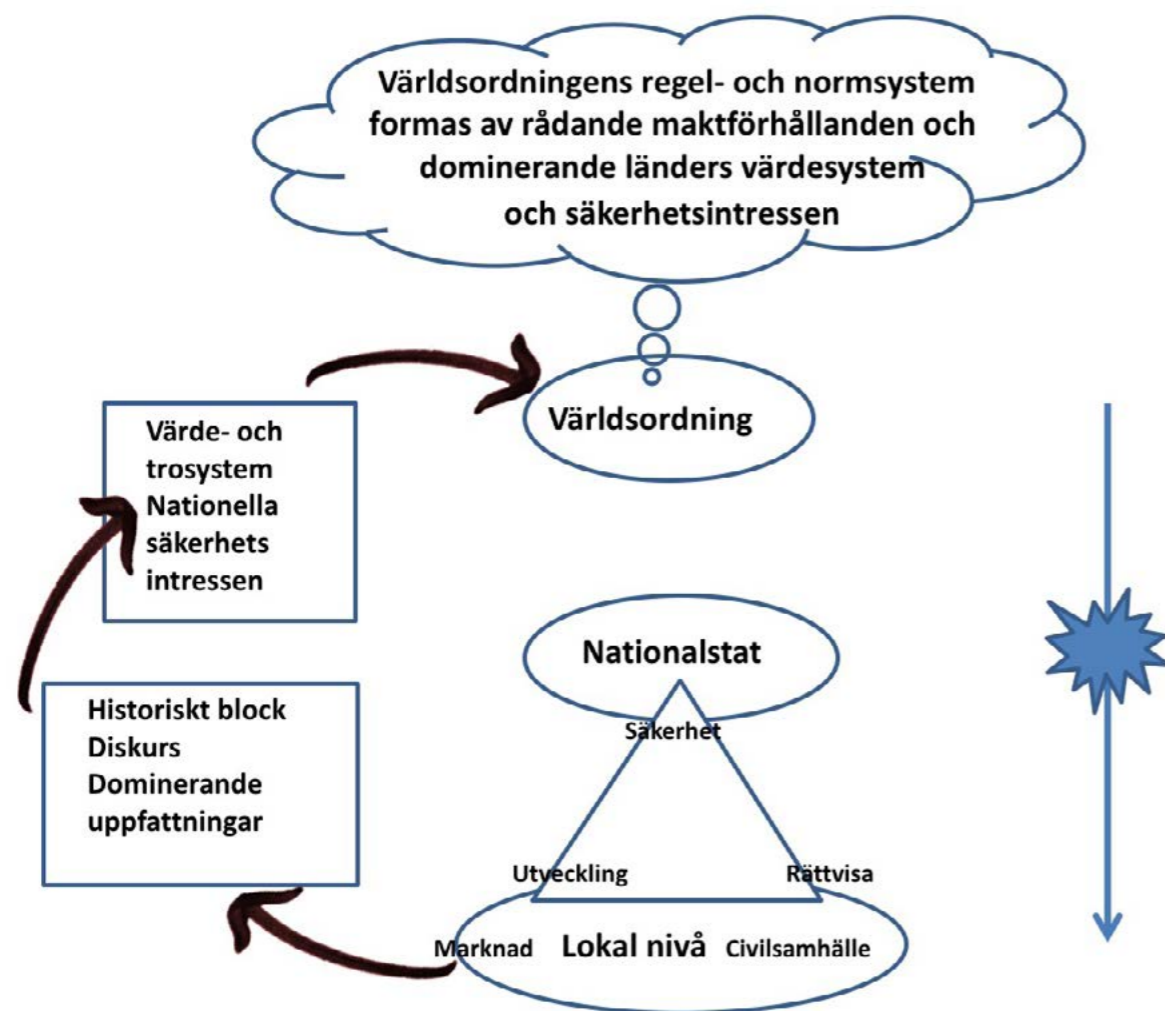
Världsordning och utvecklingsdiskurser i ett historiskt perspektiv

För att upprätthålla stabiliteten i världsekonomin och den förutsägbarhet och trygghet som tilltron till internationellt handelsutbyte kräver, uppvisar historien exempel på ledarskap och regelverk som tagit olika former under olika epoker. Forskningslitteraturen brukar härvidlag beskriva hur det världsekonomiska systemet kännetecknas av tre olika världsordningar under sin 500-åriga historia. Det handlar först om den världsordning som präglade stora delar av 1600- och 1700-talen där, Nederländerna genom sin överlägsenhet till havs under sin stormakts-tid kunde diktera villkoren för att upprätthålla stabiliteten ("Pax Pays Bas"). När Storbritannien gradvis tog över världsherraväldet i samband med det brittiska imperiets storhetstid på 1800-talet, lades grunden för det som kom att kallas för "Pax Britannica". Det var till en början en ganska oorganiserad process som drevs fram av engelska enskilda bolag och handelsintressen. Egentlig fart tog den först när brittiska kronan under 1800-talets andra hälft tog ett större ansvar för den brittiska expansionen. I början av 1900-talet uppgick den totala befolkningen i de olika delar som kontrollerades av Storbritannien runtom i världen och som ingick i det Brittiska samväldet till närmare 390 miljoner invånare.

Efter andra världskriget utsattes USA för stora påtryckningar från sina västallierade i Europa att ta över ansvaret för att upprätthålla stabiliteten i världsordningen från ett kraftigt försvagat Storbritannien. Trots en mycket motsträvig hemmaopinion och starkt motstånd i den amerikanska kongressen accepterade till slut USA genom president Truman att ta över ledarskapet, inte minst för att tillgodose USA:s egna intressen när det gällde att säkerställa upprätthållandet av den amerikanska livsstilen. Det handlade härvidlag såväl om att tillgodose behoven av att stänga in och förhindra spridning av kommunismen som behoven av den öppna dörrens politik och den fria handel som krävdes för att USA skulle kunna förse sin hemmaindustri med råvaror (inte minst olja) och nödvändiga avsättningsmarknader. Gradvis, under år av förhand-

lingar, växte efter det andra världskrigets slut en ny världsordning fram ("Pax Americana") som kännetecknar utvecklingen också i vår tid, trots de maktförskjutningar som skett inom världsekonomin under senaste decennier (Nye, 2015, Worth, 2015).

Som blivit tydligt under Donald Trumps valkampanj och första tid som innehavare av USA:s högsta ämbete, är en världsordning emellertid ingenting som ramlar ned från en klar himmel. Den formas av dominerande länders utrikespolitik vilken i sin tur är ett resultat av deras inrikespolitiska förhållanden som speglar människors uppfattningar om innehållet i viktiga värdegrunder, trossystem och nationella säkerhetsintressen. Det är befolkningars dominerande uppfattningar om vad dessa värdegrunder, trossystem och nationella säkerhetsintressen skall innehålla som bildar det som i litteraturen kallas för olika utvecklingsdiskurser.

Dessa utvecklingsdiskurser förhandlas fram utifrån de produktions- och maktförhållanden som råder i samhället. Den italienske politiske filosofen Antonio Gramsci talar här i termer av att dominerande uppfattningar och tankesätt uppnår en hegemonisk ställning (Worth, 2015). En jämförelse med svenska förhållanden ger vid handen att han här syftade på liknande överenskommelser mellan olika samhällsintressen som på sin tid låg till grund för Saltsjöbadsavtalen och den svenska modellen.

I västerländska demokratier har sådana förhandlingar, förutom mellan arbetsmarknadens parter, förts inom ramarna för det parlamentariska partisystemet och tagit form av ett politiskt ställningskrig eller vad Gramsci kallar för ett positionskrig mellan förhärskande politiska ideologier (Gramsci, 1971).

I:7 -Föreläsning 4
Institutioner och strukturell makt i den Globala Politiska Ekonomin

Videoklipp på YouTube: <https://youtu.be/jtPPT2g4ilw>

Under mänsklighetens moderna historia har dessa diskurser och politiska ideologier präglats av tre dominerande värdegrunder. Den första av dessa värdegrunder handlar om människans behov av ordning, säkerhet och trygghet. Nationalstaten har här haft ett speciellt ansvar för att, genom sin polisiära och militära makt, upprätthålla lag och ordning och skydda sin befolkning mot externa militära hot. Att värna statens förmåga till detta har utgjort en av den realistiska mer konservativa politiska ideologins grundpelare.

En annan värdegrund som mänskligheten strävat efter, inte minst som ett resultat av upplysningstiden, handlar om frihet, utveckling och om möjligheten att kunna tillvarata sina livschanser på bästa möjliga sätt. Här handlade det om att med hjälp av industrialisering och ekonomisk tillväxt befria sig från trældom och jordbruksarbetets umbäranden. Dessa frihets- och utvecklingssträvanden utgjorde viktiga grundbultar för den liberala ideologin. Marknadsekonomins tillväxt, med hjälp av privat företagande och en fri konkurrens, utgjorde här ideologins viktiga medel och bärare.

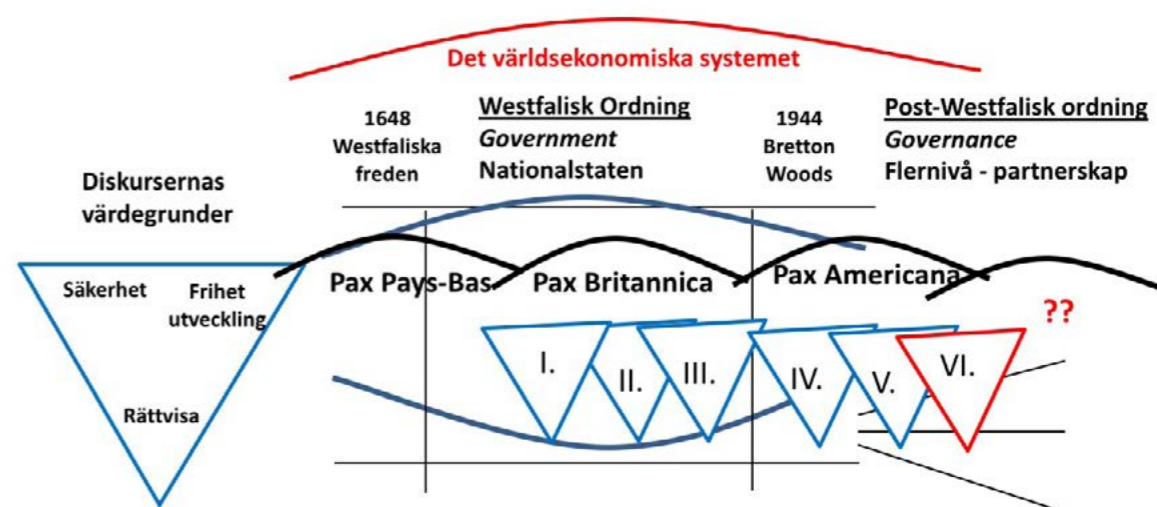
Människan har, som den utpräglad sociala varelse hon är, under sin historia också strävat efter anständighet, rättvisa och en socialt acceptabel resursfördelning. Denna strävan, som utgör den tredje värdegrunden, har format framväxten av socialliberala, socialdemokratiska och mer socialistiskt inspirerade ideal och främst gestaltats av och kommit till uttryck inom olika socialistiska ideologier.

Under senare decennier har en ny institutionell teoribildning vuxit fram som beskriver hur diskurser sprids, påverkas och förändras på vägen från idé till policy och genomförande (Adler, 2015).

Den visar på hur diskurser formas, paketeras, snappas upp och far iväg någon helt annanstans, för att där packas upp och implementeras. Vissa diskurser finner god lokal förankring och skaffar sig dominerande ställning medan andra diskurser snart ser sig utmanade av andra sätt att tänka och blir kanske på lite längre sikt också ersatta av dessa. Litteraturen talar här i termer av en konstant pågående diskursiv kamp

mellan det dominerande tankesättet och de nya sätt att tänka och förhålla sig på som växer fram. Freds- och utvecklingsforskaren Björn Hettne visar genom sin idé-historiska analys på hur varje diskurs och dominerande tankesätt (strömfåran) också provocerar fram motstånd (kontrapunkter) som utmanar det dominerande tankesättet. Under vissa förhållanden kan dessa kontrapunkter växa sig tillräckligt starka för att gradvis själva ta över diskursens utformning eller bana väg för helt andra diskurser att växa fram och bli dominerande. Observeras bör att kontrapunkten inte per automatik på förhand uttrycker en viss politisk tendens. Den kan visa sig förenlig med skiftande ideologier, såväl mer radikala som mer konservativa och reaktionära, baserat på den konkreta situation i vilken kontrapunkten framträder. I sin bok "Thinking about Development" tycker sig Björn Hettne kunna identifiera fem olika diskurser under mänsklighetens moderna historia som alla lagt olika vikt vid olika aspekter på hur innehållet i de tre värdegrunderna skulle kombineras (Hettne, 2009).

Den stora omdaningen i ett historiskt perspektiv Utvecklingstänkande och nationalstatens roll

Idéhistoriska utvecklingsdiskurser

- I. 1750-1815 Framstegstanken
- II. 1815 – 1914 Industrialisera eller gå under
- III. 1914 – 1945 Ekonomisk depression
- IV. 1945 – 1980 Världsfattigdomens geopolitik
- V. 1980-2000 Globalisering och svarta Hål
- VI. 2000 - Mot en global utveckling ?

(utifrån Hettne, 2009)

Som ovanstående figur försöker illustrera sträcker sig det världsekonomiska systemet från den koloniala epokens början i slutet av 1400-talet fram till våra dagar. Systemet uppvisar olika världsordningar och ledarskap som förändras över tid utifrån rådande maktförhållanden. De fem olika diskurser som Björn Hettne diskuterar avser de dominerande tankesätten inom de två senaste ordningarna där de tre första tankesätten var dominerande under Pax Britannica och de två senare under Pax Americana (Hettne 2009).

Den första utvecklingsdiskursen (framstegstanken) växte fram under 1700-talets andra hälft som ett resultat av trovärdighetskrisen för den kristna religionen under upplysningstiden, och upptäckten av vetenskapernas nya universum. Den prioriterade frågan om människans frihet från såväl disciplinerande religioner som från förtryckande härskare (strävan efter frihet). Samhällsutvecklingen sågs inte längre skapad av en utomvärldslig kraft - Guds försyn - utan av mänskliga aktörer.

Denna diskurs kom efter bara några decennier att utmanas av merkantilismen som betonade vikten av en positiv balans i utrikeshandeln för att upprätthålla den ekonomiska tillväxten. Nationalstaten sågs under 1800-talet som garant för den snabba industrialisering och modernisering av ett lands ekonomi som krävdes för att bygga upp en militär kapacitet som såväl medgav ytterligare territoriell expansion som skydd av den egna befolkningen mot de militära hot som följde med den ökade konkurrensen om internationell tillgång på råvaror och avsettningsmarknader. Frågan om ett lands säkerhet kom därför att bli helt dominerande under **den andra diskursen** (industrialisera eller gå under) men kopplade också ihop denna fråga med frågan om ekonomisk utveckling. Utvecklingsdiskursen kom att medföra 100 år av fred i Europa. Samtidigt medförde den militära upprustningen ett säkerhetspolitiskt dilemma. Varje nations iver att bygga upp en stark militär makt för att kunna skydda sin befolkning upplevdes som ett ökat säkerhetshot från grannländerna, som av samma skäl såg sig tvingade till en motsvarande militär upprustning. Därmed inleddes en rustningsspiral som när som helst riskerade att resultera i nya krig. Med skotten i Sarajevo

år 1914 inleddes också det krig som genom upprustningsspiralen närmast hade blivit oundvikligt. Till följd av den tilltagande rivaliteten om kolonierna mellan Tyskland och Frankrike/England gick världen in i det första världskriget.

Under **den tredje utvecklingsdiskursen** (ekonomisk depression och planering i en mörk tid) som växte fram efter det första världskriget och under den stora depressionen på 1920- och 1930-talen, kom planeringens betydelse och statens viktiga roll som utvecklingens främsta aktör att ytterligare betonas. Samtidigt kom vikten av säkerhet att kombineras med ett ökat utrymme för rättvisefrågor och fördelning av ekonomiskt överskott. De olika bondeuppror som från och till präglade 1700- och 1800-talen, kom under dess senare del att utvecklas till ett mer organiserat motstånd mot olika missförhållanden. Särskilt i Europa hade industrialiseringens olika umbäranden medfört att arbetarrörelsen var på stark frammarsch. Under nittonhundratalets tre första decennier kunde kraven på den allmänna rösträtten drivas igenom i Sverige. Styrkan i den kamp som arbetarrörelsen drev för förbättrade arbets- och levnadsvillkor kom till uttryck i 1909 års storstrejk och kulminerade med skotten i Ådalen 1931.

Insikten om det viktiga sambandet mellan säkerhet och utveckling kom att leva kvar efter andra världskrigets slut och präglade också **den fjärde utvecklingsdiskursen** (världsfattigdomens geopolitik) som då hade växt fram, men med den skillnaden att frågan om detta samband nu också gällde för västvärldens internationella åtagande. Fattigdom sågs inte bara som grogrund för social oro, utan medgav också subversiv verksamhet som skulle kunna utnyttjas av Sovjetunionen för att rubba det kalla krigets terrorbalans till sin egen fördel. Fattigdomsbekämpning och utveckling blev därför ett viktigt inslag i västvärldens kamp mot den alltmer framträdande kommunismen.

Den fjärde diskursen, med sin betoning av staten som aktiv utvecklingsaktör med stort utrymme för en expansiv finanspolitik för att stimulera ekonomisk återhämtning och full sysselsättning, visade sig oerhört framgångsrik under 1950- och 1960-talen då grunden för de väster-

ländska välfärdsstaterna etablerades. Den visade sig emellertid senare oförmögen att hantera den ekonomiska kris som följde under 1970-talets andra hälft, vilken tog sig uttryck i ekonomisk stagnation kombinerat med en galopperande inflation (stagflation).

Den keynesianskt inspirerade utvecklingsdiskursen med sin betoning av en aktiv statlig expansiv ekonomisk politik kom som följd att utmanas och så småningom bytas ut mot en ny **femte utvecklingsdiskurs** (globalisering och oordning). Den inbäddade form av liberalism som hade utgjort grunden för efterkrigstidens ekonomiska politik kom därmed att ersättas av en mer marknadsdriven nyliberal ekonomisk ordning och en betydligt mer restriktiv ekonomisk politik.

Även den femte utvecklingsdiskursen kom med tiden att visa sig oförmögen att hantera sin tids utmaningar och kom därför också så småningom att utmanas av rivaliserande utvecklingsdiskurser. För att förstå den femte diskursens tillkortakommanden blir det viktigt att göra en återblick när det gäller det sätt på vilket den fjärde utvecklingsdiskursen tillåtits växa fram och ta sig konkreta uttryck. Den fjärde diskursen kom nämligen att forma de institutioner och strukturer som fram till våra dagar sätter stor prägel på dynamiken i den Globala Politiska Ekonomin och som också förklarar några av de externa faktorer som med tiden kom att bidra till fördjupad underutveckling och fattigdom. Ett lämpligt avstamp för en sådan återblick utgörs av den konferens i Bretton Woods som ägde rum år 1944, under vilken de allierade västländerna kom överens om vilka spelregler som skulle prägla den internationella ekonomin efter världskrigets slut. Denna konferens kom genom de institutioner som då bildades utifrån västvärldens säkerhetsintressen att bli helt centrala för den fortsatta utvecklingen. Det var med hjälp av dessa institutioner som den fjärde diskursens värdegrunder och förhållningssätt spreds vidare över världen, packades upp och implementerades lokalt.

Bretton Woods konferensen 1944

Under pågående världskrig samlades år 1944 ett antal västländer och några av dess allierade på en liten skidort i nordöstra Hampshire, USA. Syftet var att förhandla fram ett gemensamt alternativ till det förslag om en ny framtida världsordning under Nazitysklands ledning som Hitler presenterat i Berlin några år tidigare. Det var 700 delegater från 44 olika länder som deltog och förutom Frankrike, som fortfarande var ockuperat av Tyskland, saknades också representanter för en majoritet av världens befolkning som fortfarande levde i kolonier och ännu inte i självständiga nationer. Konferensen hade tillkommit på initiativ av Storbritanniens premiärminister Winston Churchill och handlade ytterst om att överlämna ledarskapet för den framtida världsordningen till USA och att hos övriga västländer och deras allierade stater försöka förankra det sätt på vilket detta överlämnande skulle ske.

Konferensen, som hade förberetts under flera års tid, präglades av de ytterst ojämlika maktförhållanden som rådde mellan ett hårt drabbat och svagt Storbritannien och ett rikt och förhållandevis välmående USA som, med undantag av japanernas överraskningsattack i Pearl Harbour, hade lyckats hålla världskriget borta från sitt territorium. Förutom sin överlägsna militära styrka hade USA också kunnat stärka sin ekonomiska makt genom att det världsekonomiska och finansiella centrat sökt sig från Storbritannien och City of London och som en konsekvens av sitt behov av skydd i händelse av en tysk invasion valt att istället placera sig på Wall Street i New York.

Churchills chefsförhandlare, den välrenommerade nationalekonomen lord Maynard Keynes, hade innan konferensen utarbetat en rad förslag på hur en framtida världsekonomi borde organiseras. Huvudförslaget i den så kallade Keynesplanen utgjordes av förslaget att etablera en internationell handelsorganisation (ITO) som skulle arbeta för och värna om en fri handel mellan världens länder. Enligt Keynes ursprungliga förslag var det tänkt att en beräkningsenhet Bancor skulle fungera som den internationella handelns betalningsmedel, till vars värde de enskilda ländernas valutor skulle knytas till en fast växelkurs. De ekonomiska

transaktioner som förekom länder emellan skulle bokföras av en "internationell clearing union" (ICU) som hade till uppgift att kontrollera att det samlade värdet av penningmängden av en viss valuta var tillräckligt för att medge den växelkurs som överenskommits.

För att övervaka ett sådant internationellt betalningssystem och samtidigt underlätta återuppbyggnaden av Europa föreslog också Keynes inrättandet av två multilaterala institutioner. Det handlade om en Centralbank, som genom kortfristig utlåning till länder på tillfälligt obestånd skulle svara för valutans växlingsbarhet, och det handlade om att inrätta en Utvecklingsfond som genom långsiktig utlåning skulle svara för Europas återuppbyggnad i synnerhet och för världsekonomins expansion i allmänhet. Samtidigt pekade Keynes på vikten av en aktiv stat som genom en expansiv finanspolitik och aktiv intervention skulle skapa den efterfrågan som krävdes för att få igång de europeiska ländernas ekonomier och skapa full sysselsättning. Förankrad i en socialdemokratisk vision strävade Keynes efter att låta en aktiv statlig politik försöka vaddera marknadsliberalismens vassa kanter (embedded liberalism) (Ruggie, 1983).

Bretton Woods grundpelare

Fri Handel

General Agreement on tariffs and trade GATT
Undantag jordbruk och textilier

Internationellt betalningssystem

Övervakat av Internationell Valutafonden
som vid behov tillhandahåller kortfristiga krediter
US dollar internationell valuta
Fasta växelkurser
(1944: 33 dollar = 1 ounce guld)

Världsbanken utlåning är för långsiktig ekonomisk utveckling

De amerikanska förhandlingarna under Bretton Woods konferensen såg det emellertid som uteslutet att den amerikanska kongressen skulle kunna godkänna dessa förslag, eftersom de allvarligt ansågs begränsa USA:s nationella suveränitet.

Box I:2:7

Nationell suveränitet

Vikten av enskilda länders rätt till nationell bestämmanderätt och suveränitet har utgjort en av grundpelarna för hela den westfaliska statsbyggnadsprocessen (Falk, 1975). Den kom också att bli helt avgörande för USA:s självständighetsförklaring gentemot Storbritannien 1776. Oviljan att minska USA:s nationella självbestämmande har sedan dess fortsatt att prägla det amerikanska folket och den amerikanska kongressen oavsett den amerikanska administrationens intresse och behov av att ingå olika internationella avtal. Ett av de mest slående exemplen på detta är hur USA:s dåvarande president, Woodrow Wilson, lyckades driva igenom sitt 14-punktsprogram i freden i Versailles efter första världskriget, där en av punkterna handlade om att etablera ett Nationernas Förbund för att få till stånd en konflikthanteringsmekanism som skulle kunna reducera risken för framtida krig. Medan han efter stora ansträngningar fick Frankrike att acceptera förslaget så att fredsavtalet kunde undertecknas, kom avtalet aldrig att godkännas och ratificeras av den amerikanska kongressen. Den gick inte med på att bilda ett övernationellt organ som skulle kunna tänkas komma att begränsa USA:s suveränitet och självbestämmanderätt. Det skulle dröja ytterligare några årtionden och ett nytt världskrig innan Woodrow Wilsons tankar om en övernationell konflikthanteringsmekanism kunde etableras och då ta form av Förenta Nationerna. Den amerikanska kongressen accepterade då tanken under förutsättning att FN placades i USA och att verkställande och bindande beslut skulle fastställas av ett självständigt säkerhetsråd med ett begränsat antal medlemmar som utrustades med vetorätt. Dessa krav kom med tiden visa sig att all-

varligt begränsa FN-systemets handlingskraft, eftersom de deltagande stormakterna sällan delade samma säkerhetsintressen utan allt oftare såg sig nödgade att använda sig av sina veton och därmed förlama hela FN-systemet.

Istället krävde USA att strävan efter frihandel måste ske i etapper genom olika förhandlingsrundor vars främsta syfte skulle vara att gradvis minska tullarna på industrivaror. Det handelssystem som några år senare (1947) beslutades om i Havanna (General Agreement on Tariffs and Trade – GATT) kom att exkludera såväl jordbruksvaror som textilvaror med argumentet att den amerikanska produktionen av dessa varor annars skulle bli alltför konkurrensutsatt och hotas av de planter som de europeiska kolonialmakterna etablerat i sina kolonier. Om inte dessa varor undantogs från strävan efter att reducera tullhindren, menade USA att deras självförsörjningsgrad på livsmedel och kläder skulle minska och därmed äventyra landets möjlighet att föda och klä sina soldater i händelse av ett framtida krig.

När det gällde frågan om internationell valuta drev USA istället igenom sitt motförslag om att den amerikanska dollarn skulle användas som reservvaluta. För att den amerikanska utgivningsrätten inte skulle missbrukas skulle dollarn i sin tur kopplas till en bestämd kvantitet guld (som USA förband sig att upprätthålla) uppgående till 35 dollar per ounce guld. En sådan fast valutakurs skulle i sin tur göra det möjligt för andra länder att koppla sina valutor till dollarns värde och därmed också göra dem växlingsbara. Det dilemma som skapades, genom att låta ett lands egen valuta också utgöra en internationell reservvaluta, blev tydligt en bit in på 1960-talet och påvisades av en belgisk ekonom (Robert Triffin). Dilemmat bestod i nödvändigheten av att öka utgivningen av reservvaluta i takt med den internationella handelns expansion oavsett hur värdet av landets egen produktion utvecklades. Härigenom bar reservvalutan på fröet till sin egen undergång, eftersom behovet av ökad utgivning per automatik skulle riskera att medföra en försämring av valutans eget värde.

Bretton Woods-systemets institutioner

Eftersom amerikanerna menade att det inte behövdes någon speciell internationell valuta behövdes det inte heller någon centralbank som svarade för utgivningen. Däremot föreslog USA att en Internationell Valutafond skulle etableras för att kontrollera att systemet inte missbrukades och att valutornas växlingsbarhet kunde upprätthållas. Fonden skulle utrustas med tillräckliga finansiella medel för att kunna tillhandahålla kortfristiga lån till medlemsländer som fått tillfälliga problem med sin bytesbalans och därför kommit i obestånd. Därtill föreslog USA att en Världsbank skulle etableras för att underlätta återuppbyggnaden av Europa efter kriget genom att tillhandahålla mer långsiktiga utvecklingslån. Som villkor för att bidra till uppbyggnad och finansiering av vad som över tid kommit att kallas för Bretton Woods tvillingar krävde USA att det arbetande kapital som institutionerna skulle utrustas med skulle minskas från de 50 % som Keynes föreslagit till 2 % (Gardner, 1969, Steil, 2013). Övrigt kapitalbehov skulle lånas upp på den internationella valutamarknaden (som hade tagit sin tillflykt till Wall Street i New York och som kontrollerades av amerikanska banker). Därtill insisterade USA på att de beslut som institutionerna skulle fatta måste baseras på 80 % majoritet och att USA skulle innehå minst 20 % av rösterna för att därmed få vetorätt. I praktiken skulle detta innebära att inriktningen på den verksamhet som de två institutioner var avsedda att bedriva i sin helhet kom att kontrolleras av USA. Den Sovjetiska delegationen ansåg det helt uteslutet att gå med på dessa krav. De skulle göra det omöjligt för Sovjetunionen att fullfölja sitt socialistiska experiment och ansträngningar med att få till stånd en snabb upprustning av en krigshärjad industri med hjälp av en planerad ekonomi. Sovjetunionen lämnade därför omgående konferensen (Steil, 2013). De flesta övriga länder som deltog accepterade däremot kraven rakt av, om inte annat så i brist på alternativ. Världsekonomin behövde ett stabilt regelverk för att återhämta sig efter andra världskriget och det fanns inga andra länder med en finansiell kapacitet att svara för regelverkets finansiering eller med tillräcklig militär kapacitet för att sätta makt bakom gjorda överenskommelser. Därtill kom stark misstro till Sovjetunionens politis-

ka avsikter som gjorde de flesta länder helt beroende av USA:s militära skydd. Eftersom de flesta länder ansåg sig vara beroende av USA som världspolis så var man också helt enkelt tvingad att acceptera dess roll som världsbankir. Genom de beslut som fattades under konferensen i Bretton Woods kom därmed de institutioner som etablerades att, med de övriga deltagarnas goda minne, gradvis förvandlas till USA:s utrikespolitiska verktyg (Gardner, 1969, Shoup & Minter, 1977, Gilpin, 2001, Abrahamsson, 2003).

Den överenskommelse som träffades i Bretton Woods skulle emellertid innehålla olika motsättningar som med tiden skulle visa sig medföra ett antal svårhanterliga motsägelsefulla omständigheter. Trettio år senare skulle dessa komma att medföra att hela Bretton Woods-systemet urholkades, att den keynesianska efterfrågepolitiken övergavs och istället kom att präglas av att systemet tog form av en mer nyliberal inriktning. Dessa motsättningar kan delvis förklaras av att konferensens uppnådda resultat byggde på en stor kompromiss (the Great Compromise) mellan motstridiga Europeiska och Nordamerikanska intressen.

Inneboende motsättningar

Den första motsättningen bestod i att USA tog på sig ett internationellt ledarskap utan att dess finansiering hade kunnat säkerställas. Därtill kom att USA fått ansvaret för tillhandahållandet av den internationella valuta som krävdes för världshandelns expansion. Det dilemma som Triffin varnade för kom att aktualiseras genom att den amerikanska administrationen, för att finansiera sina internationella åtaganden, under 1960-talet i samband med Vietnamkriget tryckte upp mer dollar än vad de hade guldreserver för att vid behov kunna lösa in (Volcker & Gyohten, 1992, Turgeon, 1996, Strange 1997, Wachtel 1990). Förutom att överlikviditeten, som uppstått på finansmarknaden genom den finansiella explosion som blev följden av den alltför expansiva ekonomiska politiken, hade lånats upp av fattiga länder, medförde överlikviditeten samtidigt också en okontrollerbar inflation. I början av 1970-talet såg sig president Nixon tvingad att släppa dollarns koppling till guldet och överge den fasta växelkursen. Därmed urholkades den första grundpelaren på

vilka Bretton Woods-överenskommelsen vilade och denna kom nu istället att ersättas av ett system av flytande växelkurser. Genom att den fasta växelkursen övergavs och valutahandeln avreglerades hade det plötsligt blivit mer lönsamt att tjäna pengar på pengar genom spekulation i valutakurser och handel med värdepapper än vad den normala avkastningen i varuproduktion medgav. Världsekonomin mattades av och arbetslösheten ökade. Det nya ekonomiska fenomen som uppstod genom att ekonomisk stagnation kombinerades med en stigande inflation (stagflation) ryckte undan all tilltro till keynesiansk politik. Statens roll som dominerande utvecklingsaktör ifrågasattes. Den inbäddade form av liberalism som hade utgjort Bretton Woods-systemets andra grundpelare kom gradvis under andra hälften av 1970-talet att ersättas med ett mer marknadsdrivet och nyliberalt utvecklingstänkande, som i sin tur banade väg till den politiska makten för såväl Ronald Reagan i USA som för Margaret Thatcher i Storbritannien och Helmut Kohl i Västtyskland.

Den andra stora motsättningen som byggdes in i systemet, till följd av de kompromisser som behövde göras, inte minst inrikespolitiskt, återfinns i beslutet att undanta jordbruksprodukter och textilier från strävan efter en fri och öppen världshandel. Dessa bägge varuslag utgjorde, på grund av den roll i den internationella arbetsfördelningen som de före detta kolonierna ålagts att spela under den koloniala epoken och utifrån kolonialmaktens behov, grundbultarna i de självständiga koloniernas ekonomier. Genom att dessa varuslag undantogs från principerna om fri handel förvägrades de före detta kolonierna vid sin självständighet möjligheten att använda sig av sina komparativa kostnadsfördelar för att förbättra sina positioner inom världsekonomin. Denna handelsdiskriminering skulle visa sig bli en viktig förklaring till den ojämna inkomstutvecklingen mellan industri- och utvecklingsländer och snart bli till en besvärande realitet som pågått fram till än idag.

I nästa avsnitt avslutas den historiska återblicken genom en kort resumé över den Globala Ekonomins utveckling efter det andra världskriget. En sådan resumé ökar förståelsen för det sätt på vilket den ojämna utveck-

lingen med dess förändrade migrationsmönster kommit att prägla vår tids samhällsordning, liksom den stora misstro som många länder runt om i världen hyser gentemot västländernas ledarskap i allmänhet och inflytande över såväl FN-systemet som Bretton Woods-institutionerna i synnerhet (Phyllis, 2004).

Efterkrigstidens utvecklingsårtionden

De flesta lever i tron att Bretton Woods-institutionerna ingår i och är underordnade FN-systemet. Såväl Internationella Valutafonden som Världsbanken är emellertid att betrakta som två frivilliga, överstatliga men juridiskt självständiga institutioner helt fristående från FN, även om de samverkar med dess ekonomiska och sociala råd (ECOSOC). Som tidigare redogjorts för har den amerikanska administrationen i Washington alltsedan institutionernas tillblivelse år 1944 sett dem som viktiga verktyg för USA:s utrikespolitik. Institutionerna medgav administrationen i Vita Huset att via multilaterala kanaler driva igenom politiska och ekonomiska krav på enskilda medlemsländer som det skulle krävt stora och tidsödande resurser för att få den amerikanske kongressen att fatta beslut om. Genom sitt inflytande över Bretton Woods-institutionerna fick administrationen tillgång till en värdefull gräddfil, vilket tog sig olika uttryck under FN-systemets och den globala politiska ekonomins utveckling efter andra världskriget (Abrahamsson 2003).

Box I:2:8

Förenta Nationerna

Trots de flesta länders oro för att förlora sin nationella suveränitet kunde Förenta Nationerna (FN) bildas direkt efter andra världskrigets slut (1945) något år efter Bretton Woods-konferensen (1944). FN-systemet bildades genom beslut av 51 länder men består idag av hela 193 medlemsländer. Stormakterna kunde acceptera medlemskapet under förutsättning att Generalförsamlingen, där varje medlem skulle få en röst oavsett storleken på sin befolkning, endast blev till ett rådgivan-

de organ medan bindande beslut skulle fattas av ett särskilt säkerhetsråd där dess fem permanenta medlemmar, USA, Kina, Storbritannien, Frankrike och dåvarande Sovjetunionen – idag Ryssland - har vetorätt, vilket innebär att beslut inte kan fattas om någon av dem röstar emot.

GENERALFÖRSAMLINGEN

Generalförsamlingen är det centralt och rådgivande organ. Alla FN:s 193 medlemsländer är representerade och har en röst vardera. Det görs ingen skillnad mellan små och stora eller fattiga och rika stater.

SÄKERHETSRADET

Säkerhetsrådet är ett verkställande organ vid frågor om fred och säkerhet. FN:s alla medlemsländer har åtagit sig att följa säkerhetsrådets beslut och genomföra dem. Säkerhetsrådet består av 15 medlemmar varav fem är permanenta medlemmar (USA, Storbritannien, Frankrike, Ryssland samt Kina) som har vetorätt och var för sig kan stoppa ett beslut i rådet.

1950-talet

Årtiondet präglades av tre viktiga händelser för den internationella politiska ekonomin. Den första utgörs av den koloniala befrielsekampen och av den doktrin som President Truman lyckades få den amerikanska kongressen att acceptera. Doktrinen tog sin utgångspunkt i att fattiga länders problem också var den rika världens säkerhetsproblem och menade att USA därför hade all anledning att ta ledarskapet för att bekämpa fattigdomen. Denna doktrin motiverade i sin tur den andra händelsen som handlade om USA:s beslut att tillhandahålla massiva resursöverföringar för återuppbyggnaden av Europa, med uttalat syfte att förhindra att kommunistisk ideologi slog rot också i den europeiska arbetarrörelsen (Marshallplanen). Resursöverföringen omfattade totalt 13 miljarder dollar utspridd över 4 år, vilket omräknat till dagens pen-

ningvärde per år motsvarar omkring hälften av det nuvarande årliga internationella utvecklingsbiståndet. Resursöverföringen var därtill helt villkorsfri med ett undantag, nämligen att inga kommunistiska partier fick sitta i mottagarländernas regeringar. Beslut fattades om att bilda organisationen för ekonomiskt samarbete och utveckling (OECD) med säte i Paris för att övervaka resursöverföringens användning. Det amerikanska initiativet till en massiv resursöverföring till Europa medförde att det som var tänkt att som en fond för Europas återuppbyggnad "International Bank for Reconstruction and Development (IBRD)" fick ett förändrat mandat till att istället bli till en internationell bistånds- och utvecklingsbank för fattiga länder (Världsbanken). Bankens syfte blev nu istället att erbjuda låginkomstländer fördelaktiga krediter med hjälp av en subventionerad ränta finansierad av de internationella biståndsgivarna, under förutsättning att låntagaren accepterade de olika villkor som ställdes när det gällde utformningen av den ekonomiska politiken. Den tredje händelsen som kom att sätta sin prägel på det internationella utvecklingssamarbete som inleddes 1960-talet, handlade om inledningen av det kalla kriget till följd av den upptrappade konflikten i Korea som medförde en uppdelning av landet i två delar (Nord och Syd). Enligt samstämmiga uppgifter bidrog detta till att den amerikanska kongressen, med hänsyn till landets egna säkerhetsintressen, något motvilligt till slut (1954) såg sig nödgade att ratificera Bretton Woods-överenskommelsen.

1960-talet

Årtiondet kom att utnämnas till FN:s första utvecklingsårtionde. Inkomstklyftorna (mätt i BNP per capita) mellan rika och fattiga länder beräknades till 10 gånger jämfört med de 5 gånger som uppmättes i början av 1950-talet. Underutveckling uppfattades som någon form av efterblivenhet. Ambitionerna var därför att fattiga länder genom en snabb modernisering skulle försöka komma ikapp Europa så fort som möjligt. Frågan om säkerhet och utveckling sågs som ömsesidigt beroende och förstärkande. Staten skulle med hjälp av en indikativ planering spela en viktig roll som utvecklingsaktör (Developmental State). Fattigdomens utbredning och föreliggande utvecklingshinder ansågs bero på

interna förhållanden och då främst bristen på utländsk valuta för att finansiera nödvändiga investeringar, inte minst när det gällde uppbyggnaden av den infrastruktur som krävdes. Ett system för internationellt bistånd utvecklades utifrån samma logik som Marshallplanen. De rika länderna förband sig att anslå 1 % av sin bruttonationalprodukt för att möjliggöra nödvändigt kapitaltillskott (det så kallade biståndsmålet). I Sverige bildades Sida – Styrelsen för internationellt utvecklingssamarbete. Biståndets förväntade positiva effekter skulle emellertid snart visa sig motverkas av det rådande regelverket för internationell handel och kapitalöverföringar och den eftersträlvade fattigdomsbekämpningen uteblev.

1970-talet

I början av 1970-talet uppmättes klyftorna mellan låg- och höginkomstländer till 14 gånger. Den så kallade beroendeskolan växte fram och tillhandahöll en teoribildning som främst såg anledningen till den fortsatta utbredningen av fattigdom och underutveckling som ett resultat av externa förhållanden och den exploatering som västvärlden, genom utformningen av de internationella regelverken, fortfarande utsatte sina tidigare kolonier för (Emmanuel, 1970, Amin, 1974). På uppdrag av den så kallade alliansfria rörelsen (ett samarbetsorgan för fattiga länder – den så kallade 77-gruppen) framförde också Algeriet 1974 i FN:s generalförsamling krav på en ny internationell ekonomisk ordning (NIEO). Kraven antogs enhälligt som en viktig, men till intet förpliktiggande, rekommendation av Generalförsamlingen.

För att bryta fattigdomens cirklar innehöll kraven förslag om en ny Marshallplan. Världsbanken och Valutafonden ansågs därtill bättre kunna se till fattiga länders intressen och behov om de frigjordes från den amerikanska finansmarknaden och istället införlivades med FN-systemet och underordnades FN:s ekonomiska och sociala råd (ECOSOC) med säte i Geneve. Under 1970-talet kom också den relation mellan säkerhet och utveckling som uppmärksammades av president Truman, och som sedan blev vägledande för Kennedy administrationen under 1960-talet, att kompletteras med en rättvisedimension. Genom Helsingfors Över-

enskommelsen 1975 kom frågan om Mänskliga Rättigheter att ta plats på den internationella politiska agendan.

1980-talet

Årtiondet inleddes med ett nytt toppmöte i Cancun i Mexiko där tillträdande regeringschefer från USA och Storbritannien (president Reagan och premiärminister Thatcher) unisont och med emfas avvisade kraven på en ny internationell ekonomisk ordning. Detta trots att inkomstklyftorna mellan de 20 % rikaste delen av världens befolkning och de 20 % fattigaste då uppskattades ha ökat till omkring 30 gånger. De menade att undervecklingens orsaker inte stod att finna i västvärldens exploatering utan snarare i interna förhållanden som bidrog till ländernas exkludering från världsekonomin. Tanken på staten som främsta utvecklingsaktör ansågs ha visat sig felaktig, istället måste marknaden med sina ekonomiska aktörer få ett betydligt större inflytande. Detta skulle endast kunna ske genom privatisering av olönsamma statliga bolag och decentralisering av politisk makt.

Box 1:2:9

Purchasing power parity

Kritiken mot att mäta inkomstklyftor mellan rika och fattiga länder i US Dollar och i löpande priser (BNP) växte sig under 1980-talet allt starkare. Delvis berodde kritiken på att den faktiska köpkraft som den amerikanska dollarn gav upphov till vid köp av samma typ av vara kunde variera mellan olika länder. I vissa låginkomstländer kan en dollars köpkraft vara betydligt större än i USA, i andra betydligt mindre beroende på varans faktiska utbud och efterfrågan. **"Purchasing power parity"** (köpkraftsparitet) är ett mått som därför började användas för att jämföra prisnivån på olika varor och i olika länder. Under 1990-talet presenterade UNDP ny statistik som istället jämförde utvecklingen av faktisk köpkraft mellan 10 % av den mer välbeställda delen av världens befolkning och de fattigaste 10 %. Siffrorna visade att klyftorna inte var lika omfattande som tidigare redovisats, om än betydande och kraftigt stigande.

Den nyliberala eran gjorde entré och den keynesianskt inspirerade utvecklingsstaten förpassades till historiens sophög. Frågan om rättvisa och en mer jämlik inkomstutveckling tonades också ner. Nyliberala förespråkare menade att resultaten från ekonomisk tillväxt, som främst kom marknadens aktörer till del, snart skulle sippra ner (trickle down) och komma samtliga samhällsklasser till del. Samtidigt tog Reaganadministrationen ett fastare grepp om inriktningen på Världsbankens och den Internationella Valutafondens verksamhet (Abrahamsson, 2003a). Tillsammans med USA:s finansdepartement kom "the Bretton Woods Twins" under 1980-talet bilda grunderna för den ekonomiska politik som i forskningslitteraturen kom att kallas för "Washington Consensus". Denna konsensus angav de ekonomiska åtgärder som erfordrades för att komma tillrätta med den ohållbara skuldsättning som många fattiga länder hade hamnat i och som hotade stabiliteten i det internationella betalningssystemet.

Box 1:2:10

Finansiell explosion och skuld kris

Den överlikviditet som blev följden av den expansiva penningpolitik som USA såg sig tvingade till för att finansiera Vietnamkriget, kom genom oljekrisen under första delen av 1970-talet att lånas upp av oljeberoende länder för att finansiera fortsatt oljeimport. OPEC-länderna valde att spara stora delar av de skyhöga inkomsterna från oljan på en framväxande eurodollarmarknad i London. City of London fungerade som bankväsendets frizon. Här gällde inga krav på kreditrestriktioner i form av kassakvoter som vanligtvis satte gränser för bankernas utlåning. Resultatet blev en finansiell explosion framdriven av en närmast oändlig kreditmultiplikator. De flytande valutakurserna medförde att en omfattande spekulationsekonomi växte fram runtom i världen. Eftersom det blev mer lönsamt att tjäna pengar på pengar än på produktion av varor och tjänster, innebar denna finansialisering av kapitalmarknaden att endast några få procent av de finansiella transfereringar som ägde rum hade att göra med internationell varu- och tjänstehandel. Hela 95 % ut-

gjordes av spekulation i förändring av länders valutakurser (Mallaby, 2004, Harvey, 2010).

Till följd av den tilltagande överlikviditeten sökte bankerna med ljus och lykta efter nya låntagare. Många återfanns i utvecklingsländerna som inte bara var i behov av att finansiera sin fortsatta oljeimport utan också var intresserade av att påbörja den industrialisering som beslutats i samband med att krav ställdes på en ny ekonomisk världsordning. I väntan på att de utlovade massiva resursöverföringarna (MRÖ) från höginkomstländerna skulle komma till stånd, såg sig utvecklingsländerna tvingade att själva finansiera dessa industriinvesteringar genom ökad upplåning (indebted industrialization). Skuldbördan steg dramatiskt och när Reaganadministrationen höjde utlåningsräntan i början av 1980-talet, för att komma tillrätta med den inhemska inflationen i USA, följde det internationella bankväsendet efter med motsvarande räntehöjningar och situationen blev så småningom helt ohållbar för många skuldsatta länder. Det blev ingen ny ekonomisk världsordning och de massiva resursöverföringarna från höginkomstländerna uteblev (Abrahamsson, 2003b). År 1982 ställde Mexico in sina betalningar och skuldskrisen var ett faktum. Denna skuldskris, med sina åtföljande krav på ekonomisk åtstramning kom att innebära ett abrupt slut på den dynamiska ekonomiska utveckling som präglade första årtiondena efter de före detta koloniernas självständighet på 1950-talet. För de flesta utvecklingsländer kom 1980-talet att betraktas som ett förlorat årtionde (de Vylder, 2013).

Ytterligare en orsak som förutom skuldskrisen förklarar omsvängningen av den ekonomiska politiken botten i den geopolitiska utvecklingen. Under första hälften av 1970-talet kunde Sovjetunionen, genom USA:s agerande i Vietnam och Brezhnevs mer aggressiva ledarskap, flytta fram sina positioner och vinna allt fler anhängare till sin politik i fattiga länder. Denna kommunistiska expansion skulle nu enligt president Reagans terminologi "rullas tillbaka" (Roll Back Policy). I områden med relativt låg strategisk betydelse skulle detta främst ske med hjälp av

ekonomiska påtryckningar och den strukturella makt som USA kunde uppbåda genom sitt inflytande i olika internationella institutioner. De flesta länders skuldsättning kom här väl till pass. Som villkor för fortsatta lån krävdes att skuldyngda länder skulle genomgå den strukturanpassning av ekonomin som föreskrevs av Washington Consensus. Under Reaganadministrationen kom frågan om utveckling och säkerhet alltmer att vävas samman och frågan om rättvisa tonades ner ytterligare något.

Box 1:2:11 **Strukturanpassningsprogram**

De ekonomiska reformprogram som lanserades av USA:s finansdepartement tillsammans med Internationella Valutafonden och Världsbanken under 1980-talets första hälft (Washington Consensus) handlade om att på kort sikt återställa den makroekonomiska balansen i länders ekonomier och därmed återskapa stabiliteten i den internationella ekonomin. Inga länder skulle längre kunna spendera mer pengar än vad inkomsterna medgav – vare sig det gällde utrikeshandeln eller statens inhemska åtaganden. På lite längre sikt handlade det om att anpassa ländernas produktionsstrukturer efter rådande internationella konkurrensförhållanden. Olönsamma industrier skulle läggas ner för att bereda plats åt mer lönsam tillverkning (job destruction aiming to job creation). Det effektivaste sättet för att åstadkomma detta ansågs vara att konkurrensutsätta den inhemska industrin genom avreglering och privatisering. Även den offentliga sektorn skulle effektiviseras genom att införa mer marknadsanpassade och decentraliserade styrningsformer. Ett sådant synsätt var också ett resultat av att medborgarna i allt större utsträckning kommit att betraktas som kunder vars individuella behov den offentliga sektorn hade till uppgift att tillgodose i största möjliga utsträckning. (New Public Management). Medan den tidigare keynesianska politiken hanterat ekonomiska obalanser mellan utbud och efterfrågan med en expansiv finanspolitik, avsåg den nyliberala dis-

kursen att komma tillrätta med sådana obalanser genom en restriktiv utbudspolitik. De huvudsakliga skillnaderna i de ekonomiska angreppssätten framgår av nedanstående figur:

1990-talet

Den första hälften av årtiondet präglades av frågan om den hållbara utvecklingens betingelser. Den norska statsministern Gro Harlem Brundtland hade i slutet av 1980-talet presenterat sin rapport (Vår gemensamma framtid) som fastslog vikten av att se till samtliga av den hållbara utvecklingens tre dimensioner (Brundtland, 1987). Den ekologiska, den ekonomiska och den sociala. Som en följd lanserade sedan Riokonferensen 1992 sin Agenda 21 för att stoppa pågående miljöförstörelse och för att se till att dagens generation inte levde på bekostnad av framtida generationer.

Under 1990-talets början stod det samtidigt också klart att strukturanpassningsprogrammen inte förmådde leverera eftersträvarade resultat. Problemet var inte bara att inkomstklyftorna mellan länder hade fortsatt att öka till astronomiska 60 gånger. Inkomstklyftorna inom länder hade ökat än mer. Fattigdomen hade således fördjupats under 1980-talet. Ett faktum som fått forskningslitteraturen att kalla 1980-talet för utvecklingens förlorade årtionde. Fattigdomens effekter hotade alltmer att spilla över och drabba också rikare länder genom sina olika boomerangeffekter. Frågan om fattigdom kom därför högt upp på Clintonadministrationens agenda och inför millennieskiftet lanserade FN-systemet den så kallade Millenniedeklarationen med syfte att fram till år 2015 reducera fattigdomen med 50 % (Abrahamsson, 2006). Även om medvetenheten fanns om den Globala Ekonomins inflytande på utvecklingens förutsättningar och betydelsen av att också komma tillrätta med externa effekter som hade en negativ inverkan, koncentrerades millenniemålen huvudsakligen på att komma tillrätta med de fattiga ländernas interna utvecklingsproblem.

I:8 -Föreläsning 5
Decentralisering

Videoklipp på YouTube: https://youtu.be/FV-ia0_JfA

Box I:2:12 Decentralisering

De ekonomiskt inriktade strukturanpassningsprogrammen kom också att kompletteras med krav på bättre styrning av den offentliga sektorn i form av "new public management" och decentralisering av det politiska beslutsfattandet. Med ett begrepp som centralisering förstår vi att makt flyttas uppåt i beslutshierarkin. Decentralisering innebär att flytta makt nedåt i hierarkin med färre beslutsnivåer och kortare beslutsvägar. Inom organisationsteorin framställs ofta decentralisering medföra större möjligheter till flexibilitet och förmåga att anpassa sig efter snabbrikliga förändringsprocesser liksom att medge ett större ansvar för genomförandet (Galbraith & Kates, 2007).

För att en decentralisering skall bli meningsfull måste den stå på tre ben och medge såväl (1) ansvar som (2) befogenheter och (3) resurser. Om centralmakten bara avhänder sig ansvaret och "vältrar" över det på lokal nivå, utan att vare sig tillhandahålla resurser eller egentliga befogenheter, blir det inte heller möjligt för lokal nivå att ta över ansvaret på ett rimligt sätt – forskningslitteraturen talar vid liknande situationer därför hellre i termer av dekoncentration än om decentralisering (Hambleton & Gross, 2007).

Framväxten av den femte nyliberala och marknadsekonomiskt inriktade utvecklingsdiskursen, med tillhörande krav på strukturanpassning och nya former för styrning av den offentliga sektorn, kom att synliggöra effekterna av de motsättningar som byggdes in i världsordningen och dess ledarskap från början och som över tid kom att förvärra den ojämna utvecklingen mellan den rika och fattiga världen. När staten förlorade sin roll som utvecklingsaktör och därmed möjlighet till omfördelning av resurser, ökade arbetslösheten och inkomstklyftorna förstärktes dramatiskt. Allt fler makthavare insåg att marknadsekonomi, med sitt privata ägande och sina kortsiktiga avkastningskrav, inte medgav de långsiktigt strukturförändrande investeringar i infrastruktur, utbildning

och hälsovård som behövdes för att komma tillrätta med fattigdomen. För att uppnå millenniemålen krävdes åtgärder som förbättrade sysselsättning och produktivitet och skapade den köpkraft och den efterfrågan som ekonomisk uppbyggnad och varaktig fattigdomsbekämpning var i så stort behov utav. Krav restes på att överge den femte diskursens tilltro till Washington Consensus och behovet av en ny sjätte utvecklingsdiskurs växte sig allt starkare (Hettne, 2009, Hällström, 2009, Caouette & Kapoor, 2016). Detta för att kunna möta de nya utmaningar och komplexa samhällsproblem som följde på förstärkt globalisering med sina förändrade migrationsmönster och snabba urbaniseringstakt. Under det kommande årtiondet skulle det visa sig att en sådan diskurs också skulle komma att gradvis börja växa fram, men då under inflytande av två mycket olika politiska tendenser.

Box I:2:13 Svensk biståndspolitik

Sverige har tillsammans med övriga nordiska länder, samt Holland och Kanada ("like minded developed countries") tillhört de biståndsgivare som varit angelägna om att nå upp till det av FN fastställda biståndsmålet, det vill säga att frigöra en procent av bruttonationalprodukten för internationellt utvecklingssamarbete. De har härvidlag unisont, alltsedan biståndssamarbetet inleddes, varit angelägna om att betona vikten av samstämmighet mellan olika politikområden. För att underbygga sina krav på en ny internationell ekonomisk ordning hade den alliansfria rörelsen kunnat påvisa hur gällande internationellt regelverk för handel och kapitalflöden 15 år senare trots allt fortsatte att urholka biståndets effekter. Västvärlden gav stöd med ena handen och tog tillbaka med den andra. Det svenska biståndet till konfektionsindustrin i Bangladesh respektive till sockerrörsplantager på Kuba är två klassiska exempel där västvärldens tullmurar försvårade avsättning för den produktionsökning som biståndet gav upphov till. I samband med det internationella arbetet med millenniedeklarationen, och dess målsättning att halvera världsfattigdomen fram till år 2015, tillsatte den svenska

regeringen en egen parlamentarisk utredning (GLOBKOM) för att reda ut hur svensk biståndspolitik borde utformas för att kunna bidra till en bättre värld. Utredningen resulterade i att riksdagen antog regeringens proposition 2003 om en mer samstämmig politik för global utveckling (PGU). Uppgiften att samordna de övriga departementens internationella verksamhet med biståndets övergripande målsättningar planerades hos UD. Försöken gick snart i stå eftersom flera departement fortsatte att göra sina egna prioriteringar, inte minst när det gällde såväl Försvarsdepartementet som Handelsdepartementet och Jordbruksdepartementet. Fem år senare (2008) tog den borgerliga regeringen initiativ till en nystart av politiken. Den strävan som, när det kommer till kritan, även präglat svensk biståndspolitik, nämligen att också se till svenska intressen (inte minst säkerhetspolitiska) och att använda biståndet för att Sverige skulle klara sig bättre i världen, framstod i en allt tydligare dager. Denna strävan har också avsevärt kommit att förstärkas genom att det svenska biståndet alltmer, genom det europeiska partnerskapet, kommit att samordnas med EU's biståndsstrategiska övervägande inom ramarna för "Global Europe" (Global Europé, 2006, 2008). Denna politik handlar helt ogenerat om att säkerställa Europas framtida försörjning av råvaror, mineraler och energi samt att stödja de europeiska företagens tillgång till nya marknader, särskilt den snabbt växande marknaden för tjänsteproduktion (Abrahamsson & Ekengren, 2012).

2000-talet

Detta årtionde präglades inledningsvis av framväxten av den globala rättviserörelsen som under parollen "En annorlunda värld är möjlig" framförde stark kritik mot den neoliberala och företagsstyrda globaliseringen. Rörelsen bildades för att bryta med den femte diskursens utvecklingstänkande som av naturliga skäl också präglade det världsekonomiska forum (World Economic forum) som ägde rum årligen i de schweiziska alperna (Davos) där världens politiska och ekonomiska makthavare träffades för att diskutera gemensamma förhållningssätt till aktuella utmaningar (Abrahamsson, 2006).

Den globala rättviserörelsens olika delar samlade över femtusen sociala rörelser och idéburna organisationer (non-governmental organisations) med över 100 000 deltagare under 2000-talets första år i Porto Alegre för att under ett parallellt och utmanande forum (World Social Forum) diskutera innehållet i ett alternativt utvecklingstänkande. Den globala rättviserörelsens demonstrationer runtom i världen i samband med olika toppmöten kom dessvärre att präglas av våldsamma konfrontationer mellan demonstranter och polis, någonting som också kom till uttryck under EU-toppmötet i Göteborg sommaren 2001 och som tog bort mycket av uppmärksamheten från själva sakfrågan om den rättvisa utvecklingens innebörd (Abrahamsson, 2006).

Dessa våldsamheter, tillsammans med händelserna den 11 september 2001 och terrorattacken i New York, kom efter några år att få rörelsens varningar för att "om inte globaliseringen blir bra för många, så blir den snart inte bra för någon" att klinga ohörda och därmed förlorades också dess förmåga till att mobilisera allmänheten till en mer inkluderande form av globalisering.

Istället utvecklades den nyliberala ordningen, i kombination med det globala kriget mot terrorism ("global war on terror" (GWOT) som Bush-administrationen inledde efter den 11 september 2001, till vad som alltmer uppfattades som den enda vägens politik. Den marknadsstyrda hyperglobalisering (som drivs inom ramarna för Washington Consensus) och dess strävan efter att skapa förutsättningar för fortsatt tillväxt, och genom nedsippringseffekter försöka komma tillrätta med den ojämna utvecklingen, kombinerades med en säkerhetsdimension.

Den förda politikens misslyckande med att komma tillrätta med den ojämna utvecklingen och galopperande inkomstklyftor, såväl mellan länder som kanske framför allt inom länder, visade sig emellertid väldigt snart skapa fler terrorister än vad strategin lyckades bekämpa. Samtidigt som USA:s legitimitet runtom i världen började urholkas tröttnade den amerikanska befolkningen alltmer på att bära bördan av sitt internationella ledarskap och de effekter för den inhemska ekonomin som blev resultatet av en förnyad amerikansk "military overstretch".

Box I:2:14

Nya konfliktmönster

De socio-ekonomiska förhållandena bakom den sociala oro och i förlängningen våldsbejakande extremism som regelbundet kommer till uttryck i en rad europeiska länder, inte minst i Sverige, återfinns föga förvånande också på global nivå. Risken för sociala våldsamma konflikter och terrorism har i tilltagande grad präglat säkerhetstänkandet runt om i världen, inte minst sedan den 11 september 2001 (Dannreuter, 2007). Den fortsatta ojämna utvecklingen, och det internationella biståndets oförmåga att komma tillrätta med fattigdomens grundläggande orsaker, har fått alltför företrädesvis unga människor runt om i världen att ifrågasätta det politiska ledarskapets (och/eller västvärldens) vilja att komma tillrätta med rådande förhållanden. Många försöker hantera sin frustration genom att istället hitta andra vägar för att bättre kunna tillvarata sina livschanser. Den arabiska våren 2011 var ett uttryck för detta.

Den internationella terrorismen torde ses som ett annat samtida uttryck för att hantera denna ovanstående frustration (Wight, 2015). Den har som mest brutalt och blodigast illustrerats av den islamiska statens (ISIS) härjningar i Mellanöstern (Moubayed, 2016). Denna rebellgrupp (terrorsekt), utvecklades med hjälp av arbetslösa militärer från den avvecklade armén i Irak, och tillika med stöd av ett betydande antal aktivt deltagande unga jihadistiska "frihetskämpar" från såväl västvärlden som Ryssland, över tid till en rörelse med statsbärande ambitioner. Fasansfulla metoder användes för att bryta med de tidigare kolonialmakterna England och Frankrikes avtal från 1921 (det tidigare hemliga Sykes-Picot-avtalet som delade upp Mellanöstern efter västmakternas intressesfärer) för att istället återupprätta det tidigare muslimska världsomspännande Kalifatet. Sådana metoder väckte omvärldens avsky och eroderade snart rörelsens interna och externa legitimitet. Även om västmakterna militärt, med Rysslands hjälp, slagit rörelsen i spillror,

finns grupper av dess unga "frihetskämpar" kvar utspridda runtom i världen. De fortsätter att utgöra allvarliga hot mot fred, säkerhet, stabilitet och utveckling. Forskning visar på att det stöd som jihadismen uppstår i västvärlden också, och kanske framför allt, skall uppfattas som en generationskonflikt. Det handlar ofta mer om att delar av radikala ungdomskulturer islamiserats än om religiösa trosföreställningar som radikaliserats (Roy, 2017). De utmaningar som världssamfundet står inför pekar på vikten av en mer inkluderande samhällsutveckling, med möjligheter att känna samhällslig tillhörighet, att kunna svara för egen försörjning och att kunna påverka de beslut som har stor inverkan på vardagslivet. Det är detta förhållande som förklarar den stora betoning på frågan om inkludering som FN gör redan i titlarna på sina publikationer rörande de globala målen för en hållbar utveckling – "leaving no one behind" (UN 2015), respektive "a human development for Everyone" (UNDP, 2016).

2000-talet avslutades med en finansiell kris (de Vilder, 2009, Harvey, 2010). Den överlikviditet som skapades under Vietnamkriget kom, efter återbetalning av tredje världens skulder, under 1990-talets andra hälft att bli tillgänglig för upplåning för amerikanska medborgare. Genom att minska på kreditmarknadernas restriktioner och öka utrymmet för utlåning försökte Clintonadministrationen tillgodose medelklassens strävan efter friköpta hem för att därigenom få fart på en stagnerande byggmarknad. Flera banker lånade ut pengar där låntagaren saknade tillräcklig säkerhet (subprimelån). Den ökade efterfrågan medförde stigande huspriser och resulterade i en gigantisk bostadsbubbla. Den kom att brisa som ett resultat av att USA:s centralbank år 2006 höjde räntan i sin ambition att komma tillrätta med inflationen. Ränthöjningen kom snart att medföra att flera nyblivna husägare inte längre kunde betala av på sina lån. Krisen utlöstes 2008 när ett av USA:s största kreditinstitut Lehman Brothers blev tvungen att sätta sig i konkurs, vilket i sin tur omgående hotade flera andra storbanker med betydande ekonomiska intressen i investeringsbanken Lehman Brothers som nu riskerade att gå förlorade (Krugman, 2009, Stiglitz 2011).

Box I:2:15 Derivathandel

Bankernas benägenhet att vid utlåning minska kraven på säkerhet skall förstås mot bakgrund av att den rådande överlikviditeten förstärkts genom den alltmer omfattande handeln med värdepapper och tillhörande spekulationsekonomi. Finansmarknadernas avreglering och övergången från fasta till rörliga växelkurser har bland annat över tid medfört en betydande "derivathandel". Derivat är ett värdepapper i form av en försäkring där innehavaren skyddar sig mot framtida förändringar i valutakurser och aktiebörsnoteringar. Dessa värdepapper kan i sin tur säljas vidare till olika aktörer vars affärsidé just är att spekulera i valutakursernas fluktuationer och finansmarknadernas utveckling.

För att hantera situationen använde sig Obama-administrationen av en liknande expansiv finanspolitik som Washington Consensus tidigare hade förvägrat skuldsatta och biståndsberoende krisdrabbade låginkomstländer. Därmed urholkades ytterligare tilltron på många håll i världen till västvärldens recept för att återskapa makroekonomisk balans. Genom den finansiella krisen och det faktum att det amerikanska bankväsendet gick relativt skadeslösa ur krisen, till följd av att dess förluster täcktes med hjälp av skattepengar (bailout) kom den ojämna inkomstfördelningen också i USA att ytterligare skjuta i höjden. Något som i sin tur skapade en stor misstänksamhet mot ledande maktpolitiker i Washington också hos den egna inhemska befolkningen.

Arvet från Bretton Woods

De överenskommelser som träffades under Bretton Woods-konferensen kom, under efterkrigstidens tre första årtionden, att leda till en tidigare aldrig skådad ekonomisk tillväxt och materiell utveckling. Speciellt gällde detta för västvärlden vars säkerhetsintressen formade det regelsystem som växte fram. De motsättningar som fanns inbygga i

detta regelsystem skulle emellertid komma att trasa sönder den stora kompromiss mellan olika politiska aktörer och ideologier på vilka regelsystemet byggde. I backspegeln framstår det allt klarare varför Keynes under Bretton Woods-konferensen varit så noga med påpeka att upprätthållandet av betalningssystemets stabilitet krävde fortsatt kontroll och reglering av internationella valutatransaktioner. Övergången från en fast till en flytande växelkurs under 1970-talet visade sig med tiden förändra utrymmet för en nationell ekonomisk politik och medföra en gradvis förskjutning av makt från folkvalda politiska företrädare till marknadens ekonomiska aktörer (Tham, 2013, Gustavsson & Lindberg, 2015, Brie, 2017). Nedmonteringen av den demokratiska kapitalismen ("embedded liberalism") som följde på 1980-talets ekonomiska reformer har medfört att arvet från Bretton Woods kommit att ställa världsekonomin inför en rad svåra utmaningar. Keynes farhågor för effekterna av en avreglerad världsekonomi har inte minst visat sig när det gäller frågor som finansiell stabilitet, världshandel och växande inkomstklyftor.

Keynesplanens förnyade aktualitet

Inriktningen av Keynesplanen som låg till grund för förhandlingarna i Bretton Woods 1944 förklaras av Keynes bestämda uppfattning att de flesta internationella finansiella kriser uppstår till följd av underskott i länders bytesbalanser. Underskottet innebär att enskilda länder inte klarar av att finansiera sin import vilket det försöker att lösa med hjälp av internationell upplåning tillsammans med en nedskrivning av den egna valutans värde, för att på längre sikt återfå sin konkurrenskraft och kunna öka exporten. Till skillnad från de ekonomer som menade att åtgärder för att upprätthålla stabiliteten i betalningssystemen främst åligger de länder som drar på sig underskott, menade Keynes därför att det också var länder med stora överskott som borde vidta åtgärder för att stimulera sin inhemska efterfrågan, öka importen och därmed bidra till ökad produktion och sysselsättning hos sina handelspartners. För att stimuleras till att ta ett sådant ansvar för världsekonomin stabilitet, skulle länder med alltför stora överskott betala en procentsats i straffavgift till en reservfond, vilken skulle användas för utlåning till

länder med underskott. Poängen med förslaget att göra Bancor till en centralt placerad beräkningsenhet, och inte till pengar i fysisk form, var att internationell handel inte längre skulle behöva bygga på att nationella valutor eller guld skickades runt mellan länder. Transaktionerna skulle helt enkelt bokföras på respektive lands konto hos den globala centralbanken och alla länder skulle på grund av risken att få betala en straffavgift stimuleras att se till att deras bytesbalans låg så nära noll som möjligt.

De förslag som Keynes presenterade under Bretton Woods-konferensen, med syfte att stimulera världsekonomins expansion utan att skapa samma typ av obalanser och finansiella kriser som präglade världen mellan de två världskrigen, har fått förnyad aktualitet. Detta inte minst på grund av det sätt på vilket den finansiella krisen 2008 spridit sig och tagit sig uttryck i Europa. Här är det främst Tysklands stora överskott i bytesbalansen som hotar det monetära samarbetet genom de stora problem som detta överskott skapat, inte minst för länderna i Sydeuropa (Varoufakis, 2015). Förslag till ett nytt internationellt betalningssystem, liknande det som Keynes lade fram för över 70 år sedan i Bretton Woods, förs idag återigen fram för att komma till rätta med obalansen i det internationella finansiella systemet, både av olika expertgrupper (UN expert panel 2009, IMF 2010) och enskilda länder (Zhou, 2009). Därtill kommer att marknadskrafternas egendynamik, till följd av informationsteknologins utveckling och framväxten av digitala plattformar för användning av olika slag av kryptovalutor som beräkningsenheter istället för pengar (exempelvis i form av bitcoins), i realiteten redan kommit att tillhandahålla ett snarlikt system, om än helt marknadsstyrt och skiljt från centralbankens insyn och politiska beslut (Vigna & Casey, 2016).

Box I:2:16

Från US Dollar till digitala kryptovalutor

Läroböcker i nationalekonomi brukar betrakta pengar som ett bytesmedel och en värdemätare som är relativt värdebevarande över tid. I praktiken handlar också pengar om makt. Tillgång till pengar gör till ex-

empel att soldater kan köpas och utrustas för berikande erövringskrig. För att upprätthålla sitt värde, och därmed sin tilltro, har penningmyndighet alltid haft krav på sig att innehålla en överenskommen mängd ädelmetaller (exempelvis guld eller silver). Risken för falskmynteri har varit överhängande under hela mänsklighetens historia. Keynes tveksamhet inför att acceptera den amerikanska dollarn som internationell reservvaluta låg i risken för falskmynteri genom att USA, för att finansiera sina internationella åtaganden, skulle frestas att använda sedelpressarna och öka penningmängden utöver vad värdet av deras samlade produktion av varor och tjänster tillät.

För att upprätthålla stabiliteten i världshandeln och säkerställa ländernas betalningsförmåga beslutades i Bretton Woods att de länder som anslöt sig till det internationella betalningssystemet också skulle upprätthålla en valutareserv vars storlek och innehåll skulle godkännas av Internationella Valutafonden. Den amerikanska dollarn och amerikanska statspapper har sedan det kalla kriget spelat en viktig roll i de flesta länders valutareserv som säkerhet och reservvaluta vid temporära underskott i bytesbalansen.

Som ett resultat av den överlikviditet med åtföljande kriser i det internationella betalningssystemet, som den amerikanska penningpolitiken alltsedan 1960-talet givit upphov till, har förtroendet för den amerikanska valutans stabiliserande förmåga urholkats under det senaste decenniet. Olika försök att skapa alternativa valutor liksom andra betalningsmedel för såväl inhemska som utländska ekonomiska transaktioner har ökat. Det gäller inte minst den senaste tidens framväxt av så kallade kryptovalutor.

Kryptovalutor skall uppfattas som digitala beräkningsenheter som används för inhemska och internationella transaktioner istället för vanliga pengar. Dessa transaktioner verifieras utan att gå genom bankväsendet (Vigna & Casey, 2016). Denna typ av digitala valutor, varav bitcoin är den vanligast förekommande, växte fram som ett alternativt betalningsmedel efter den senaste bankkrisen i USA, då många privatpersoner och

näringsidkare runtom om i världen, inte minst i USA, helt tappade förtroendet för dollarn. Sedan kryptovalutan bitcoin lanserades för några år sedan har värdeökningen ständigt fluktuerat men sammantaget varit mycket stor.

Bitcoin kan säljas och köpas som en vanlig valuta på olika säljstationer runtom i världen. Tveksamheten till systemets långsiktiga hållbarhet beror bland annat på två saker: (1) Det finns ingen (centralbank) som garanterar dess värde. Marknadens pris på en bitcoin beror uteslutande på användarnas framtidstro och spekulationsbenägenhet; det vill säga på marknadens samlade efterfrågan. (2) Genom snillrika internetssystem (blockchain) mellan olika privatpersoner, som skaffat ett konto och ingår i systemet, kan handel på nätet ske helt anonymt. Vissa kryptovalutor erbjuder användarna full anonymitet, vilket gör att avsändaren inte kan spåras. Detta gör systemet användbart för illegala transaktioner och riskerar förr eller senare att förbjudas genom politiska beslut och internationella överenskommelser.

Det är inte bara privatpersoner och företag som börjar överge det traditionella bankväsendet och den amerikanska dollarn vid sina utrikesafärer. Flera länders regeringar har efter den finansiella krisen återupptagit sina försök att minska beroendet till den amerikanska dollarn. Till dessa hör Venezuela som försöker lätta på effekterna av sin dramatiska finansiella kris genom att lansera en egen kryptovaluta, "petro", vars värde skalla garanteras av landets centralbank med hjälp av landets oljetillgångar. Även de så kallade BRICS-länderna överväger för närvarande att låta sin handel baseras på en egen kryptovaluta istället för på dollarn. <https://www.globalresearch.ca/brics-in-talks-to-create-own-currency-in-another-blow-to-us-dollar/5607920>. Med tanke på storleken på BRICS-ländernas ekonomier, och det faktum att de alltmer tagit över rollen som världens ekonomiska maktcentra, skulle ett sådant beslut kunna medföra en helt annan garanti för kryptovalutornas värde, legalitet och framtida legitimitet.

Världshandeln – globaliseringens akilleshäll

Förslagen att etablera en internationell handelsorganisation (ITO) och en "clearing union" som Keynes presenterade under Bretton Woods-konferensen fick inget stöd vare sig av den amerikanska kongressen eller av det brittiska underhuset (Steil, 2015). Risken bedömdes som överhängande för att de bägge ländernas jordbruksproducenter skulle utsättas för en förödande internationell konkurrens, såväl från Sydamerika som från europeiska kolonier. Som en kompromiss resulterade Bretton Woods-konferensen några år senare (1947) i ett handelsavtal (GATT) som fokuserade på industrivärldens behov av avsättningsmarknader för sina industrivaror och som exkluderade frågan om jordbruksprodukter och textilier. Tillgång till industriländernas linsmedelsmarknader har sedan dess fortsatt vara en stötesten för låginkomstländerna, inte minst med tanke på den arbetsdelning de tvingades in i under den koloniala epoken, då jordbruksprodukter blev deras främsta exportvaror. Ombildandet av GATT till WTO i mitten av 1990-talet blev en synbar framgång (Kirschner, 1996). Över 130 länder anslöt sig från början. Motsättningarna mellan industri- och utvecklingsländerna uppenbarade sig emellertid i samband med den så kallade utvecklingsrundan i Doha 2001, som syftade till att ge fattiga jordbruksproducerande länder tillgång till världsmarknaden genom en gradvis minskning av tullarna på dessa varor. Problemet är att industriländerna i gengäld kräver att få tillgång till låginkomstländernas marknader när det gäller tjänstesektorn, utbildning, sjukvård, distribution av vatten, skötsel av hamnar et cetera. Därtill kommer att industriländerna inte är benägna att minska på producentsubventionerna till det egna jordbruket lika snabbt som låginkomstländerna kräver. De flesta låginkomstländer menar därför att handelsavtalen enbart gynnar de rikare länderna (Jawara & Kwa, 2003). De flesta har sedan dess i det närmaste dragit sig ur förhandlingarna. Undantaget är framför allt Kina, Indien och Brasilien som under senare år uppnått en tillräckligt hög produktivitetsnivå för att kunna hävda sig i den internationella konkurrensen och som också därför blivit intresserade av vidgade avsättningsmarknader. Förhandlingarna inom WTO har de senaste åren ytterligare komplicerats av det faktum

att den nya administrationen i Washington blivit beroende av politiskt stöd från arbetare och ägare till den hemmamarknadsberoende industrin i USA. Washingtons politiker har därför börjat föra en betydligt mer protektionistisk politik för att skydda USA:s inhemska producenter från konkurrens från låginkomstländerna. Detta märktes tydligt under mötet i Buenos Aires december 2017 då förhandlingarna återigen strandade – denna gång till stora delar beroende på en stark misstro till det internationella handelssystemet från Trumpadministrationens sida. Flera bedömare menar att WTO definitivt håller på att braka samman och att de internationella handelsavtalen för organisationens nuvarande 164 medlemsländer snart kommer att upphöra att gälla. Detta beror ironiskt nog inte längre huvudsakligen på protester från fattiga jordbrukare i låginkomstländer eller från den globala rättviserörelsen utan på administrationen i USA, det land som tillsammans med Europa ihärdigast strävat efter att genomföra Doha-överenskommelsen för att trygga avsättningsmarknaderna för den egna exportindustrin.

Den kontrovers som för närvarande därtill präglar förhandlingarna om internationell handel är det förslag till avtal om multilaterala investeringar (MAI) som presenterades under 1990-talets andra hälft. Förslaget, som inte primärt syftade till att ytterligare sänka tullar (så kallade tariffära hinder) utan mer mjuka upp och likforma regler för vinstöverföringar, arbetsrättsliga frågor, miljölagstiftning, livsmedelssäkerhet etcetera gav upphov till så stora protester från arbetar- och folkrörelser runtom i världen att det tvingades tas tillbaka. Nu har det i olika skepnader åter tagit plats på förhandlingsbordet, exempelvis i form av ett förslag till transatlantiskt partnerskap (TTIP) mellan EU och USA om handel och investeringar (Morin et al.). Då som nu är det den föreslagna tvistlösningsmekanismen, och det faktum att transnationella företag kan stämma stater om förhållanden förändras som påverkar företagets lönsamhet, som utgör den mest kontroversiella delen i förslaget. Därtill kommer att strävan efter olika avregleringar nu också gäller den offentliga sektorns verksamhet vilket öppnar upp för ytterligare privatiseringar inom skola, vård och omsorg. Förutom att överlåta tjänster på vinstdrivande företag är en av de mest försåtliga effekterna av TTIP de

inlåsnings effekter som uppstår exempelvis genom att det i praktiken blir omöjligt för länder att återsocialisera offentliga tjänster som redan har privatiserats. Förhandlingar sker bakom lyckta dörrar och olika utkast till avtalstexter förblir hemliga, vilket upprör den folkliga opinionen. Det finns en utbredd oro för att det är de transnationella företagen som genom noga övervägd och effektiv lobbyism först och främst kommer att säkerställa sina intressen på bekostnad av samhällsnyttan och det allmänna intresset. Denna oro är inte obefogad. Det finns uppgifter om att statstjänstemän från såväl USA som EU:s medlemsstater inte har fri tillgång till dessa dokument, än mindre folkvalda parlamentariker. Detta trots den inverkan som de transnationella företagens krav kan tänkas ha på såväl den amerikanska som den europeiska befolkningens vardagsliv. De omfattande protesterna i USA har i skrivande stund medfört att den nuvarande amerikanska administrationen skjutit upp förhandlingarna. Framtiden för ytterligare avregleringar inom internationell handel och produktion är följaktligen osäkra.

Växande inkomstklyftor

En av orsakerna till att den finansiella krisen 2008 tog sig de uttryck den gjorde förklaras av de ökade inkomstskillnaderna. I USA hade inkomsterna för de fem procent rikaste hushållen stigit från 22 % till 34 % under perioden 1983-2007 (Stiglitz, 2012). Det påminner om utvecklingen mellan 1920 – 1929. Inkomstklyftorna pressade politikerna att göra någonting för de stora samhällsgrupper som halkade efter. Att höja skatter och bygga ut den offentliga sektorn ansågs politiskt omöjligt. Det var betydligt enklare för politiken att göra det lättare för allmänheten att ta lån. Förutom den ökade utlåningen till den övre medelklassens köp av egna hem, medförde detta att även den lägre delen av den amerikanska medelklassen, som såg sig tvingad att låna pengar för att kunna upprätthålla sin konsumtionsnivå, i allt större utsträckning också började leva på kredit. Detta resulterade sammantaget i att hushållens skulder i förhållande till bruttonationalprodukten fördubblades mellan år 1983 och 2007. En motsvarande utveckling ägde rum mellan 1920 och 1932 om än på en lägre nivå (Kumhof & Rancièrè, 2010).

Den tidigare chefsekonomen på Internationella Valutafonden, Raghuram Rajan, har pekat på vikten av att komma tillrätta med de strukturella orsaker som låg bakom den finansiella krisen 2008 – inte minst de ökande inkomstklyftorna (Rajan, 2011). Problemet med den ojämna inkomstutvecklingen har trots detta snarare förvärrats sedan den ekonomiska krisen slog till. Under perioden 2006 – 2015 kunde den genomsnittlige arbetaren i USA se hur den disponibla inkomsten steg med omkring två procent, medan den disponibla inkomsten för en miljardär steg med närmare 13 %. Situationens allvar poängterades regelbundet av president Barack Obama som ofta fann anledning att uttala sin oro över att "inequality is the defining issue of our time" och att den riskerar att ställa till med socialt kaos världen över (presidentens tal om nationens ekonomiska tillstånd, 4 december 2013). Den ojämna utvecklingen blir än mer ofattbar om vi återigen ser till de globala förhållanden som råder. Enligt siffror som Oxfam presenterade i sin tidigare nämnda rapport från 2018, steg antalet miljardärer i världen till över 2 000 år 2017 (Oxfam, 2018). De ekonomiska tillgångarna för denna grupp i sin helhet uppgick till 762 miljarder dollar. Det motsvarar en summa som sju gånger om skulle kunna utrota världens extrema fattigdom. Som kommer att närmare redogöras för i forskningsstudiens andra del (Del II) så ökar inkomstklyftorna och förmögenhetskoncentrationen i Sverige. Just nu är 184 miljardärer folkbokförda i Sverige. De kontrollerar enligt Veckans Affärer (12.12.2017) förmögenheter på sammantaget 2 140 miljarder kronor, vilket motsvarar ungefär hälften av hela Sveriges bruttonationalprodukt. Det är i perspektiv av ett upplyst egenintresse som vi skall förstå den ledande ekonomiska maktelitens strävan efter en mer jämlik utveckling, som därmed också fått en framträdande plats i FN:s globala mål för en hållbar utveckling.

Box I:2:17

Den globala inkomstklyftan

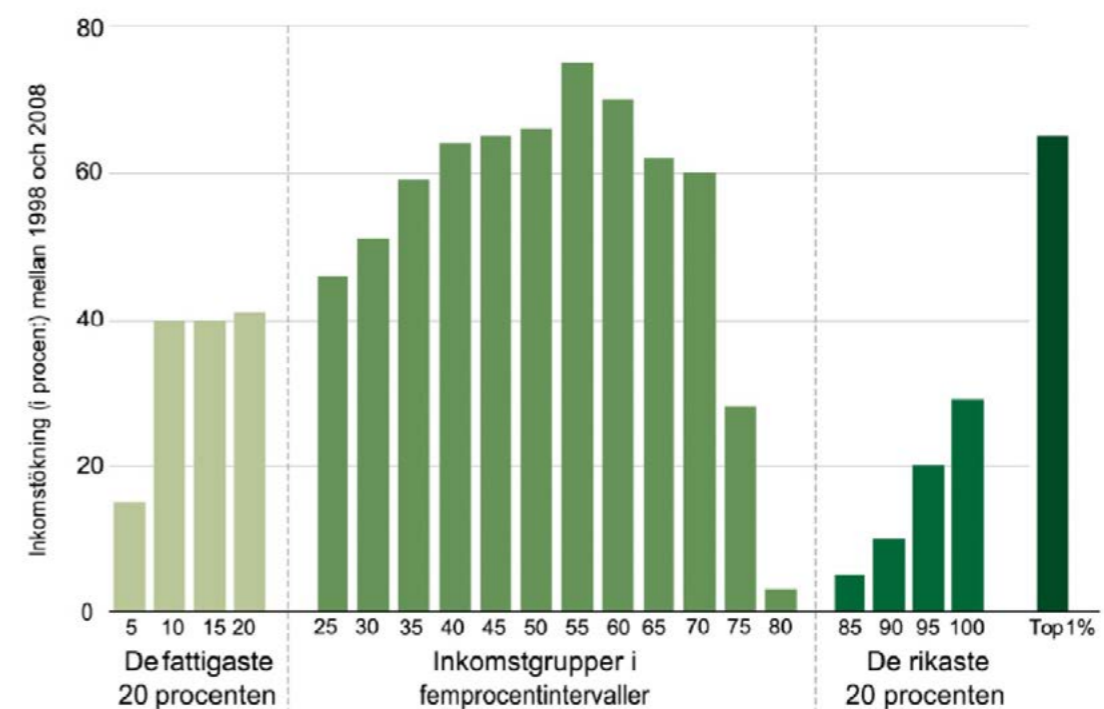
Under 2000-talet förbättrades metoderna för att mäta den globala inkomstklyftans utveckling genom att resultaten från hushållsundersökningar från Kina och länder från det f.d. östblocket - inte minst Sovjetunionen blev tillgängliga för bearbetning i Världsbankens databanker. Det gav möjligheter att såväl kunna använda något mer stabila värden över tid på köpkraftsindex (köpkraftsparitet - purchasing power parity (PPP)) - som att få underlag till globala jämförelser som tog sig ner på individnivå och förbi medeltalens bekvämlighet. Den kände världsbanksekonomen Branco Milanovic visade, med hjälp av flera decenniers forskning, på hur de globala inkomstklyftorna befann sig på högre nivå än tidigare under mänsklighetens hela historia (Milanovic, 2016). Men med hjälp av förbättrade metoder kunde han emellertid också visa på att det inte längre finns några tecken på att ökningstakten fortsätter att öka. De senaste åren visar den globala Ginikoefficienten, med reservation för fortsatt existerande mätproblem, tecken på att stagnera eller rentav något minska från 0,75, 2008 till 0,67, 2011.

Bakgrunden till denna utveckling stod dock främst att finna i en kombination av stagnerande inkomster för medelklassen i västvärlden (inte minst i USA) och framväxten av en lägre medelklass i Indien och Kina med snabbt stigande inkomster. På samma sätt som industrialiseringen i västvärlden under 1700-talet drev fram den ojämna utvecklingen började nu utvecklingen i delar av Asien sålunda att driva den tillbaka. På samma sätt som inkomstklyftornas ökning i England under industrialiseringen bidrog till att hålla tillbaka den tidens globala inkomstspridning, håller ökade skillnader i västvärlden, inte minst i USA, tillbaka den idag.

Milanovic konstaterar att platsens betydelse - det vill säga var någonstans på jorden en individ är född – börjar spela allt mindre roll för hans inkomstutveckling medan social gruppstillhörighet (klass) återigen bör-

jar spela en allt högre roll världen över. Franz Fanon visade i början av 1960-talet med sin epokavgörande bok "Jordens fördömda" (1961) att det var angeläget att flytta fokus något från Karl Marx klassperspektiv och också se till människors geografiska belägenhet. På samma sätt ger Milanovic forskningsarbete sålunda empiriska belägg för att den globala inkomstfördelningens utveckling under FN:s senaste utvecklingsdecennium och 2000-talet gjort det motiverat att numera tona ner platsens betydelse och i större utsträckning återvända till detta tidigare klassperspektiv. Detta märks också tydligt i forskningslitteraturen liksom i olika policydokument från globala finansiella institutioner, som i allt större utsträckning varnar för effekterna av den ökande inkomstspridningen och den tilltagande socio-ekonomiska polariseringen också i i-länderna. De politiska effekterna kan förväntas bli betydande eftersom globaliseringens stora vinnare, förutom en framväxande lägre medelklass i Asien, begränsas till en liten global elit som alltmer kommit att fjärma sig från den stora majoritetens levnadsvillkor i sina hemländer (inte minst i USA). Denna utveckling kan på sikt komma att hota den sociala stabilitet som är en förutsättning för en fungerande marknadsekonomi. Därtill kommer att det är etiskt och moraliskt oförsvarbart att de globala skillnaderna i människors levnadsvillkor är så stora som de är (Hettne, 2008 (ed), Bell 2010). Trots något minskade klyftor är det så att fem procent av världens befolkning har 245 gånger mer i inkomst än vad de 25 % av de lägsta inkomsttagarna har (Scholte et al., 2016). Tittar vi på hur fördelningen av värdet av den sammanlagda globala rikedomerna ser ut så finner vi att de 8 % som deklarerar störst förmögenhet uppger ett värde som motsvarar 85 % av de globala totala förmögenheterna. FN organet UNDP visar i sin senaste Human Development Report (2016) på hur en procent av världens mest förmögna tillsammans innehar en förmögenhet som motsvarar 46 % av världens samlade förmögenhet. Det framgår med önskvärd tydlighet att aktuella skevheter i inkomstfördelningen inte är förenligt med de krav som den sociala hållbarheten ställer.

Inkomsterna har ökat snabbast hos medelinkomsttagarna

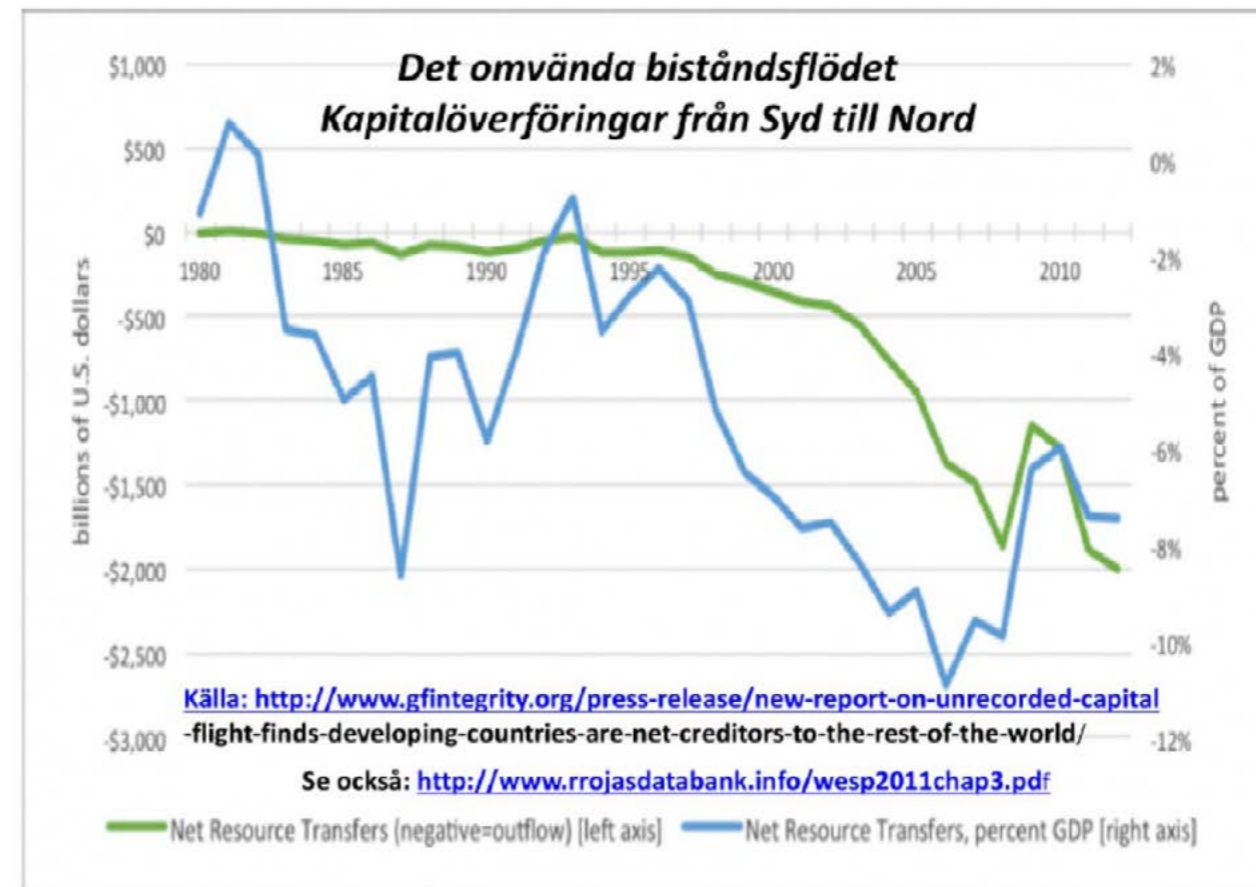

Källa: Milanovic (2013), Världsbanken

Biståndets omvända riktning - från fattig till rik

En av anledningarna till den globala inkomstklyftan står att finna i den värdeöverföringen från låg- och medelinkomstländer till höginkomstländer som fortfarande pågår, biståndet och det internationella utvecklingssamarbetet till trots. Nya forskningsrön som presenterats av tanke-smedjan Global Financial Integrity (GFI) i Washington tillsammans med norska handelshögskolan i Bergen (NHH) visar på omfattningen. År 2012 (vilket är det senaste året som statistiken möjliggör jämförelser mellan in- och utflöde av kapital) uppgick de totala överföringarna av kapital från höginkomstländer till låg- och medelinkomstländer i form av migrantremisser, privata investeringar, lån och bistånd till 1 300 miljarder US dollar. Biståndet svarade för 125 miljarder US dollar. Samma år överfördes samtidigt i andra riktningen, från låg- och medelinkomstländer till höginkomstländer och deras skatteparadis, ett belopp motsvarande 3 300 miljarder US dollar i form av kapitalflykt, vinstöverföringar, rän-

te- och skuldåterbetalningar. Det totala nettoutflödet uppgick således till 2 000 miljarder dollar – eller med andra ord för varje biståndsdollar in förlorade mottagarlandet 16 gånger mer. Sammantaget uppskattar forskarlaget att den totala värdeöverföringen från det att skuldfällan slog till i början på 1980-talet uppgår till omkring 16 000 miljarder dollar vilket nästan motsvarar värdet på USA:s årliga bruttonationalprodukt. Den svenska biståndsorganisationen Diakonia har länge ställt krav på den svenska regeringen och EU att vidta åtgärder – hittills utan större framgång (<https://www.diakonia.se/vart-arbete/Politik-och-paverkan/skatteflykt/>). Förnyade krav på reglering av skatteparadis och stopp för kapitalflykten har framförts av ett antal låginkomstländer i samband med att de globala målen för en hållbar utveckling utarbetades och antogs av FN-systemet hösten 2015.

3. Globala utblickar - på spaning efter ett alternativt utvecklingstänkande

Den finansiella krisen, galopperande inkomstklyftor, tilltagande klimatförändringar, tillsammans med den internationella ekonomiska elitens och de politiska makthavarnas oro för bristen på globalt ledarskap med tillhörande demokratiska underskott, medförde att det i slutet på 2000-talet gick att se hur framväxten av en ny sjätte utvecklingsdiskurs fick förnyad styrka.

Det nya sätt att se på utvecklingens betingelser, och denna nya diskurs som detta började ge upphov till, utmanade såväl den femte diskursen som det tänkande som låg bakom det sätt på vilket det globala kriget mot terrorism i praktiken hade utformats och genomförts och stämde väl överens med den utvecklingsdiskurs som Björn Hettne talat om i termer av en hållbar global utveckling. Denna alternativa utvecklingsdiskurs har tålmodigt, om än något trögrörligt, vuxit fram inom det multilaterala FN-samarbetet alltsedan Stockholmskonferensens första försök (1972) att fokusera världens uppmärksamhet på vikten av en hållbar utveckling.

Stockholmskonferensen resulterade i det uppföljande toppmötet i Rio år 1992 som i sin tur ledde fram till ytterligare ett toppmöte kring hållbarhets- och utvecklingsfrågor 20 år senare - återigen i Rio (2012). Där fattades beslut om att lansera en ny utvecklingsagenda (Agenda 2030) med syfte att ta vid och fortsätta arbetet med de målsättningar med att bekämpa fattigdomen som tidigare slagits fast i millenniedeklarationen. Genom att utveckla dessa tidigare millenniemål ("Millenium Development Goals" – MDG) med sitt fokus på fattigdomsbekämpning till nya bredare globala hållbarhetsmål ("Sustainable Development Goals" - SDG) skulle man också komma att inkludera och ålägga höginkomstländerna i OECD-området motsvarande krav och målsättningar för att bidra till det gemensamma hållbarhetsarbetet.

Agenda 2030 uttrycker en vilja till någon form av politisk reglering av marknadskrafterna och en inkomstomfördelning. Den skall uppfattas som ett tecken på att medvetenheten hos viktiga makteliter har ökat om att det inte går att leva i stillhet och i välbehag på kanten av en vulkan. Denna medvetenhet har bidragit till att förstärka det redan existerande sammanfallande intresset hos olika aktörer att ta sig an problemen. Det faktum att det nu blivit möjligt för världssamfundet att också ställa motsvarande krav på västvärldens höginkomstländer, när det gäller att anpassa också deras ekonomier och resursuttag efter vad som krävs för en globalt hållbar utveckling, är den omständighet som gör Agenda 2030 så politiskt intressant. Detta skall emellertid först och främst uppfattas som ett konkret resultat av den ekonomiska maktförskjutning som globaliseringen medfört mellan västvärlden och den övriga världen. När motsvarande krav framfördes i mitten på 1970-talet, då i form av kraven på en ny internationell ekonomisk ordning (NIEO) kunde dessa, som tidigare redogjorts för, avfärdas några år senare av västländerna som ett resultat av de maktordningar som då gällde. Idag, fyrtio år senare, har länder i syd en helt annan kraft att sätta bakom orden genom den roll som flera av dem kommit att spela som motorer i världsekonomin, inte minst de så kallade BRICS-länderna.

Box I:3:1

FN:s globala mål för en hållbar utveckling (Agenda 2030)

FN:s globala mål för hållbar utveckling (Sustainable Development Goals) är en fortsättning på de så kallade millennium målen (Millennium Development Goals) som FN arbetat med sedan år 2000 och vars målsättning var att reducera världsfattigdomen med 50 % fram till 2015 (Cimadamore et al., 2016, UNDP, 2018). Målen fokuserade på fattiga länder. Väldigt lite handlade om global politisk ekonomi, jämställdhet, MR och konsumtionsmönster i västvärlden. Trots att viss framgång nåtts när det gäller fattigdomsbekämpning fortsätter inkomstklyftorna att öka och den ojämna utvecklingen att förstärkas. Fortfarande lever en miljard människor i absolut fattigdom (1,9 dollar/dag) varav 800 miljoner i städernas slum. Hela tre miljarder lever på under 2,5 dollar/dag. Forskningen pratar härvidlag i termer av fattigdomens nya geografi. Det handlar inte längre som tidigare om att fattiga människor bor på landsbygden i fattiga länder. En majoritet (75 %) av fattiga människor bor i medelinkomst- och i höginkomstländer. De flesta bor inte på landsbygden utan i städer.

SDG är radikalare än de tidigare millenniummålen på flera avgörande sätt. De bygger på ett accepterande av det faktum att vi har gått in i en vad som kallas för en antropocen tidsålder, där människors aktiviteter påverkar planetens klimat och hållbarhet och där sambanden mellan ekonomi – miljö och det sociala fått en allt större betydelse. Förutom på vikten av minskat resursuttag och förnybar och hållbar energi (fossilfrihet 2030) fokuserar målen på social hållbarhet och vikten av ökad jämlikhet för att motverka en fördjupad social polarisering. Den absoluta fattigdomen skall inte bara bekämpas, den skall nu utrotas. De globala målen för en hållbar utveckling gäller för alla länder oavsett inkomstnivå med tydliga och mätbara indikatorer. Ett specifikt mål har utarbetats för att uppnå hållbara och motståndskraftiga (resilience) städer. Resilience handlar om ett systems förmåga att hantera olika former av samhällsliga påfrestningar. Det handlar med andra ord om samhällens motståndskraft och anpassningsförmåga. Tankarna bygger på att människa och natur är så sammankopplade att de bör uppfattas som ett helt sammanvävt social-ekologiskt system.

Den svenska regeringens ambition är att Sverige skall vara ledande i genomförandet av Agenda 2030. En speciell delegation har tillsatts med uppgift att ta fram en konkret handlingsplan för att såväl genomföra agendan nationellt som bidra till dess genomförande internationellt (<http://www.regeringen.se/regeringens-politik/globala-malen-och-agenda-2030/>).

Arbetet med att uppnå de globala målen för en hållbar utveckling och med att rimligt hantera vår tids utmaningar, kräver någon form av brett förankrad globalsamhällsstyrning, inte minst eftersom det samtidigt framstår allt tydligare att såväl USA:s ekonomiska förmåga som politiska vilja till att fortsätta ta ansvar för det internationella ledarskap som krävs för att uppnå utvecklingsagendans ambitiösa målsättningar på sikt väldigt sannolikt kommer att försvagas ytterligare.

Senare tids forskning menar samtidigt att den framtida världsordningen inte bara kommer att bygga på multipolaritet och en mer balanserad makt mellan länder. Den kommer framför allt att vara "multiplex", det vill säga till sitt innehåll utformas på flera olika arenor där en rad olika aktörer är aktiva, såväl länders regeringar som företag, nätverk av städer och kommuner liksom av det civila samhällets organisationer och sociala rörelser (Acharya, 2014). I gramscianskt språkbruk skulle vi här kunna tala i termer av transnationella block som växer fram till följd av olika lokala och nationella aktörers globala nätverkssamarbete.

Ytterligare några har tagit fasta på den tilltagande urbaniseringen och de möjligheter till ett nytt världsomspännande ledarskap som städer genom deras gränsöverskridande nätverkssamarbete kan erbjuda (Barber, 2013). Som ett alternativ till den neowestfaliska ordningen, fortfarande uppbyggd på principen om suveräna nationalstater (Hettne, 2009), är det fullt möjligt att tänka sig att en postwestfalisk ordning byggd på globalt nätverkssamarbete mellan olika aktörer växer fram, och då i kombination med en pre-westfalisk ordning där städer och deras nätverk återtagit sin medeltida roll (Pax Urbana).

Diskursiv förändring i teorin

Frågan vilka omständigheter det är som medför utrymme för diskursiv förändring och vilka faktorer det är som avgör vilket genomslag ett byte av en diskurs får i praktiken är naturligtvis helt central. Jag skall i forskningsstudiens senare delar (del III) få anledning att återkomma till detta i samband med att jag redogör för den förändringsteori som ligger bakom den diskussion som där förs kring politiskt manöverutrymme och medskapande medborgardialog. Här skall jag med hjälp av Björn Hettnes ekonomisk-historiska analys nöja mig med att konstatera att utrymmet för diskursiv förändring ökar när den dominerande utvecklingsdiskursen inte längre förmår att komma tillrätta med sin tids utmaningar och samhällsproblem. Som ett resultat av detta förstärks kontrapunkten och alternativa diskurser kan tillåtas att växa fram och utmana den rådande diskursen och eventuellt också komma att helt ersätta den.

Inom akademien råder en inomvetenskaplig debatt om tankars och idéers (diskursers) egentliga inflytande i förhållande till de materiella produktionsförhållanden som råder och som ofta driver på utvecklingen utifrån sina egna behov och logik. Många samhällsforskare menar att varje diskurs också har en praktik och bara kan växa fram ur den verklighet som råder.

Frågan om relationer mellan "the ideational" och "the material" knyter också an till frågan om utrymmet för aktörskap och hur detta aktörskap begränsas av rådande strukturer. Den dominerande forskningslitteraturen menar att strukturer skapas av aktörer och att det också är aktörer, som under vissa förhållanden, kan förändra rådande strukturer (Abrahamsson, 2003a). Utrymmet för förändring beror också på omfattningen av den förändring som eftersträvas. Litteraturen skiljer härvidlag på förändringar som syftar till att korrigera och komma tillrätta med olika typer av problem inom ramarna för de strukturer som råder ("problem-solving") och på mer radikala åtgärder med syfte att förändra själva strukturerna (Cox, 1995). Åtgärder som växer fram ur

den mer kritiska teoribildningen tar ofta sin utgångspunkt i frågan hur strukturer skapats och kan förändras. Erfarenheterna visar samtidigt på att gränsen mellan "problem-solving" inom strukturer och åtgärder för strukturell förändring är oskarp och flytande. Åtgärder med syfte att reformera strukturer kan, som kommer att diskuteras i forskningsstudiens tredje del (Del III), visa sig sätta igång processer som i ett längre perspektiv också förändrar själva strukturerna.

Diskursiv förändring i praktiken

Frågan om det sätt på vilket diskurser får genomslag i praktiken och påverkar samhällsutvecklingen har naturligtvis aktualiserats av Donald Trumps maktövertagande i USA. Under valkampanjen visade Trump på en orubblig vilja att bryta med den nuvarande världsordningen, att sätta USA först och att minska på utrikeshandel och internationella åtaganden som inte kommer den amerikanska valmanskåren till del. Många forskare menar att USA:s produktionssystem i praktiken är alltför beroende av globala förädlingskedjor och sitt internationella nätverkssamarbete för att den utlovade politiken skall kunna genomföras i praktiken och att Trumpadministrationen snart kommer att förlora sitt folkliga stöd till följd av åtgärdernas (diskursens) begränsade praktiska effekter.

Det är i skrivande stund fortfarande oklart vilket politiskt manöverutrymme som den nyttillträdde amerikanske presidenten Donald Trump kan uppbåda för att driva igenom sina många vallöften. Det står emellertid utom allt tvivel att förutsättningarna stärkts för att det globala krig mot terrorismen som president Bush inledde efter den 11 september 2001 i allt högre utsträckning skall påverka innehållet i en framväxande sjätte utvecklingsdiskurs på global nivå.

Det är samtidigt också alltför tidigt att spekulera i de långsiktiga och bestående effekterna av valresultatet i USA. Vad vi tycker oss kunna förstå är att en stor del av den amerikanska väljarkåren upplever att den ekonomiska globaliseringen gått alltför fort i förhållande till den politiska utvecklingen som uppvisar stora demokratiska underskott.

Vi kan förstå utvecklingen med hjälp av Karl Polanyis dubbla rörelser som jag inledningsvis redogjorde för. Överfört till vår tid kan vi utifrån hans historiska redogörelse återigen se hur tron på marknadsekonomins självreglerande förändrar människors livschanser och sociala relationer på ett sätt som förr eller senare skapar politiska motreaktioner. Denna iakttagelse är i sig ingen större nyhet. Samhällsvetenskapen har sedan den tyske filosofen Friedrich Hegels dagar alltid förstått och studerat det faktum att politiska aktioner skapar olika sociala motreaktioner. Polanyis bidrag var att han belyste den samhällsdynamik som sådan dialektik gav upphov till i ett ekonomiskt och idé-historiskt sammanhang. Han varnade för att motreaktionen gentemot tron på en självreglerad marknad inte nödvändigtvis skulle bestå av sociala krafter som reagerade på den ojämlika utvecklingen, och på människors olika levnadsförhållanden och livschanser, utifrån hänsyn till mänskliga rättigheter och alla människors lika värde. Motreaktionen kunde lika väl tänkas växa fram ur mer chauvinistiska och främlingsfientliga sociala strömningar utifrån betydligt snävare egenintressen.

I ett avslutande appendix erbjuds läsaren till en liten fördjupning i Karl Polanyi och hans teoribildning kring den dubbla rörelsen. Hans tankar har i högsta grad fått förnyad aktualitet i våra dagar. Den diskussion som förs i appendix påminner om att styrkeförhållandet mellan den andra motrörelsens olika delar är beroende på det sätt på vilket samhället förmår hantera de utmaningar och de samhällsproblem det står inför. Det blir därför rimligt att som avslutning på redogörelsen av den globala politiska ekonomin här ta upp och diskutera kring några av de stora samhälleliga utmaningar som världssamfundet står inför, även om en sådan diskussion nödvändigtvis blir spekulativ och sökande.

Vår tids "glokala" utmaningar

Som konstaterades i tidigare avsnitt drivs vår tids stora samhällsordning fram av tre förändringsprocesser i samverkan, vilka alltmer flätar ihop det lokala med det globala. Det handlar om processer såsom en tilltagande globalisering, förändrade migrationsmönster och en snabb

urbanisering. Statens roll har förändrats. Den såväl trängs tillbaka som frivilligt drar sig tillbaka från det politiska rummet och nya aktörer får ett nytt och stort inflytande. Vår tids samhällsordning kännetecknas också av att vi befinner oss i en slags transformator mellan nationalstatens trygga välfärdssamhälle och ett dynamiskt och relativt obekant globalt nätverkssamhälle. Medan vissa sociala krafter känner sig starka nog för att klara av de utmaningar som en sådan övergång innebär, och också är nyfikna på och öppna för det som känns främmande, grips andra sociala krafter av stor oro och ökad främlingsfientlighet.

Dynamiken i transformatorn förstärks av det faktum att det finns en stark misstro mot global samhällsstyrning. Starka krav på nationell suveränitet hänger i så länge som det saknas trovärdiga institutioner för ett globalt ledarskap med förmåga att hantera vår tids stora utmaningar på ett sätt som kan upplevas legitimt och finna förankring i de olika medlemsländernas befolkningar. Motstridiga intressen gör att inga självklara sätt finns på vilket utmaningarna kan hanteras.

Hur utformningen av den framtida globala utvecklingsdiskursen kommer att se ut beror på de inhemska förhållanden som dominerar i länder med stort internationellt inflytande.

Donald Trumps makttillträde är ett konkret exempel på hur ett latent tänkande hos en befolkning kan politiseras och formas till inhemska diskurser som också kan få genomslag på ett lands utrikespolitik och därigenom också på världsordningens utformande.

Det är speciellt två utmaningar som diskursen måste vara förmögen att hantera och som gäller två ödesfrågor i vår tid. Det handlar om pågående klimatförändringar, som obönhörligen skapat en global social konflikt och det handlar om lokala politiska motreaktioner på det demokratiska underskott som globaliseringen kommit att medföra. Det handlar med andra ord om två utmaningar som växer fram på två olika nivåer, globalt och lokalt, men som måste hanteras i samverkan eftersom de påverkar och påverkas av varandra.

Klimatförändringarna - vår tids globala ödesfråga

Jan Otto Andersson, professor i nationalekonomi vid Åbo Universitet, Finland, tillhör de forskare som uppmärksammar hur pågående klimatförändringarna utgör exempel på den form av komplexa samhällsfrågor och trilemman som världssamfundet i sin helhet kommit att ställas inför (Andersson & Eriksson, 2010). Det handlar ytterst om en global social konflikt som bottnar i de ekonomiska och materiella förhållanden som råder i enskilda länder och som tar sig konkret uttryck på lokal nivå i människors livsstil och konsumtionsmönster. Det som gör komplexiteten extra stor är det intrikata förhållandet att ett trilemma, till skillnad från ett dilemma (där det bara går att välja ett av två eftersträvansvärda alternativ), innebär att det av tre eftersträvansvärda alternativ bara går att välja två. Det tredje får man helt enkelt avstå från att försöka uppnå ("the impossible trinity").

När det gäller klimatfrågan handlar det här, som nedanstående figur försöker illustrera, om att världssamfundet kan fortsätta med de utvecklingssträvanden som kännetecknat den globala politiska ekonomin sedan andra världskriget i form av snabb ekonomisk tillväxt för största möjliga materiella utveckling (punkt A i figuren). Ur en global rättvisesynpunkt vore ett sådant val tänkbart om det kopplades ihop med en global resursomfördelning som skulle innebära att hela världens befolkning kunde få del av samma materiella standard (punkten B i figuren).

Den globala sociala konflikten

Vår tids moraliska trilemma

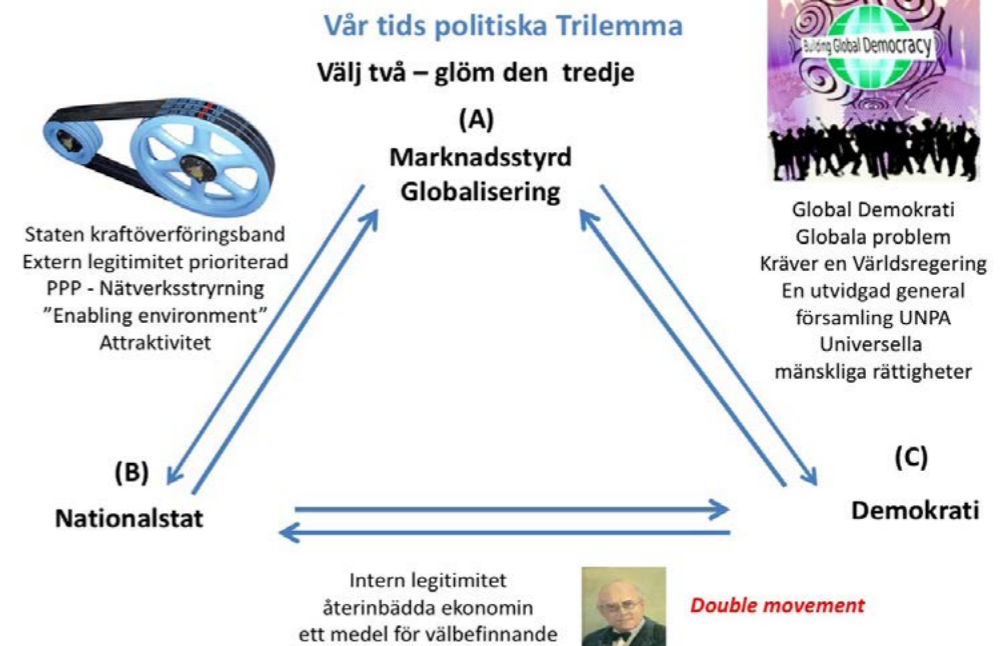

Detta val är emellertid inte överensstämmande med det miljöutrymme som står till buds med tanke på vad som krävs med hänsyn till den ekologiska hållbarheten (punkten C i figuren). Det är precis därför som de globala hållbarhetsmålen strävar efter att anpassa de konsumtionsmönster som präglar höginkomstländerna efter det tillgängliga globala miljöutrymme. Detta innebär att den ekonomiska tillväxten och den masskonsumtion på vilken den bygger anpassas efter vad som krävs för global rättvisa (B) och ekologisk hållbarhet (C). Om en sådan anpassning av politiska skäl inte skulle tillåtas få genomslag i praktiken och den självreglerande marknaden fick fortsatt fritt utrymme skulle tillgången till miljöutrymme (C) främst bero på köpkraft och ekonomisk styrka. Strävan efter global rättvisa (B) skulle då komma att offras på den ekonomiska tillväxtens altare (A).

Nationalism - vår tids lokala ödesfråga

Den andra utmaningen och det politiska trilemmat som vi står inför på nationell nivå, kan bäst illustreras med hjälp av Dani Rodrik – professor i International Politisk Ekonomi – på Harvard University. Han har länge varnat för att den nyliberala tron på den självreglerade marknaden kommer att medföra ett annat intrikat trilemma när det gäller förhållandet mellan det nationella och det globala (Rodrik, 2011).

Den nationella politiska konflikten

I den bästa av världar menar Rodrik att vi skulle behöva utveckla och förstärka såväl globalisering (punkten A i figuren), nationell suveränitet (punkten B) som demokrati (punkten C). Trilemmat består i att han själv inte anser detta möjligt. Han menar att det går att välja två av dessa önskvärda ting men bara på bekostnad av den tredje. Som framgår av ovanstående figur vore en fortsatt marknadsstyrd globalisering och (någon form av övernationell) demokrati teoretiskt tänkbar (punkten A och C). Det gäller också för valet av fortsatt marknadsstyrd globalisering och nationell suveränitet, men där statens roll enbart blir till ett kraftöverföringsband för globala influenser (punkten A och B). I det första fallet väljer vi bort nationalstaten (B) och i det andra fallet demokratin (C). Rodrik tror själv inte på att något av dessa alternativ kan uppbåda tillräckligt politiskt stöd. Modern samhällsutveckling har kännetecknats av en spänning mellan en kosmopolitisk och en mer lokalt och territoriellt förankrad identitet där historiska erfarenheter visar på att den senare väger tyngst.

Rodrik menar därför att ett val av nationell suveränitet (B) och demokrati (C) ligger närmast till hands och att vi måste överge den oreglerade och marknadsstyrda globaliseringen. Han pläderar för samma typ av politisk vaddering av marknadens vassa kanter som John Maynard Keynes (embedded liberalism). Samtidigt som Keynes på sin tid argumenterade för den internationella handels betydelse varnade han nämligen för effekterna av att valutahandeln släpptes fri och blev oreglerad. Fenomenen Brexit och Trump visade på Trilemmats existens och tyder på att såväl Keynes som Rodrik fick rätt. De sociala konsekvenserna av den oreglerade marknaden medförde att valen avgjordes av de som höll fast vid den nationella suveräniteten.

Trilemmornas ömsesidiga beroende

Det är viktigt att vi försöker hålla dessa två trilemmen i huvudet samtidigt. Det sätt på vilket vi hanterar den nationella politiska konflikten blir helt avgörande för hur vi kommer att kunna gripa oss an den globala sociala konflikten. Jag väljer att tala i termer av en global social konflikt för att betona att den drivs fram av de socio-ekonomiska villkor

som präglar människors levnadsförhållanden och som i sin tur formar människors livsstilsval. Denna sociala dimension skär igenom politiska ideologier och gör det särskilt svårt för det politiska ledarskapet, att trots sitt medvetande om sakernas tillstånd, genomdriva olika politiska beslut uppifrån och ner som av befolkningen inte upplevs som legitima.

Försöker vi inte bara se till hur vi själva skall kunna klara oss bättre i en globaliserad värld, utan också förmår fundera på hur vi själva skall kunna bidra till en bättre värld, ökar naturligtvis utsikterna för att hantera den globala sociala konflikten (genom att då anpassa vårt eget konsumtionsmönster (A) till vad som krävs för att uppnå (B) och (C). Det är också precis detta som FN:s globala mål för en hållbar utveckling (Agenda 2030) handlar om.

Frågan om hur vi skall hantera den nationella politiska konflikten och dess trilemma förefaller vid en första anblick lite svårare. När det gäller det faktiska utrymme som finns tillgängligt, för att på längre sikt föra en mer nationalistisk politik, är jag själv av den övertygelsen att vår tids utveckling av informationsteknologin samt betydelsen av globala förädlingskedjor inte gör denna utveckling vare sig möjlig eller önskvärd. Däremot tillhör jag själv de samhällsforskare som är helt medveten om de historiska och dramatiska erfarenheter som visar på hur en enveten tro på den självreglerande marknadens förmåga att komma tillrätta med den ojämna utvecklingen minskar förutsättningarna för en fredlig och hållbar utveckling.

Enligt min egen uppfattning så utgår emellertid det trilemma som målas upp, för att ringa in den nationella politiska konflikten, ifrån alltför begränsade perspektiv och bygger på en nationalstatsepok som försvunnit ur tiden. Klockan kan inte vridas tillbaka. De globala förädlingskedjornas länkar är spridda över världen och saknar nationell tillhörighet. Nationalstatens tid med utrymme för en nationellt baserad självständig ekonomisk politik är med andra ord förbi. Vi måste därför försöka formulera om problemet och söka nya lösningar. I forskningsstudiens kommande delar skall jag redogöra för hur dynamiken i den politiska ekonomin tar sig uttryck på nationell och lokal nivå i svenska förhållanden. Jag skall där också ta upp

och diskutera kring några av de synvänder som måste till för att en social hållbar samhällsutveckling på lokal och kommunal nivå skall bli möjlig.

Pax Urbana

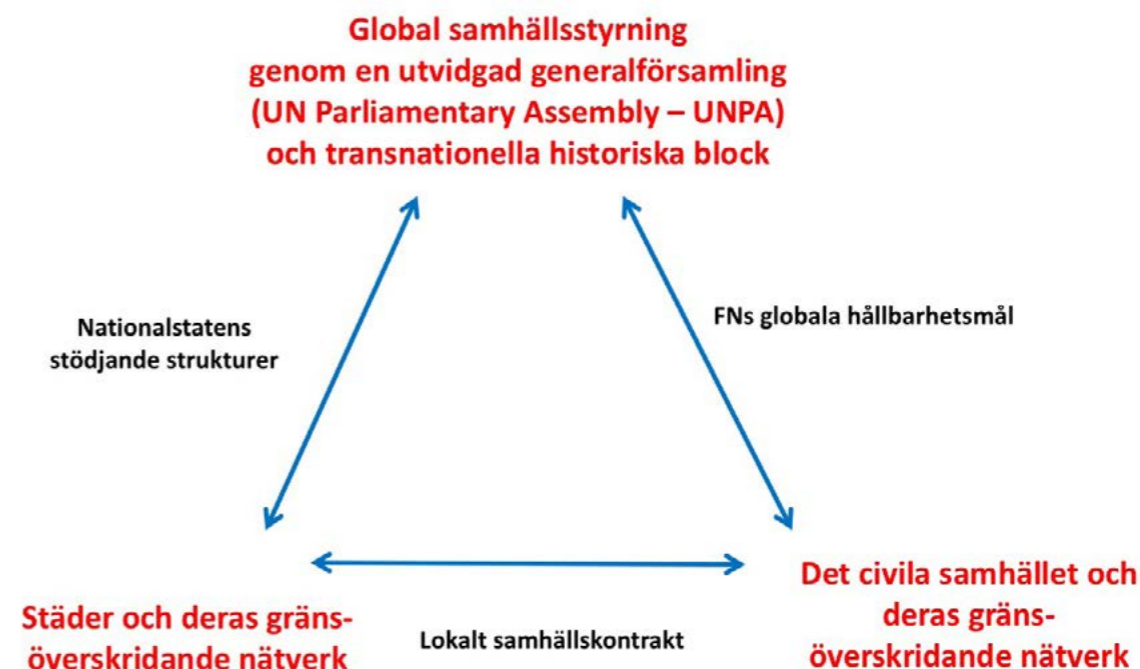
Men låt mig innan jag tar mig an denna uppgift avsluta min redogörelse för den globala politiska ekonomin, dess världsordningar och olika utvecklingsdiskurser med att fundera kring vad som kommer att krävas av en ny sjätte utvecklingsdiskurs, för att denna diskurs skall klara av att ta sig an och hantera den globala sociala konflikten och det nationella politiska trilemma som vi står inför. Som utgångspunkt för ett sådant hypotetiskt och spekulativt tankeexperiment, som jag av pedagogiska skäl avslutningsvis kostar på mig att göra, kan jag konstatera att den mångfald och multipolaritet som präglar den globala politiska ekonomin gör det ytterst osannolikt att vi i framtiden kommer att kunna prata i termer av en dominerande utvecklingsdiskurs (i singular). Som jag senare skall diskutera i kommande avsnitt har därtill vår tids samhällsordning medfört en rad lokalt specifika komplexa samhällsproblem som för att hanteras kräver en hög grad av lokalt folkligt deltagande.

Jag själv spekulerar därför i en framtida utveckling där vi får se ett antal olika diskurser utformade efter de specifika förhållanden som råder i den lokala miljö i vilken de har vuxit fram. Som jag också kommer att närmare diskutera i forskningsstudiens andra del, har produktionssystemens omvandling till globala förädlingskedjor medfört att en ny ekonomisk geografi har vuxit fram där ekonomisk tillväxt och förnyelse sker i städer och där nationalstaten får ett allt mindre inflytande. Det är på lokal nivå som de flesta globala utmaningar skapas och det är också på lokal nivå som effekterna från det sätt på vilket de hanteras kommer till konkret uttryck. Som en följd av att städer, urbana regioner och deras gränsöverskridande nätverkssamarbete kommit att spela en allt viktigare roll i den globala politiska ekonomin, fattas allt fler beslut om investeringarnas lokalisering utifrån hur marknadens aktörer upplever platsens tillgång till utbildad arbetskraft, storlek på arbetsmarknaden, logistiska förutsättningar för de försörjningssystem som krävs för att undvika avbrott i produktionen och

inte minst utifrån de sociala och kulturella förhållanden som råder lokalt.

Det är utvecklingen inom den nya geografiska ekonomin som skulle kunna motivera oss att ändra skalnivå och inte begränsa oss till den nationella nivån för att hantera det demokratiska underskottet. Under forskningsstudiens kommande delar kommer jag därför att diskutera förutsättningarna för att, som ett viktigt komplement till den nationella representativa demokratin, utveckla och stärka den lokala demokratin. Den offentliga förvaltningens liksom det etablerade föreningslivets och sociala rörelsernas olika gränsöverskridande nätverk kan härvidlag komma att spela en viktig roll i den globala samhällsstyrning som måste till. Det är här som de diskussioner som pågår runtom i världen om innehållet i ett nytt samhällskontrakt och förutsättningarna för någon form av lokalt medborgarskap för de som bor, vistas, arbetar och har annan långvarig kontakt med den lokala nivån, blir så intressant. Staden Montreal i Kanada har ju här blivit till en förebild genom den lokala medborgarstadga som de infört och lagstiftat om. En sådan samhällsutveckling, om den visar sig politisk möjlig, där de förhållanden som råder lokalt bildar utgångspunkt för ett nytt samhällskontrakt byggt på någon form av urbant medborgarskap öppnar upp för helt andra möjligheter att hantera den lokala sociala konflikten och vår tids politiska trilemma.

Ett tredje alternativ

Som framgår av figuren ovan kräver en utvecklingsdiskurs för en lokal samhällsstyrning att det lokala också kan kopplas ihop med det globala och att nationalstaten har förmåga att tillhandahålla stödjande strukturer som underlättar sådana kopplingar. Som jag tidigare diskuterat har också vikten av någon form av global samhällsstyrning ökat genom de globala utmaningar som världen står inför och som bara kan hanteras globalt. Det gäller inte bara frågan om klimatförändringar, det gäller finansiell stabilitet, det gäller internationell kriminalitet och det gäller olika pandemier.

Det finns härvidlag några olika sätt på vilket vi kan tänka oss en förstärkt global samhällsstyrning men det mesta talar nog för ett reformerat FN-system med ett utvidgat säkerhetsråd – eventuellt utifrån regional bas (Wallensteen, 2008). Därtill kommer behovet av att öppna upp för medborgarnas inflytande och utökade den observatörsliknande roll som det civila samhället börjar erbjudas. Det offentliga – privata partnerskap som idag kännetecknar den nationella samhällsstyrningen skulle på global nivå kompletteras med ett mer aktivt medborgerligt inflytande. En sådan utveckling ligger också helt i linje med de förslag som diskuteras just nu, där inte minst Sverige är drivande, och som handlar om att komplettera generalförsamlingen med någon form av rådgivande parlament – ett uppförstorat EU-parlament. Förslaget om en utvidgad generalförsamling lanserades första gången av den tidigare svenske statsministern Ingvar Carlsson i egenskap av ordförande för FN:s kommission för global samhällsstyrning (Carlsson & Ramphal 1995). Förslaget fick förnyad aktualitet 10 år senare när FN:s tidigare generalsekreterare Boutros Boutros-Ghali bidrog till att lansera en internationell kampanj för en sådan utvidgning. Kampanjen fick massivt stöd av flera välkända internationella samhällsforskare, vars forskning entydigt visade på vikten av en förstärkt global samhällsstyrning för att hantera globala kriser och utmaningar liksom på vikten av att förankra en sådan global samhällsstyrning lokalt hos vanliga medborgare och i det civila samhällets organisationer (Kaldor 2016). Ett sådant medborgerligt inflytande på global nivå har blivit än viktigare för att stärka kopplingen till det lokala arbete som krävs för att genomföra de nya

hållbarhetsmålen (SDG). Ett sådant inflytande kan också komma att underlättas genom teknologins fortsatta utveckling och digitaliseringens framtida möjligheter. Diskussioner pågår inom civilsamhället (<https://www.democracy.earth/>) om att med hjälp av en avancerad användning av olika typer av algoritmer och så kallade "blockchains" komplettera den representativa demokratin med en slags som bygger på någon form av delegering av rösträtt, exempelvis vid speciellt komplexa frågor, till personer med hög legitimitet och omvitnat god kunskap om problemområdet (en så kallad flytande demokrati "liquid democracy").

Det är med dessa perspektiv i åtanke som jag i nästa del av forskningsstudien (Del II: Samhällsutmaningar på nationell och lokal nivå) skall flytta över vårt fokus från dynamiken i den globala politiska ekonomin till utvecklingen inom efterkrigstidens svenska politiska ekonomi. Som jag då närmare skall redogöra för kom det regelsystem som etablerades i Bretton Woods över tiden att medföra en förstärkt globalisering som innebar framväxten av transnationella företag och internationalisering av ägandet också i Sverige. Den avregleringen av finansmarknaderna som följde i globaliseringens spår skulle gradvis förändra statens roll. Förmågan till en omfördelande ekonomisk politik minskade när staten tvingades dra sig tillbaka från det politiska rummet. Välfärden, det sociala kontraktet och den sociala sammanhållningen kom att utsättas för påfrestningar. Samtidigt skapar vårt eget svenska arv från den koloniala epoken mentala strukturer och utrymme för strukturell diskriminering som ytterligare förstärkt utanförskapets mekanismer. I forsknings tredje och avslutande del skall jag återkomma till frågan om det urbana medborgarskapets möjligheter att, som ett komplement till det nationella, bidra till ett förnyat samhällskontrakt och till det aktiva medborgarskap som måste till för att hantera de komplexa samhällsfrågor som följer i omdaningens spår och säkerställa en hållbar utveckling i alla dess dimensioner.

Den Europeiska Unionen i den globala politiska ekonomin

Redogörelsen för utvecklingen inom den globala politiska ekonomin, och de utmaningar den står inför, reser frågan om vilken framtida roll den regionala nivån kan tänkas spela, liksom hur världsekonomins utveckling påverkar förutsättningarna för ett förstärkt regionalt samarbete. Det gäller inte minst för Europa där nationalistiska och högerpopulistiska krafter med krav på utträde från den europeiska unionen under senare år vuxit sig allt starkare.

Box I:3:2 Vad är Europa

Europa utgör den västra delen av den euroasiatiska landmassan. Geografiskt avgränsas Europa av Norra Ishavet, Atlanten, Medelhavet, Svarta Havet, Kaukasus, Uralfloden och Uralbergen. Den Europeiska kontinenten har drygt 700 miljoner invånare som tillsammans bildar en mosaik av regionala och lokala kulturer. Sedan antikens Grekland har sökandet efter en gemensam europeisk identitet förskjutits åt norr och söder. Samhällsforskningen visar på hur Europas identitet efter andra världskriget alltmer kommit att representeras av en atlantisk identitet som utmanas av såväl en sydeuropeisk medelhavsidentitet som av en centraleuropeisk identitet (Beck, 2008, Hettne, 1994, Tengström, 2004).

Den Europeiska Unionens framväxt

Den europeiska gemenskap som växte fram efter andra världskriget, och som fick sin formella grund i Romfördraget 1957, skall uppfattas som en kollektiv investering i ekonomisk tillväxt. Även om projektet var betydelsefullt i ekonomiska termer var det i grunden ett politiskt och säkerhetspolitiskt projekt (Möller, 2005). Projektet tog en kvalitativt ny form och ytterligare ett steg mot ett överstatligt politiskt samarbete ge-

nom Maastrichtfördraget 1992, där beslut fattades om att skapa en inre marknad och en gemensam valuta. Genom att fördraget ratificerades i november året därefter ombildades den Europeiska Gemenskapen (EG) till den Europeiska Unionen (EU). Maastrichtfördraget var motsägelsefullt och, som Hettne påpekar: "de kontroverser som följt integrationsprocessen har alla haft att göra med två konkurrerande och oförenliga visioner rörande Europas framtid: superstaten Europa, där marknaden underordnades det politiska projektet, kontra nationalstaternas Europa, där den enda integrations-mekanismen är just marknaden" (Hettne, 1994: s 49). Medan Tyskland och Frankrike företrätt den första visionen har Storbritannien omfattat den andra.

Box I:3:3 Nyregionalism

Den nationella politikens strävan efter fördjupat regionalt samarbete växte sig stark runt om i världen under 1980- och 1990-talen. Det fanns två viktiga och sammanflätade förklaringar till detta. Den första handlade om att det kalla kriget var över. Många länder som tidigare fått betydande stöd från antingen Sovjetunionen eller från USA, utifrån stormakternas geopolitiska överväganden, fick nu se detta upphöra (när det gällde stödet från den förra) eller dramatiskt minska (när det gäller stödet från den senare). Den andra förklaringen till det ökade intresset för regional samverkan handlade om de transnationella företagens ökade makt och nationalstatens förändrade roll. Alltfler länder upplevde sig utlämnade åt marknadsekonomins aktörer. Välfärdsstaten i dåvarande Västeuropa, som hade tillåtits växa sig stark under det kalla kriget, inte minst för att undanröja arbetarrörelsens eventuella stöd till det socialistiska experimentet i Moskva, pressades tillbaka av nyliberala tankemönster.

Det europeiska samarbetet fick genom avtalet år 1992 i Maastricht en förstärkt ekonomisk och politisk dimension för att möjliggöra drömmen om ett socialt Europa. På motsvarande sätt förstärktes NAFTA sitt

samarbete i Nordamerika. I Latinamerika utvecklades MERCOSUR och i Asien växte såväl APEC som ASEAN fram som viktiga organ för förstärkt regionalt samarbete. I södra Afrika fick SADC en motsvarande roll. Teoribildningen beskrev utvecklingen i termer av nyregionalism (Gren, 1999, Söderbaum & Shaw, 2003). Det tidigare regionala samarbetet som växte fram i Europa (old regionalism) under det kalla kriget och blockpolitiken var ett politiskt fredsprojekt (Möller, 2005). Det handlade om att genom förstärkt ekonomisk integration mellan de länder som ingick i den regionala gemenskapen undvika den rivalitet som bidragit till världskrigens utbrott (typ kol- och stålunionen). Om den gamla regionaliseringen var inåtvänd och protektionistisk präglades nyregionalismen av betydligt mer utåtriktade tankeströmmar.

Den politiska kamp som präglade den nyregionalism som växte fram handlade om olika syn på marknadsekonomins och den företagsstyrda globaliseringens inflytande. Mer liberalt sinnade krafter såg det regionala samarbete som ett avstamp för internationellt samarbete (stepping stone) medan politiska idéströmningar som värnade nationalstatens självbestämmande upplevde nyregionalismen som ett viktigt skydd för det internationella samarbetets negativa konsekvenser (stumbling block). De uppfattade den pågående globaliseringen i polanyianska termer som en andra stor omdaning (the Second Great Transformation) och såg sina politiska ambitioner som viktiga försök att kanalisera det växande motstånd som finns mot en nyliberal regionalisering i form av en andra rörelse. De bar på förhoppningen om att uppnå samma historiska kompromiss mellan de bägge rörelserna som präglade Bretton Woods-systemets första tre årtionden där ekonomisk integration gick att förena med nationell suveränitet och självbestämmande (Hettne, 1999, Streck, 2012).

När det gäller det europeiska samarbetet har med tiden de sex länder som tog initiativ till Romfördraget (1957) utökats till att bestå av de 12 länder som skrev på Maastrichtfördraget 1992 och som genom sin utvidgning österut därefter kommit att utgöras av dagens 28 med-

lemsländer. Förhandlingar om medlemskap pågår för närvarande med ytterligare ett antal kandidatländer bland annat på Balkan och med Turkiet. Utvidgningen österut har inneburit en systemtransformation. Medlemskapet ställde krav på att frågorna om mänskliga rättigheter, demokrati - i form av ett flerpartisystem - och en marknadsekonomi som allokeringmekanism, fick en framträdande plats i ansökningsländernas konstitution. Detta för att trygga de nya medlemsländernas övergång från ett mer centralistiskt kommunistiskt styre till en demokratisk marknadsekonomi. Denna förskjutning i liberal riktning kom, stärkt av tidens anda, emellertid också att prägla de tidigare medlemsländerna och förändra innehållet i själva den Lissabonstrategi som dessa hade antagit så sent som år 2000.

Lissabonstrategin

Den ursprungliga Lissabonstrategin (2000) byggde på ett socialt investeringsperspektiv som strävade efter att förena ekonomiska och sociala målsättningar. Frågan om människors sociala exkludering fick hög prioritet och handlade om att med statliga stödåtgärder undvika att samhällsmedborgare förhindrades från att tillvarata sina livschanser till följd av ekonomisk eller social utsatthet, inte sällan beroende på olika former av diskriminering (European Commission, 2002). Denna strategi hade ursprungligen växt fram som ett svar på den nyliberala samhällsordning som dominerat utvecklingstänkandet sedan 1980-talets första hälft och som resulterat i att socialpolitiken hade börjat bli betraktad som en kostnad istället för som en långsiktig investering (Morel et al., 2011).

Lissabonfördraget och EU 2020

Efter några år (2005) reviderades denna strategi och antog istället återigen en nyliberal agenda (Stigendal, 2016). Den tilltagande internationella konkurrensen, som följde i globaliseringens spår, medförde att frågan om social inkludering och åtgärder för förbättrad miljö prioriterades ner till förmån för tillväxtfrämjande och sysselsättningskapande åtgärder. Enligt den nyliberala ordningen hörde ojämlikhet utveckling-

en till. Den skapade viktiga incitament för olika aktörer att förbättra effektivitet och lönsamhet. Resultatet av den ekonomiska tillväxt, som detta förväntades medföra, förmodades automatiskt sippra ner och komma även bredare befolkningsgrupper till del. Staten skulle därför hålla sina fingrar i styr och inte konkurrera om finansmarknadernas tillgängliga kapital genom att driva igenom sociala insatser på bekostnad av utrymmet för tillväxtfrämjande investeringar. Istället för att med hjälp av keynesiansk politik stimulera efterfrågan, ansågs uppgiften för staten främst vara att undanröja hinder för industriproduktionen och istället stödja ett förbättrat utbud.

Den reviderade Lissabonstrategin låg sedan i sin tur till grund för Lissabonfördraget (2009) som utgör den Europeiska Unionens och EU-samarbetets konstitutionella bas. Till fördraget hör den europeiska strategin EU 2020 där den ekonomiska tillväxten (som skall vara smart, hållbar och inkluderande) kommit att utgöra det överordnade målet. Som jag skall få anledning att återkomma till i forskningsstudiens andra del, i samband med att jag diskuterar kring den svenska samhällsutvecklingen på lokal nivå, kom denna förändrade inriktning på EU-nivå att också påverka den svenska stadspolitik (Dannestam, 2009). Det märktes inte minst i samband med att Sverige övergick från den mer omfördelade storstadssatsningen till den mer nyliberalt inspirerade urbana utvecklingspolitiken 2007. Denna övergång kom därmed att bli ett av många exempel på hur dominerande uppfattningar om utvecklingens inriktning (diskurser) packas in, reser iväg och implementeras någon helt annanstans som ett resultat av att det lokala alltmer flätats samman med det globala.

Eurokrisen

Det dröjde något år innan den finansiella krisen 2008 också nådde Europa. Flera länder drabbades då såväl av olika typer av "fastighetsbubblor" som av de internationella finansmarknadernas minskade kreditgivning, då räntorna steg och bubblorna sprack. Värst utsatt blev Grekland. Landets regering hade alltsedan ansökan om medlemskap i den europeiska monetära unionen använt sig av olika bokföringsmässiga knep för att

mörka landets akuta finansiella läge och behov av att leva på kredit. Vid det socialdemokratiska maktövertagandet i landet 2010 synliggjordes de svarta hålen i bokföringen. Den internationella finansmarknaden insåg risken för att landet skulle kunna gå i statsbankrutt och inte kunna betala sina fordringsägare. Möjligheterna för Grekland att få tillgång till förnyade krediter, i hopp om att upprätthålla den skuldsatta offentliga sektorn, minskade dramatiskt.

Den skuldskris som Grekland befann sig i berodde inte enbart på oansvarigt ekonomiskt ledarskap. Krisen påvisade också problemet med den Europeiska valutaunionens grundpelare. Problemen med att förena en fast växelkurs med fria kapitalrörelser förklarar anledningen till den kraft med vilken Keynes drev frågan om behovet av en valutareglering under Bretton Woods-förhandlingarna 1944. Han menade att risken annars var stor för att de länder som gick i otakt med världsekonomins utveckling skulle förhindras från att vidta nödvändiga ekonomisk-politiska åtgärder för att förbättra sin konkurrenskraft (exempelvis genom en aktiv räntepolitik) utifrån de förhållanden som rådde för varje enskilt land. Arkitekterna bakom det Europeiska valutasamarbetet delade inte denna oro. De byggde upp ett system på just fasta växelkurser i kombination med fria kapitalrörelser. Till följd av sina olika förutsättningar, och de olika tillväxtmodeller som valts, kom snart Europa att delas upp i en konkurrenskraftig och exportorienterad nordlig del och en konkurrenssvag och alltmer skuldsatt sydlig del. Som Keynes hade varnat för kom tillväxten i konkurrenskraftiga länder att upprätthållas genom konkurrenssvaga länders skuldfinansierade import, vilket menligt inverkar på dessa länders arbetstillfällen och sysselsättningsnivå. Speciellt kom Tyskland genom sitt stora exportöverskott att skapa balansproblem bland valutaunionens geografiskt sydligare belägna medlemsländer.

Omfattande krav på ekonomisk åtstramning ställdes på Grekland för fortsatt kreditgivning. De sociala och politiska effekterna av en kraftigt nedbantad offentlig sektor visade sig genom den snabba framväxten av Europafientliga och nynazistiska grupper som Chrysi Avgí – Gylle-

ne gryning. Den europeiska skuldskrisen omfattar emellertid inte bara Grekland. Problemet med den fasta växelkursen och de fria kapitalrörelserna har också spridit sig till Irland, Spanien, Italien och Portugal. De ekonomiska åtstramningar som länderna tvingats genomgå har skapat motsvarande politiska och sociala spänningar. Åtgärderna anses heller inte komma åt de grundläggande strukturella brister som finns inbyggda i det europeiska valutasamarbetet och många bedömare varnar för nya kriser och/eller för att valutasamarbetet förr eller senare kollapsar (Ekman, 2013, Stiglitz, 2011, de Vylder 2012). Den förda ekonomiska åtstramningspolitiken, och det utrymme för social oro och populism som skapats, utgör ett allvarligt hot mot drömmen om Europa som ett fredsprojekt. Flera framträdande ekonomer menar att det vore politiskt klokare av EU att genomföra en skuldavskrivning som skulle tillåta en skuldsanering med utrymme för att föra en mer aktiv finans- och sysselsättningsfrämjande politik (Krugman, 2012, Varoufakis, 2015). Liksom Keynes på sin tid menar dessa ekonomer att en krishantering som enbart lägger anpassningsbördan hos underskottsländerna är dömd att misslyckas. Som Keynes hade påvisat med sitt förslag om en "Clearing Union" under Bretton Woods-konferensen ligger anpassningsbehoven lika mycket hos överskottsländerna.

Regionalismens politiska motstånd

Samtidigt som de liberala krafterna med tiden kommit att växa sig starkare, vidtagit konstitutionella åtgärder och formulerat konventioner som gett den politiska inriktningen en stabil grund, har motståndet mot den nyliberala utåtriktade regionaliseringen radikaliserats. Det fortsatta samarbetet inom den Europeiska Unionen har därmed återigen ställts inför en omprövning. Den finansiella krisens spridning till Europa har kommit att ge ökat utrymme för ett starkt nationellt politiskt motstånd, om inte mot det regionala samarbetet som sådant så mot den inriktning som samarbetet tagit. Medan några helt vill överge det regionala samarbetet vill andra åtminstone lämna det europeiska valutasamarbetet och Euron. Även om den nyliberala inriktningen ligger fast, genom sin åtstramningspolitik och sitt tillväxttänkande, har tillväxtbegreppets utvidgning till att handla om en smart, hållbar tillväxt för alla emellertid

återigen öppnat upp utrymmet för förbättrad social inkludering. Ekonomisk och social sammanhållning beskrivs nu på nytt som ömsesidigt beroende av varandra (European Commission 2010). Som en följd av de nationalistiska och EU-fientliga stämningar, som den nyliberala utvecklingen medfört i flera av EU:s medlemsländer, har de flesta medlemsstater försökt att stämma i bäcken genom att under EU-toppmötet i Rom i mars 2017, dit ledarna samlades till minnet av undertecknandet av Romfördraget 60 år tidigare, återigen ställa dessa samband i fokus. Under Novembermötet i Göteborg (2017) tog medlemsländerna sedan ytterligare steg mot de tidigare tankarna om ett "socialt Europa". Där och då antogs det förslag som Sverige, i egenskap av ordförandeland för mötet, lade fram som bestod i ett 20-punktsprogram - för att säkerställa en europeisk social pelare för sociala rättigheter. Den sociala pelaren fokuserar främst på de åtgärder som måste till för att skapa ett mer inkluderande arbetsmarknads- och välfärdssystem.

De som trots dessa förslag till åtgärder även fortsättningsvis vill överge valutasamarbetet, menar att det mellanstatliga samarbetet inom EU, genom sin organisationsform, sin nyliberala prägel och hårdföra åtstramningspolitik, kommit alltför långt ifrån medborgarna. De visar på problemet med att ha en gemensam valuta i en region med så stora olika ekonomiska förutsättningar och utan en gemensam budgetpolitik med tillhörande omfördelningsmekanismer. De menar vidare att en ökad jämlikhet och minskade inkomstklifftar är en absolut förutsättning för ett enande av de europeiska folken och påpekar att de skrivningar som präglar den europeiska konstitutionen rent juridiskt inte medger tillräckligt med politiskt utrymme för att komma tillrätta med marknadskrafternas tillkortakommanden härvidlag. Detta kan göra det nödvändigt att överge Euron och den gemensamma valutan för att återgå till ett mer flexibelt valutasystem, uppbyggt på ett system med fasta växelkurser och med utrymme för mindre devalveringar för att anpassa enskilda länders konkurrenskraft till övriga länder i regionen, med hopp om att hantera den växande obalansen mellan norra och södra Europa.

Under det senaste årtiondet har de högerpopulistiska och nationalistiska politiska krafter som helt vill lämna det europeiska regionala samarbetet förstärkt sina positioner. Det gäller inte bara engelsmännen, där misstänksamheten mot kontinenten är historiskt stark och gjort att många medborgare alltsedan EU-medlemskapets början sett det som ett eliternas projekt (Brexit). I de flesta övriga europeiska länder har högerpopulistiska krafter utnyttjat denna misstänksamhet för politisk mobilisering mot EU (Frankrike, Tyskland och Österrike utgör här tydliga exempel).

Mot dessa krafter finns det mer radikala socialdemokratiskt orienterade krafter som vill bryta med den nyliberala regionaliseringen, men som framhåller i att peka på vikten av att bygga upp en europeisk federation utifrån nationalstater (Altvater, E et al., 2015, Wirtén, 2017). De menar att Europas ekonomiska kris beror på för lite samarbete länderna emellan. De hävdar att det inte går att begränsa samarbetet till en ekonomisk union med en gemensam valuta utan att nödvändigtvis förstärka samarbetet med syfte att etablera ett gemensamt och övergripande politiskt ramverk. Företrädarna för denna syn på EU:s framtid, exempelvis den tyske politiske filosofen Habermas och den kände franske ekonomen Piketty, gör det härvidlag trovärdigt att det, för att komma tillrätta med den ojämna inkomstutvecklingen och de finansiella kriser som denna obönhörligen ger upphov till, handlar om att få till stånd någon form av överstatlig federation liknande den som kännetecknar USA (Habermas, 2012, Piketty, 2015b). Dilemmat som kvarstår för det europeiska ledarskapet att hantera hänger ihop med de europeiska medlemsländernas väldigt olika utgångspunkter som medfört att den gemensamma ekonomiska politiken leder till en regionalt väldigt ojämn utveckling, där ett nord med Tysklands i spetsen bygger upp alltmer av sitt välstånd på bekostnad av de ekonomisk svagare länderna i Europas södra delar - Portugal, Spanien, Italien och Grekland. Denna situation försvårar samarbetet mellan medlemsländerna och reducerar allvarligt den Europeiska Unionens förmåga att ta sig an de globala utmaningar som regionen står inför (Engelbrekt et al., 2014).

Den Europeiska Unionens framtid

En framtida strategi för ett enat gemensamt Europa måste således inte bara komma tillrätta med den ojämna inkomstutvecklingen. Den måste därtill hantera effekterna av den ojämna regionala utvecklingen, mångfalden av europeiska identiteter och det demokratiska underskottet. I en tid av framväxande totalitär högerpopulism blir Hannah Arendts arbete kring europeisk integration på 1950-talet till stor hjälp när det gäller att utforma alternativa sätt på vilka EU-projektet kan räddas. Utifrån sina egna skräckfyllda upplevelser av nazismen och andra världskriget, beskrev Arendt dåtidens framväxande europeiska integrationsprojekt som en möjlig väg bort från totalitärt styre. Trots sina starka reservationer mot planerna på en federal överstatlighet, baserad på samverkan mellan starka nationer, såg hon den befriande potentialen i det europeiska projektet i sig. Under sin uppväxt hade Arendt själv konkret upplevt nationalismens dilemma. Hon var också väl medveten om alla de tillfällen under historiens gång då demokratin hade offrats på suveränitetens altare (Arendt, 1945). Den överstatlighet som kol- och stålunionen innebar medgav emellertid att kontrollen över de råvaror, som kriget var helt beroende av, ställdes under kontroll av överstatliga institutioner. För Arendt var detta en god början på det viktiga fredsprojektet. "A good peace is not conceivable unless the States surrender parts of their economic and political sovereignty to a higher European authority" (Arendt, 1994). Även om hon likt andra framstående politiska filosofer på 1950-talet samtidigt förfärades över den funktionalistiska och teknokratiska modell som diskuterades och presenterades som en viktig grund för integrationsprojektet, representerade den lika fullt ett bevis på människors kollektiva förmåga till politisk handling för allmänhetens bästa: "the renewed capacity of individuals to create something anew by acting in consent" (Arendt, 1990). Hon menade samtidigt att den administrativa byråkrati, som obönhörligen följde med projektet, var viktig för att institutionalisera minnet av världskrigets och totalitismens förödelse, så att kommande generationer inte skulle återfalla i en tro på totalitära lösningar.

Hannah Arendt hävdade således att frågan om nationell suveränitet (rätten till icke-inblandning) var en illusion. Inga människor lever på en isolerad ö, allra minst i Europa (Arendt, 1945; 1990). Istället för att offra demokratin måste nationalstaternas suveränitet offras en gång för alla för att stärka demokratin. För Arendt handlade det om att organisera makten utan statlig inblandning. Ett nytt samhällskontrakt måste finna former för att kunna växa fram horisontellt, över nationsgränser och mellan Europas medborgare, istället för vertikalt mellan medborgare och de olika nationalstaternas politiska ledningar. Arendt såg framför sig någon form av transnationell och integrerande horisontell federalism, uppbyggd på många små regionala enheter (Guérot, 2017).

Den österrikiske professorn i europeisk politik, Ulrike Guérot, knyter i sin uppmärksammade bok "Det nya inbördeskriget – ett öppet Europa och dess fiender" an till Hannah Arendts politiska arbete kring problemen med det totalitära politiska styret och behovet av en alternativ väg för Europa (Arendt, 1951) och menar att den senaste tidens utveckling i Spanien, med oroligheterna i Barcelona och Katalonien, visar på den empiriska grunden för liknande tankegångar (Guérot, 2017). Liksom Arendt menar Guérot att ett federativt Europa är en nödvändighet för att klara freden och undvika faran för totalitarismens återkomst som den nuvarande politiska utvecklingen i Europa visar upp många exempel på; inte bara i Frankrike, Tyskland och Österrike utan också i Ungern och Polen liksom i Tjeckien och Slovakien. Hennes iakttagelser är skrämmande relevanta också för Sverige, där enligt olika undersökningar av SOM-institutet visar att 25-30 procent av dagens unga generation kan tänka sig ett starkt politiskt totalitärt styre framför ett demokratiskt.

Guérots resonemang om en mer lokalt och regionalt baserad federalism som ett alternativ för Europa är intressant också för det sätt det knyter an till den pågående diskussionen om behoven av nya samhällskontrakt utifrån platsens ökade betydelse och de lokala förhållanden som råder. Ett sådant småskaligt baserat federativt Europas skulle nämligen kunna lösa problemet med att respektera subsidiaritetsprincipen utan att fastna i risken för instängda och främlingsfientliga bygdegemenskaper.

Därmed skulle det europeiska projektet kunna utgöra en viktig framtida politisk aktör för det viktiga samspelet mellan lokal och global nivå. Jag skall återkomma till denna diskussion i forskningsstudiens tredje del.

1:9 -Föreläsning 6

Uppsummerande återblick -vår tids trilemma

Videoklipp på YouTube: <https://youtu.be/K-N0khu0PoU>

AVSLUTANDE GRUPPDISKUSSIONSFRÅGOR

Delar av kurslitteraturen till detta första och introducerande kurstillfälle diskuterade den stora samhällsomdaningen, framdriven i samverkan av en intensifierad globalisering, migration och urbanisering. Fundera på kursdelens relevans och om den gav dig en ökad förståelse av den verklighet i vilken Du själv befinner Dig genom att försöka besvara följande frågeställningar:

Försök att beskriva i egna ord hur utvecklingen inom den Globala Politiska Ekonomin tar sig uttryck i din egen närmiljö. Hur märker Du exempelvis av Kinas betydelse i världsekonomin i din hemkommun? Hur tänker Du kring den politiska utvecklingen i Kina och på vilket sätt tror Du att denna skulle kunna påverka din egen hemkommun?

En viktig del i den pågående samhällsomdaningen utgörs av förändrade migrationsmönster. Vad tänker Du själv på när Du hör begrepp som transnationell migration och att människor allt oftare lever sina vardagsliv på flera olika platser samtidigt? Vad tycker Du skulle kunna göras för att öka migranternas känsla av samhällelig tillhörighet här i Sverige?

Fundera också på hur denna samhällsomdaning kan förväntas påverka politikens och den kommunala förvaltningens uppgifter i en nära framtid. Flera av författarna pratar om statens förändrade roll och den lokala nivåns ökade betydelse – vad tänker de på då? Ser Du själv exempel på detta i Din närmiljö?

Under denna första kursträff diskuterade vi kring utvecklingstänkandet under FN:s sex första utvecklingsårtionden. För att hantera vår tids globala utmaningar och sociala konflikter krävs ett nytt utvecklingstänkande. SDG och Agenda 2030 skulle kunna tänkas utgöra viktiga medel för att förstärka den sociala hållbarheten. Märker Du själv av något arbete som påbörjats för att uppnå Agendans målsättningar i din hemkommun. Vilka övergripande hinder tror Du själv kommer att kunna försvåra arbetet med att genomföra Agenda 2030?

Appendix

Teoribildning om den globala politiska ekonomin

1:10 -Föreläsning 7

Vikten av en God Teori

Videoklipp på YouTube: <https://youtu.be/T2NBYQ6-3xE>

Det övergripande teoretiska ramverket för denna första del av forskningsstudien grundas i stor utsträckning på teoribildningen inom ämnesområdet Internationell Politisk Ekonomi som till följd av den pågående samhällsordningen kommit att utvecklas till en teoribildning kring Global Politisk Ekonomi. Ämnesområdet studerar relationen mellan stat och marknad, mellan politik och ekonomi, och hur dessa relationer förhandlas fram internationellt mellan olika nationalstater utifrån dess olika nationella säkerhetsintressen och värdegrunder. Teoribildningen uppmärksammar hur vår tids stora samhällsordning förändrat statens roll, speciellt när det gäller frågor som suveränitet och territoriell kontroll, vilket gjort det möjligt för olika flöden av varor, kapital och

människor att på ett helt annat sätt än tidigare röra sig transnationellt och gränsöverskridande. Detta har öppnat upp för en rad olika aktörer på olika nivåer att vid sidan av staten forma vad som på senare tid kommit att kallas för Global Politisk Ekonomi (O'Brien & Williams, 2015). Det handlar om transnationella företag, internationella finansiella institutioner, regionala sammanslutningar men också om städer och urbana regioner, vilka på senare tid kommit att bli allt mer framträdande i det politiska landskapet och det politiska rummet.

Gemensamt för ämnesområdet är studier av världsordningar, ledarskap och västvärldens dominans alltsedan upplysningstiden och den koloniala epoken. Forskningslitteraturen redogör för det sätt på vilket det regelsystem för internationella politiska och ekonomiska relationer, som förhandlats fram från andra världskrigets slutskede och fram till våra dagar, synliggör hur utvecklingen medfört en ojämn utveckling och växande inkomstklyftor såväl mellan som inom länder (O'Brien & Williams, 2015). Ämnesområdet har fått förnyad aktualitet genom vår tids samhällsordning där det lokala alltmer flätas samman med det globala. Detta har också medfört att den postkoloniala diskussion, som växte fram under 1980-talet, med fokus på kvarlevande koloniala strukturer i de före detta kolonierna (Fanon, 1969, N'Gugi Wa Thiongo, 1988), utvecklats till att uppmärksamma hur liknande diskriminerande och rasifierande strukturer också lever kvar i västvärlden och i hög grad påverkar människors vardagsliv och förmåga att känna samhälls tillhörighet (Spivak, 1988, Said, 1993, Bhabha, 1995, Gilroy, 2004).

Bland de samhällsforskare som bidragit till den teoribildning på vilket ämnesområdet bygger, och som blivit speciellt framträdande för att forma forskningsstudiens teoretiska utgångspunkter och begreppsapparat, bör särskilt följande fem uppmärksammas:

Den ungerske socialantropologen och historikern **Karl Polanyi** beskrev i sitt klassiska verk "Den Stora Omdaning" hur människors och samhällens försörjningssystem historiskt utgjorts av tre olika former; social ömsesidighet, politisk omfördelning och ekonomisk marknadslogik (Polanyi, (2001). Den ömsesidighet och samhörighet som präglade människors

sociala relationer under jordbrukssamhället och dess självhushållnings-system kom gradvis att brytas ner under industrialiseringen. Den kom istället att ersättas av en marknadsekonomi och en ny arbetsfördelning som byggde på att människor sålde sin arbetskraft för att genom lönearbete få inkomster, som kunde användas till att köpa de livsnödvändiga förnödenheter som de själv tidigare tillverkat. Även om arbetsfördelningen historiskt skulle visa sig medföra en avsevärt förbättrad effektivitet och produktionsresultat per arbetstimme, kom utvecklingen samtidigt att innebära ökad sårbarhet och svåra sociala umbäranden. Människor blev för sin överlevnad helt beroende av andra människor som de inte nödvändigtvis kände eller hade några sociala relationer med. Olika krav växte fram på att stärka den sociala tilliten och sammanhållningen genom att få till stånd en rättvisare fördelning av produktionsresultaten med hjälp av politiska beslut. Genomförandet av en politiskt beslutad omfördelning skulle över tid emellertid visa sig medföra förnyade krav på avreglering och ökad frihetsgrad för marknadens aktörer.

Polanyi beskrev denna dialektik mellan politik och ekonomi, mellan stat och marknad i form av en dubbel rörelse. Marknadens utbredning (urbäddning ur de sociala relationer som ursprungligen omgärdade den) utgjorde den första rörelsen som snart kom att möta på socialt motstånd i form av en andra rörelse som krävde ekonomins återreglering (inbäddning). Polanyi själv trodde aldrig på att den självreglerade marknaden på egen hand skulle vara förmögen att hantera de utmaningar som samhället ställdes inför. Han påpekade att medan den första rörelsens krav på "laissez-faire" var politiskt planerad av olika makthavare ovanifrån, utgjordes den andra rörelsen, som krävde planering och återreglering, av ett spontant och oorganiserat folkligt motstånd underifrån. Polanyi pekade på att det inte kunde tas för givet att den andra rörelsen skulle drivas fram av krav på ökad social rättvisa och en mer inkluderande utveckling, syftande till att förbättra livschanserna för alla människor. Polanyi varnade istället för att den självreglerande marknadens brister och de umbäranden som skulle följa i dess spår, tvärtom medförde risker för att den andra rörelsen skulle komma att domineras av mer främlingsfientliga och national chauvinistiska politiska mörkerkrafter.

Flera samhällsforskare menar att vi nu är på väg in i en andra stor omdaning som förvisso inte längre handlar om industrisamhällets framväxt utan mer om hur vår tids globalisering alltmer flätar samman det lokala med det globala och skapar ett slags "glokaliserat" tillstånd. Utrymmet för den offentliga sektorn att i vår tid tillfredsställa människors livsnödvändiga behov med hjälp av en aktiv fördelningspolitik har emellertid minskat som en följd av att staten alltmer drar sig tillbaka från det politiska rummet. På grund av marknadsekonomins tillkortakommande när det gäller att tillfredsställa människors basbehov, speciellt för utsatta befolkningsgrupper, har detta emellertid samtidigt inneburit att en gemensam sektor byggd på ömsesidighetens och samhörighetens principer och sociala relationer, håller på att växa fram också i vår tid.

En annan samhällsforskare som fått stort inflytande över ämnesområdet och teoribildningen inom den Globala Politiska Ekonomin är den italienske politiske filosofen **Antonio Gramsci**. Utifrån sina erfarenheter från det fascistiska maktövertagandet och dess påföljande maktutövning i Italien påvisade han hur kulturell dominans skapade förutsättningar för ett hegemoniskt politiskt ledarskap som av folkflertalet upplevdes som legitimt (Gramsci, 1971, Worth, 2015)). Han visade också på hur hegemoniska, dominerande men samtidigt legitima, tankesätt (diskurser) formades genom politiska positionskrig inom och mellan så kallade historiska block av olika politiska krafter. Han menade vidare att de dominerande blocken, på vilka diskurserna vilade, över tid skulle komma att utmanas av andra framväxande kontrahegemoniska krafter. Förhållandena under vilka människor levde var i ständig förändring och skapar grogrund för nya tankesätt att växa fram när det gäller hur levnadsförhållandena skulle kunna förbättras. I den situation då inget tillräckligt starkt historiskt block kunde bildas för att formulera och ge uttryck för ett legitimt och dominerande tankesätt, uppstod en "organisk kris", ett samhälleligt kaos som saknade styrning och förmåga till maktutövning. Med användning av sitt begrepp "historiskt block" ville Gramsci fånga det förhållande att det för olika produktionsätt och under olika produktionsförhållanden kan uppstå förutsättningar till breda politiska allianser mellan olika samhällsgrupper. Gramsci hävdade att

det ibland, utifrån de samhällsförhållanden som råder och gruppernas olika materiella behov och idéburna eller moraliska värdegrunder, går att identifiera sammanfallande intressen (ehuru temporära) kring riktningen av eftersträvd samhällsutveckling. Ju starkare och långvarigare som dessa gemensamma intressen och politiska allianser blir, desto större inflytande får den politiska alliansens dominerande tankesätt. Gramsci pratade här i termer av gruppers hegemoniska ställning i samhället. För Gramsci kunde inte en långsiktig maktutövning bygga på förtryck, utan måste för att vara hållbar baseras på någon form av samtycke och därmed upplevas som legitim. Det dominerande tankesättet som växte fram inom det historiska blocket skedde i samverkan mellan de olika samhällsgrupper som ingick i blocket. Samhällsutvecklingen drevs således inte fram vare sig av olika elitgrupper (uppifrån och ner) eller av samhällets sociala rörelser (nerifrån och upp) utan genom blockets samverkande krafter i sin helhet. Med ett marxistiskt språkbruk innebar detta att det som för marxister utgjorde basen i samhället (ägendet och utformningen av produktionsmedlen) samverkade med överbyggnaden (det vill säga rådande värdegrunder och tankemönster). Gramsci bröt här med den marxistiska traditionella uppfattningen som menade att det var basen som blev bestämmande för i vilken riktning samhället och människor utvecklades. För Gramsci växte dominerande tankemönster fram utifrån de samhälleliga utmaningar som människor stod inför när det gällde att tillfredsställa sina grundläggande behov. Tankesätten förändrades när utmaningarna eller behoven förändrades. Gramsci kom därmed flera decennier senare att bli en av de stora inspiratörerna för de teorier kring makt och maktutövning som kom att växa fram på 1970-talet och som jag skall få anledning att återkomma till i forskningsstudiens senare avsnitt. Inte minst i samband med att jag tar upp och diskuterar teoribildningen kring drivkrafter bakom och manöverutrymme för en hållbar samhällsförändring.

Robert Cox, professor emeritus i statsvetenskap, har liksom **Björn Hettne**, professor emeritus i freds- och utvecklingsforskning, fördjupat analysen av den globala politiska ekonomin med hjälp av Gramscis och Polanyis idéer kring statens förändrade roll, och hur staten successivt

kommit att trängas tillbaka från det politiska rummet för att ge plats åt en rad nya aktörer. De visar bägge på hur vår tids stora samhällsomdaning har fått staten att transformeras. Från att ha varit en politisk enhet med uppgiften att absorbera internationella störningar genom en aktiv sysselsättnings- och industripolitik, har den nu blivit ett kraftöverföringsband med främsta syfte att dra till sig omgivningens intresse och investeringsflöde (Cox, 1995; 1996, Hettne, 1995; 2009). Därmed har statens behov av extern legitimitet prioriterats på bekostnad av intern legitimitet och gradvis kommit att urholka det sociala kontrakt på vilket den baserade sin maktutövning. Därtill kommer det faktum att produktionssystemens utveckling, och övergången från massproduktion på löpande band till en mer efterfrågestyrd tillverkning, parallellt medfört stora behov av att hantera konjunktursvängningar med hjälp av flexibilitet och förändrade arbetsvillkor. Detta har gradvis gjort arbetsmarknaden mer otrygg och människors anställning och försörjning allt osäkrare. Samhällets sammanhållning har luckrats upp och börjat ersättas av olika subkulturer. I ett försök att kompensera sig för frånvarande statliga välfärdsinstitutioner och osäkra arbetsförhållanden har över tid egna relativt omfattande informella försörjnings- och trygghetssystem utvecklats på lokal nivå.

Inspirerad av Gramscis tankegångar om ett ständigt pågående positionskrig mellan olika tankesätt (diskurser), har Hettne också analyserat händelseförloppet i mötespunkten mellan Polanyis två rörelser utifrån ett idéhistoriskt perspektiv. Hettne ser det som en form av diskursiv kamp mellan olika utvecklingsdiskurser.

(Antonio Gramsci
1891 - 1937)

Samhällsutvecklingens drivkrafter ur ett idé- historiskt perspektiv

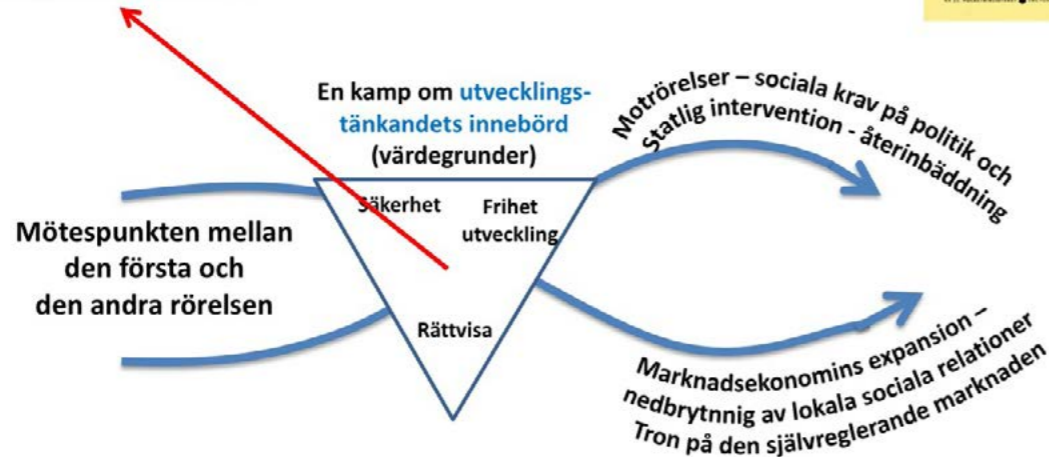
Historiska block
i diskursiv kamp (positionskrig)
om tolkningsföreträde
(material and ideational)
(Hegemoni)

(Björn Hettne
1939 -)

Dominerande diskurs

Med hjälp av ett sådant idéhistoriskt perspektiv har han identifierat fem olika diskurser som präglat samhällsutvecklingen under mänsklighetens moderna historia. Hettne har härigenom visat hur det i praktiken gått till när en diskurs övergått till en annan, till följd av att den inte längre kunnat hantera sin tids utmaningar. Hettne har också ägnat en stor del av sin forskning åt att fundera på innehållet i en ny sjätte diskurs som förr eller senare kommer att uppstå till följd av den femte diskursens tillkortakommanden. Utifrån de samhällsutmaningar som präglar vår egen tid kan vi se tydliga likheter mellan de krav som Hettne, ur ett freds- och utvecklingsperspektiv, ställer på utformningen av en sådan sjätte diskurs (som han kallar för "global utveckling") och det sätt på vilket FN:s globala mål för en hållbar utveckling (Agenda 2030) utformats.

Den franske historikern **Fernand Braudel** har också utgjort en viktig inspirationskälla för denna forskningsstudie genom att underlätta förståelsen för hur den samhällsomdaning som Polanyi studerade och

beskrev tar sig uttryck i den samhällsomdaning som pågår i våra dagar. Det gäller inte minst platsens förnyade betydelse och den roll som städer återigen börjar spela i världsekonomin till följd av förändrade produktionssystem och statens förändrade roll. Braudel presenterar liknande perspektiv som Polanyi i sitt världsberömda mastodontverk i tre band (Braudel, 1982, 1986).

Enligt Braudel spelade städerna en helt avgörande roll för den första rörelsen, för byteshandelns framväxt och för självhushållningens minskade betydelse. Förutom vikten av marknadsplatser och de årliga mässorna, var det här som hantverket utvecklades och möjliggjorde den förbättrade produktivitet inom jordbruket på vilken den ekonomiska utvecklingen vilade. Handelskapitalismens utveckling ställde krav på ökad fjärrhandel som i sin tur gjorde det möjligt för handelskapitalismen att expandera ytterligare. Genom den ekonomiska aktivitet som spreds världen över via stadsstaterna runt Medelhavet, inte minst genom dess funktion som världsomspännande finansiella centra, ser Braudel allt tydligare tecken på hur en ny världsekonomi växte fram under 1600-talet. De "platsköp" som tidigare präglade byteshandeln där köpare och säljare träffade varandra och där pengar utgjorde ett effektivt bytesmedel, övergick alltmer till "distansköp" där säljaren och köparen blev anonyma och där varuutbytet förmedlades med hjälp av köpmän.

Penningen övergick från att vara ett bytesmedel till att bli till ett kapital i sig, avsett för kapitalbildning och ekonomisk tillväxt. Denna utveckling utgjorde en av förutsättningarna för handelskapitalismens utveckling till industrikapitalism. Detta system för varuproduktion byggde på ägarnas strävan efter maximal vinst för att återinvesteras i mer effektiva produktionsmedel, vilket var nödvändigt för att kunna stå emot den tilltagande konkurrens som den ökade handeln per automatik medförde. Den ekonomiska tillväxten blev således nödvändig för att näringssidkarna skulle kunna behålla sin konkurrenskraft. Braudel förklarar nationalstatens växande betydelse på städernas bekostnad som ett resultat av de ekonomiska, politiska och sociala behov som skapades genom den framväxande industrialiseringen. Denna byggde på en helt

annan försörjning av råvaror och också på tillgång till alltmer vidgade avsättningsmarknader. Detta ställde krav på en storskalig infrastruktur som enskilda handelsmän vare sig hade förmåga att finansiera eller att samordna. Därtill kom behoven av att ekonomiskt och politiskt möta de krav som en växande arbetarrörelse ställde, inte minst rörande förbättrade sociala och arbetsrättsliga villkor.

På samma sätt som nationalstatens framväxt förklaras av industrialiseringens behov, kan nationalstaternas minskade roll i vår tid delvis förklaras av varu- och industriproduktionens successiva övergång till tjänsteproduktion och finanskapitalism. Internationaliseringen av industrin över nationsgränser medförde under 1960- och 1970-talen en internhandel som medgav företag att globalt styra sina finansiella flöden utan kontroll och insyn av staten. Detta kom så småningom att tvinga fram en avreglering av valutamarknaderna som samtidigt skapade möjlighet att tjäna pengar på pengar inte minst genom att spekulera i valutakursernas fluktuationer. Den explosion av finansmarknaderna som följde under 1980-talet har inte bara medfört en minskad roll för staten utan också återigen ökat platsens betydelse och städers roll som finansiella centra.

Platsens betydelse har också ökat som ett resultat av de förändrade produktionssystemen och framväxten av de mer kunskapsintensiva globala förädlingskedjorna. Arbetsmarknadens storlek, utbildningssystem, sociala och kulturella förhållanden har blivit allt viktigare för investeringsbesluten. Därtill kommer statens förändrade roll och gradvisa tillbakadragande från det offentliga rummet. När statens moderna institutioner och den offentliga sektorn inte längre når ut till människor och bidrar till att tillfredsställa deras grundläggande behov, ökar människors självorganisering i form av informella nätverk utifrån samhörighet. Så växer en gemensam sektor fram utifrån de förhållanden som råder lokalt också i våra dagar. Sammantaget leder denna utveckling fram till att platsens och städers betydelse för tillhandahållandet av välfärdstjänster ökar – något som i sin förlängning ökat intresset för att nytt lokalt samhällskontrakt som reglerar inte bara människors rättig-

heter utan också dess skyldigheter. Frågan om det urbana medborgarskapet har aktualiserats, och därmed den roll som städerna spelade under medeltiden - innan de trängdes tillbaka av den då framväxande nationalstaten (Smith & Guarnizo, 2009).

Denna senare utveckling har av flera viktiga skäl aktualiserat värdet av Braudels forskning som analytiskt verktyg för att fånga den pågående samhällsomdaningen utifrån ett historiskt perspektiv. Vi skall här främst uppehålla oss vid två av dessa skäl. Det första skälet handlar om det sätt på vilket Braudel valde att skilja på tre olika sfärer i samhällsekonomin som alla har spelat en viktig roll under historien. Den första samhällsekonomiska sfären kallade Braudel för "civilisation matérielle" (material life). Denna sfär utgjordes av det traditionella samhället uppbyggt på självhushållning, byteshandel och ömsesidighet (reciprocitet). Gradvis kompletterades denna sfär med framväxten av en andra sfär, "marknadsekonomin". Där och då ersattes självhushållningen med en enklare form av arbetsdelning och byteshandel, och reella nyttigheter byttes mot andra reella nyttigheter och kompletterades med en penningekonomi och en varumarknad. Med ett liknande tänkande som hos Polanyi, beskrev sedan Braudel hur inte bara människors arbetskraft och den jord de brukade för sin överlevnad hade blivit föremål för försäljning och kommersialisering, utan hur också penningen som bytesmedel började leva ett helt eget liv som vara. Därmed kompletterades samhällsekonomin med en tredje sfär, "kapitalism", som alltmer började prägla människors levnadsförhållanden (Braudel, 2001). Braudel visade genom sin flernivåanalys hur dessa tre nivåer samverkade och över tid alltmer flätades samman, där den tredje sfären fick ett allt större inflytande över människors vardagsliv. Detta trots att denna sfär vid sin tillblivelse hade lite att göra med vad som krävdes för människors försörjning och överlevnad som social varelse. De diskussioner som under senare tid börjat föras i samhällsdebatten om vikten av en högre grad av "ägodela" och om behovet av att komplettera den offentliga sektorn med en gemensam sektor, leder återigen tankarna till Braudels redogörelse för hur människor organiserade sin överlevnad under den första sfären; "civilisation matérielle."

Det andra skälet till Braudels förnyade aktualitet har att göra med teo-ribildningen kring frågan om samhällsförändring och dess drivkrafter. Braudel beskrev samhällsutvecklingen i form av olika produktionssystem i långa vågor (longue durée). Dessa vågor med tillhörande produktionssystem var trögrörliga och inte speciellt förändringsbenägna. Samtidigt visade Braudel hur dessa produktionssystem för sin funktion var beroende av ett antal strukturer och regelverk som tillsammans formade de produktionsförhållanden som rådde. Braudel beskrev det som att de rådande, och strukturellt betingade, produktionsförhållanden därmed "red på ryggen" av den långa vågen. Dessa produktionsförhållanden var mer förändringsbenägna (temps conjuncturelle). En orsak till att produktionsförhållanden förändrades var helt enkelt de olika typer av problem som människor kollektivt behövde hantera för att säkerställa sin försörjning och överlevnad. Nya regelsystem och strukturer växte fram utan att för den skull förändra produktionssystemet i sig. Braudel skilde härigenom på vilka historiska omständigheter som gav upphov till en transformation av befintliga strukturer och vilka historiska förhållanden som förklarade ett mer revolutionärt brott med befintliga produktionssystem. Jag skall i den tredje delen av forskningsstudien få anledning att återkomma till Braudels tänkande i samband med att jag diskuterar det aktuella utrymmet för den förändring av rådande samhällsstrukturer som genomförandet av FN:s globala mål för en hållbar utveckling kräver. Jag skall i samband med en sådan diskussion också få anledningen att ta upp frågan om hur Gramsci och Braudel såg på frågan om makt. Med hjälp av deras analytiska modeller kan jag här bland annat skilja på strukturell och diskursiv makt. Strukturell makt handlar om makten att utforma de regelverk och de strukturer som bär upp själva produktions- och samhällssystemet. Diskursiv makt handlar om att kunna påverka det sätt på vilket det dominerande tankesättet utformas. Gramsci visade på hur det historiska blockets politiska sammansättning var avgörande för att forma det dominerande tankesättet, vilket i sin tur låg till grund för att bilda erforderliga strukturer, regelverk och institutioner.

När väl dessa strukturer, regelverk och institutioner kommit på plats bidrar de i sin tur till att förstärka och fördjupa spridningen av dominerande tankemönster. Strukturell och diskursiv makt arbetar således parallellt, samverkar med och förstärker varandra. Det är också denna samverkan som blir helt avgörande för den komplexa och intrikata samverkan mellan struktur och aktör. Aktörer skapar strukturer och kan därmed också under vissa betingelser förändra strukturer, regelverk och institutioner. Strukturerna skapar emellertid också samtidigt de aktörer som de själva behöver för sin fortlevnad genom det sätt på vilket aktörerna socialiseras in i och blir en del av samhället (Cox 1995).

Att läsa vidare

Här nedan följer en förteckning på litteratur som kan vara användbar för ytterligare fördjupning. En komplett förteckning över den forskningslitteratur som använts i forskningsstudiens olika delar återfinns längst bak i forskningsstudiens tredje och avslutande del.

Om vår tids samhällsombildning

Abrahamsson, H (2003): *Det gyllene tillfället – teori och strategi för global rättvisa*, Stockholm: Leopard förlag

Abrahamsson, H (2016): *Vår tids stora samhällsombildning*, Stockholm: SKL

Acharya, Amitav (2014): *The end of American World Order*, Cambridge: Pluto

Altenberg P & Kleen, P (2001): *Globalisering under attack*, Borås: SNS Förlag

Bauman, Zygmunt (2012): *Collateral damage – social ojämlikhet i en global tidsålder*, Göteborg: Daidalos

Berger, & Weber, H (2014): *Rethinking the Third World, International Development and World Politics*, Basingstake: Palgrave

Bhagwati, J (2004): *In Defence of Globalization*, Oxford: Oxford University Press

Braudel, F (2001): *Kapitalismens dynamik*, Uddevalla: Daidalos

Brown, W (2011): *Inhägnade stater, avtagande suveränitet*, Stockholm: Tankekraft

Carlsson, I & Ramphal S (1995): *Our Global Neighbourhood, Report from the commission on Global Governance*, Oxford: Oxford University Press

Castels, M (1998): *The information Age: Economy, Society and Culture*, Oxford: Blackwell

Cerny, P (1997): 'Paradoxes of the competition state: The dynamics of political', *Globalization Government & Opposition*, 32/2, 251–74

Elander, I (2002): *Partnership and Urban Governance*, in ISSJ, Vol 54 (172): 191-204

Eriksson, L (2015): *Från elefanten i rummet till kanariefågeln i gruvan - om socialt utsatta EU-migranter i det Svenska folkhemmet*, KAIROS: Mistra Urban Futures, report 2015:9, Göteborg

Fanon, F (1969, 2016): *Jordens Fördömda*, Stockholm: Leopard Förlag

Florida, R (2006): *Den kreativa klassens framväxt*, Göteborg: Daidalos

Florida, R (2017): *The new urban crisis – how our cities are increasing inequality, deepening segregation, and failing the middle class and what we can do about it*, New York: Basic Books

Fölster, S (2015): *Robotrevolutionen, Sverige i den nya maskinåldern*, Stockholm: Volante

Hall, P (2012): *Managementbyråkrati – organisationspolitisk makt i svensk offentlig förvaltning*, Malmö: Liber

Harvey, D (2006): *Den globala kapitalismens rum – På väg mot en teori om ojämn geografisk utveckling*, Stockholm: Tankekraft

Held, D & Mc Grew, A (2003): *Den omstridda globaliseringen*, Uddevalla: Daidalos

Hettne, B (1994): *Den europeiska Paradoxen – Om integration och desintegration i Europa*, Falun: Nerenius & Santerus

Hettne, B (2003): *Från Pax Romana till Pax Americana*, Stockholm: Santerus

Hettne B (2009): *Thinking about development*, London: Zed Books

Heydarian, R (2015): *Asian's New Battlefield, The USA, China and the struggle for Western Pacific*, London: Zed Books

Hoffmann, John & Enright, Michael (2008): *China in the future – making sense of the world's most dynamic economy*, Singapore: John Wiley & Sons

Hussein, J (2017): *Heder och hedersvåld. Berättelser, fakta, fördomar*, Göteborg: Bokförlaget Korpen

Johansson, B et al. (2010): *Storstadsregionerna och ekonomins utveckling*, Jönköping: Jönköping International Business School, Jönköping University

Kennedy, P (2010): *Local Lives and Global Transformations*, Basingstoke: Palgrave Macmillan

Ljunggren, (2015): *Den Kinesiska Drömmen – Utmaningar för Kina och Världen*, Stockholm: Hjalmarsson & Högberg

Mahbubani, (2008): *The New Asian Hemisphere – the Irresistible shift of the Global Power to the East*, New York: Public Affairs

Mouffe, Chantal (2009): *Om det politiska*, Hägersten, Tankekraft Förlag

Norberg, J (2017): *Framsteg – tio skäl att se fram, emot framtiden*, Stockholm: Volante

Nye, Joseph S, Jr (2015): *Is the American Century over?* Cambridge: Polity

Polanyi, Karl ([1944], 2001): *The great transformation: The political and economic origins of our time*, Boston: Beacon Press.

Rodrik, D (2011): *The Globalization Paradox – Why Global Markets, States, and Democracy can't coexist*, Oxford: Oxford University Press

Roine, J (2014): *Thomas Pikettys Kapitalet – sammanfattning, Svenskt perspektiv*, Stockholm: Volante

Scholte, Jan, Fioramenti, Lorenzo & Nhemas, Alfred (2016): *New rules for global justice – structural redistribution in the global economy*, New York: Rowman & Littlefield

Sennett, R (2006): *Den nya kapitalismens natur*, Stockholm: Atlas

Standing, G (2009): *Work after Globalization – building occupational citizenship*, Cheltenham: Edward Elgar

Stigendal, Mikael (2016): *Samhällsgränser – ojämlikhetens orsaker och framtidsmöjligheterna i en storstad som Malmö*, Malmö: Liber

Stiglitz, J (2012): *The price of inequality – How today's divided society endangers our future*, London: W W Norton

Trädgårdh, L et al. (2013): *Den svala svenska tilliten*, Stockholm : SNS Förlag

Weiwei, Z (2014): *The China Horizon – Glory and Dream of a Civilizational State*, New Jersey: World Century

Om klimatförändringarna

Ergon, J (2016): *Omställningen – Tio år som kommer att förändra världen*, Falun: Leopard Förlag

Klein, N (2014): *This changes everything*, London: Allen Lane

Laestadius, S (2013): *Klimatet och välfärden – mot en ny svensk modell*, Umeå: Borea

Om digitalisering

Brynjolfsson, E & McAfee, A (2015): *Den andra maskinåldern – Arbete, utveckling och välstånd i en tid av lysande teknologi*, Uddevalla; Daidalos

Fölster, S (2015): *Robot revolutionen – Sverige i den nya maskinåldern*, Stockholm: Volante

Om Global Politisk Ekonomi

Abrahamsson, H, (2003): *Det Gyllene Tillfället – Teori och Strategi för Global Rättvisa*, Stockholm: Leopard Förlag

Acharya, A (2014): *The end of American World Order*, Cambridge: Pluto

Buruma, I & Margalit, A (2004): *Occidentalism – The West in the Eyes of its enemies*, London: Penguin Books

Cervenka, A (2012): *Vad är pengar – allt du velat veta om pengar med aldrig vågat fråga om*, Falun: Natur och Kultur

Chomsky, N (2016): *Who Rules the World?* New York: Metropolitan Books

Cox, R (1995): *Critical Political Economy*, in Hettne, B (ed) 1995, *International Political Economy – Understanding Global Disorder*, London: Zed Books

Cox, R & Sinclair, T (1996): *Approaches to World Order*, New York: Cambridge University Press

Ekman, K (2013): *Skulden sedd från Athén*, Stockholm: Leopard

Harvey, David (2010): *Kapitalets gåta och kapitalismens kriser*, Hägersten: Tankekraft

Hettne, B (ed) (1995): *International Political Economy – Understanding Global Disorder*, London: Zed Books

Kanbur, R & Sumner, A. (2011): *Poor countries or poor people? Development assistance and the new geography of global poverty. Working paper*, New York: Cornell University

Kirschner, O (1996): *The Bretton Woods - GATT System – Retrospect and prospects after fifty years*, New York: ME Sharpe

Krugman, P (2009): *Krisen, orsaker, åtgärder*, Stockholm: Leopard

Klein, N (2007): *Chockdoktrinen : katastrofkapitalismens genombrott*, Stockholm: Ordfront

Krugman, Paul (2010): *The new economic geography – now middle aged*, Paper prepared for presentation to the Association of American Geographers, April 16, 2010 to be downloaded from <http://www.princeton.edu/~pkrugman/aag.pdf>

Milanovic, B (2016): *Global Inequality – a new approach for the age of globalization*, Cambridge: The Belknap Press

Morin, J-F (2015): *The politics of Transatlantic Trade Negotiations – TTIP in a globalized world*, Farnham: Ashgate

O'Brien R & Williams M (2016): *Global Political Economy – Evolutions and dynamics*, Basingstoke: Palgrave Macmillan

Reinerts, E (2016): *Global Ekonomi – Hur rika länder blev rika och fattiga länder förblir fattiga*, Falun: Premiss förlag

Rodrik, D (2011): *The Globalization Paradox – Why Global Markets, States, and Democracy can't coexist*, Oxford: Oxford University

Pr Schoilte, J, Fioramonti, L & Nhema, G (2016): *New rules for global justice – structural redistribution in the global economy*, London: Rowman & Littlefield

Steil, B (2013): *The Battle of Bretton Woods*, New Jersey: Princeton University Press

Streeck, W (2012): *Köpt tid – den demokratiska kapitalismens uppskjutna kris*, Göteborg: Daidalos

Stiglitz, J (2011): *Fritt fall – Den fria marknaden och världsekonomin kris*, Stockholm: Leopard

Stiglitz, J (2012): *The Price of Inequality – how today's divided society endangers our future*, New York: WW Norton & Company

Varoufakis, Y (2015): *The Global Minotaur – America, Europe and the future of Global Economy*, London: Zed Books

Vinja, P & Casey, M (2016): *The Age of Cryptocurrency – How Bitcoin and digital money are challenging the global economic order*, New York: St Martin's Press

De Vylder, S (2009): *Världens Springnota*, Stockholm: Ordfront

De Vylder, S (2012): *Eurokrisen*, Stockholm: Ordfront

Om migration

Castles, S, Haas, H & Miller, M (2014): *The age of Migration – International Populations Movement in the Modern World*, Basingstoke: Palgrave Macmillan

Collier, P (2013): *Exodus – How migration is changing our world*, New York: Oxford University Press

Eastmond, Marita & Åkesson, L (2007): *Globala familjer – transnationell migration och släktskap*, Riga: Gidlunds förlag

Faist, T et al. (2014): *Transnational Migration*, Lund: Studentlitteratur

Glick Schiller, N. (2011): *Locating Migration– rescaling Cities and Migrants*, London: Cornell University Press

Goldin, I et al. (2012): *Exceptional People – How Migration Shaped Our World and Will Define Our Future*, New Jersey: Princeton University Press

IOM (2018): *World Migration Report 2018*, New York: International Organization of Migration

Legrain, P (2013): *Invandrare – vi behöver dem*, Stockholm: Fores

Righard, E. (2008): *The welfare mobility dilemma - Transnational strategies and national structuring at crossroads*, Lund: Lund dissertations in Social Work.

Rojas, Carlos (2017): *Var går gränsen – om flyktingar, mottagande, öppna hjärtan och system kollaps*, Stockholm: Roos & Tegnér

Strömbäck, Jesper (2016): *Utan invandring stannar Sverige*, Stockholm: Volante

Om urbanisering

Barber, B (2013): *If Mayors Ruled the World – Dysfunctional Nations, Rising Cities*, New York: Yale University

Brenner, N & Keil, R (2009): *The Global City Reader*, Basingstoke: Palgrave Macmillan

Dannestam, T (2009): *Stadspolitik i Malmö – Politikens meningsskapande och materialitet*, Lund: Lunds Universitet

Eick, V & Briken K (red) (2014): *Urban (In)Security – policing the neoliberal crisis*, Ottawa: Quill Books

Franzén, M, Herting, N & Thörn, C (2016): *Stad till salu – Entreprenörurbanismen och det offentliga rummets värde*, Riga: Daidalos

Gardner, G et al. (2015): *Can a city be sustainable ?*, Washington: The Worldwatch Institute

Glaeser, E (2011): *Triumph of the City*, Oxford: Pan Books

Graham, S (2010): *Cities under Siege – the new military urbanism*, London: Verso

Harvey, D (2009): *Social Justice and the City*, London: The University of Georgia Press

Harvey, D (2012): *Rebel Cities – from the right to the city to the urban revolution*, London: Verso

Jacobs, J (2010): *Den amerikanska storstadens liv och förfall*, Riga: Daidalos

Joss, S (2015): *Sustainable cities – governing for urban innovation*, Basingstoke: Palgrave

Koonings, K & Kruijy, D (2009): *Megacities – the politics of urban exclusion and violence in the global south*, London: Zed Books

Marcuse, P et al. (red) (2009): *Searching for the just city*, New York: Routledge

Massey, D (2007): *World City*, Cambridge: Polity

Mayer, M, Thörn, C & Thörn, H (2016): *Urban Uprising – Challenging Neoliberal Urbanism in Europe*, Basingstoke: Palgrave Macmillan

Nordström, Kjell & Schlingmann Per, (2014): *Urban Express*, Stockholm: Forum

Pearson, J, Newton, P & Roberts, P (2014): *Resilient Sustainable Cities – A future*, London: Routledge

Pieterse, (2008): *City Futures – confronting the crisis of Urban Development*, London: Zed Books Ltd

Robinson, J (2005): *Urban geography. World cities, or a world of cities*, Progress in Human Geography 2005

Sampson, R (2012): *Great American City*, Chicago: The University of Chicago Press

Sassen, S (2006): *Cities in a world economy*, London: Pine Forge

Sassen, S (2011): 'The global city today: Advantages of specialization and costs of financialization', in Amen et al. 2011. *Cities and Global Governance – New sites for international relations*, Farnham: Ashgate

Stigendal, M. (2011): *Malmö – de två kunskaps städerna*, Malmö: Kommissionen för ett socialt hållbart Malmö.

Sugrue, T (2005): *The Origins of the Urban Crisis*, New Jersey: Princeton University Press

Taylor, P (2004): *World city network – A global urban Analysis*, New York: Routledge

Taylor, P et al. (2012): *Cities in Globalization*, New York: Routledge

Tavares, R (2016): *Paradiplomacy – Cities and States as Global Players*, New York: Oxford University Press

Widigson, M (2010): Kunskapsstadens barriärer. I H. Holgerssons (Red.), *Göteborg utforskat: studier av en stad i förändring* (s203-208) Göteborg: Glänta produktion

Zukin, S (2011): *Naken stad – autentiska platsers liv och förfall*, Riga: Daidalos

Åberg; L (2017): *Framtidens stad – Om Sverige imorgon blir som Malmö idag, hur blir Sverige då?*, Falun: Karneval Förlag

Om regionalisering

Altvater, Elmar et al. (2015): *Demokrati eller kapitalism – Europa i kris*, Göteborg: Daidalos

European Commission - External Trade (2006): *GLOBAL EUROPE competing in the world - A Contribution to the EU's Growth and Jobs Strategi*, Brussel: European Commission External Trade

Hämtad februari 2018 från <http://ec.europa.eu/trade>

European Commission – Directorate General for Trade (2008): *GLOBAL EUROPE EU performance in the global economy*, Brussel European Commission – Direktorat General for Trade

Hämtad februari 2018 från: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2008/october/tradoc_141196.pdf

Habermas, J (2012): *The Crisis of the European Union – a response*, Cambridge: Polity Press

Hettne, B et. al (1999): *Globalism and the new regionalism*, Basingstoke: MacMillan Press)

Guérot, U (2017): *Det nya inbördeskriget – ett öppet Europa och dess fiender*, Göteborg: Daidalos)

Möller, B (2005): *Vad är EU – vad kan det bli*, Stockholm: Santérus

Piketty, T (2015): *Kan vi rädda Europa*, Stockholm: Volante)

Söderbaum, F & Shaw, T (2003): *Theories of New Regionalism*, Basingstoke: Palgrave

Wirtén, P (2017): *Europa – är vi framme snart? Drömmen om Europas Förenta Stater*, Stockholm: Albert Bonniers

Om våldsbejakande extremism

Gardell, Mattias (2015): *Raskrigaren – seriemördaren Peter Mangs*, Stockholm: Leopard

Gardell, Mattias & Lööv Helené (2017): *Den ensamme terroristen – om lone wolves, näthsat, brinnande flyktinganläggningar*, Stockholm: Ordfront

Mattsson, Christer (2017): *Från ord till handlingsplan- En rapport om kommunala handlingsplaner mot våldsbejakande extremism*, Stockholm: Sveriges Kommuner och Landsting

Moubayed, Sami (2016): *Under den svarta fanan, Drivkrafter bakom det nya Jihad*, Stockholm: Karneval Förlag

Olivier (2017): *Jihad och döden*, Göteborg: Daidalos

Wight, Colin (2015): *Rethinking Terrorism – Terrorism, Violence and the State*, Basingstoke: Palgrave

Om Postkolonialism

Bhabba, H, (1994): *The Location of Culture*, Hove: Psychology Press

Eriksson, C, Eriksson-Baaz, M & Thörn, H (1999): *Globaliseringens Kulturer – sen postkoloniala paradoxen, rasismen och det mångkulturella samhället*, Falun: Nya Doxa

Fanon, F (2007): *Jordens fördömda*, Stockholm: Leopard Förlag

Gilroy, P, (2004): *After Empire: Melancholia or Convivial Culture*, New York: Routledge

Ngügi Wa Thiong'o (1988): *Decolonizing the mind*, London: Heinemann

Said, E (1993): *Culture and Imperialism*, New York: Vintage Press

Spivak, G (1988): *Subaltern Studies: Deconstructing Historiography*. In *Ranjit Guha and Gayatri Chakravorty Spivak, eds., Selected Subaltern Studies*, pp. 3-32. Foreword by Edward W. Said. New York & Oxford: Oxford University Press, 1988.

Om kunskapsproduktion

Adler, I-L (2015): *Medskapardemokrati Interaktiva styrningsprocesser och medskapande dialogarbetssätt*, KAIROS: Mistra Urban Futures report 2015:21, Göteborg samt Göteborgs Universitet, Förvaltningshögskolans rapport nr 134

Alvesson, M & Sköldbeg K (2011): *Tolkning och reflektion – vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*, Lund: Studentlitteratur

Gustavsson, B (2017): *Bildningens Dynamik: Framväxt, dimension, mening*, Göteborg: Bokförlaget Korpen.

Polk, M ed. (2015): *Co-producing knowledge for sustainable urban development: Joining forces for change*, London: Routledge

Stigendal, M (2016): *Samhällsgränser – ojämlikhetens orsaker och framtidsmöjligheterna i en storstad som Malmö*, Malmö: Liber

Denna version är PDF-versionen av kursens studiematerial, anpassad för skärmvisning. Materialet finns även som e-bok (.epub 3.0 flödande)

Upplysningar om innehållet:
hans.abrahamsson@padrigu.se
lana.langlet@skl.se

© Hans Abrahamsson, 2018

Utgiven av: Bobilibob Ebokförlag
ISBN: 978-91-87133-01-5

Omslag: Pixabay.com
Grafik: Hans Abrahamsson
Produktion: Erik Engren,
Byrån för Särskild Informationsteknik

Andra upplagan 2018 (reviderad 2018-11-23)